

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS LVII.

**HUNGARIA
SZEGED
1976**

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS LVII.

**SZEGED
1976**

Redegit
GYULA MÉREI

Szerkesztette
MÉREI GYULA

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*

SERFŐZŐ LAJOS

A TITKOS TÁRSASÁGOK
ÉS A KONZOLIDÁCIÓ
1922—1926-BAN

Bevezetés

A bethleni konszolidáció néven emlegetett, igen bonyolult és sok összetevő erődjeként kialakult történelmi folyamatnak fontos tényezője volt a szélsőséges ellenforradalmárok, a jobboldali szervezetek szerepe és magatartása; viszonya ehhez a folyamathoz.

Tudatos megkülönböztetéssel emlegetünk szélsőséges ellenforradalmárokat és nem csupán szélsőjobboldali, hanem általában jobboldali, szervezeteket. Ezeknek a szervezeteknek tagjai ugyanis nemcsak a szélsőségesekből, hanem a jobboldali ellenforradalmárok széles köréből verbuválódtak. Nem árt talán már előjáróban leszögezni, hogy ugyanez vonatkozik a titkos vagy félig titkos egyesületekre is, melyek kétségtelenül fontos szerepet játszottak az ellenforradalom győzelme után. A titkos egyesületek létrejöttéről és a szorosabban vett „keresztény kurzus”-tehát 1919—1921-időszakára eső tevékenységéről már kiterjedt ismereteink vannak. Az irodalom, elsősorban Nemes Dezső munkái, meg a két alapforrás — Prónay és Zdravec naplója — és ezek bevezető tanulmányai, valamint Dósa Rudolfné könyve¹ eléggé részletesen bemutatják a titkos társaságok — mindenekelőtt a legjelentősebb, az Ételközi Szövetség — e periódusban játszott szerepét. További sorsukra, a következő időszakban bekövetkező fejleményekre inkább csak utalások — igaz, lényegbevágó utalások — vannak a két említett naplóban és a hozzájuk fűzött bevezető tanulmányokban, de még a korszakkal, illetve a témával legkiterjedtebben foglalkozó Dósa Rudolfnénál is.

Ilyenformán nem fölösleges talán — ha vázlatosan is — lépésről lépésre — mondhatni akcióról akcióra — végigkísérni az ilyenfajta régi és újabb szervezetek további tevékenységét, történelmi folyamatában bemutatva működésüket, a velük kapcsolatos fejleményeket és vitákat az 1922—1926 közé eső időszakban is. A kezdő időpont, nagyjából az 1922-es nemzetgyűlési választások ideje, fontos szakaszhatár a bethleni konszolidáció történetében, de hogy — az itt-ott felbukkanó véleményekkel ellentétben — nem a konszolidációs folyamat befejeződését jelenti, egyebek mellett jelentős mértékben éppen az e szervezetekkel kapcsolatos események bizonyítják.

Támpontként a kiinduláshoz szükségesnek látszik röviden — és a témából adódóan elsősorban a jobboldal szempontjából — felvázolni az 1922-es választások lezajlásával kialakult politikai helyzetet. Az Egységes Pártban tömörült jobboldal a választási siker után, a fölény tudatában nagy reményekkel és határozott tettekész-

¹ NEMES DEZSŐ: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919—1921., Bp. 1962. A háttérben a halál kaszája, Fejezetek Prónay Pál naplójából (Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta SZABÓ ÁGNES és PAMLÉNYI ERVIN) Bp. 1963.; Péter Zdravec titkos naplója (Szerkesztette és a bevezetőt írta: BORSÁNYI GYÖRGY) Bp. 1967.; DÓSA RUDOLFNÉ: A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet, Bp. 1972.

séggel nézett a továbbiak elé. Így volt ez két, még mindig meglevő zavaró tényező ellenére. Ezek közül az egyik az volt, hogy még most sem jött létre a szükségesnek tartott mértékben a jobboldal egysége. Mert erről van szó és nem olyasmiről, hogy az eddigiekhez képest rosszabbodott volna a helyzet e téren. Ha a hatalmon belüli, a hatalom gyakorlásában résztvevő politikai erőket nézzük, azt az időszakot számba véve, amikor már nem a forradalmakkal szembeni közvetlen megtorlás, hanem a berendezkedés milyensége — ha úgy tetszik, a konszolidáció — a fő kérdés, minden eddiginél magasabb szintre került egységük. A szélsőjobboldal számottevő része belül van ezen az egységen. Igaz, azok az események, amelyek az egész jobboldal ellentéteit a közelmúltban annyira kiélezték, a szélsőségesek fölött sem múltak el nyomtalanul és hatással voltak a jobboldali szervezetek és a titkos társaságok állapotára is. Nemcsak a királykérdésről van szó, hanem a burgenlandi bandaharcokról, tehát végeredményben egy külpolitikai kérdésről is. Prónay és Zadravecz naplóiból világosan látható, hogy ezen utóbbi probléma legalább olyan hatással volt a szélsőségesek egyik legaktívabb részének, a különítményeseknek Bethlennel való szembefordulásának tényére, és például az Etelközi Szövetség egységének megbomlására, mint maga a királykérdés. A Bethlennel való szembefordulás azonban még valamennyi különítményre, a különítményesek mindegyikére sem vonatkozott, nemhogy az egész szélsőjobboldalra. Az általuk elképzelt berendezkedést taktikusabban, elsősorban politikai eszközökkel megoldani akaró szárny, amelyet Gömbös Gyula reprezentált, az itt érintett események kapcsán minden eddiginél közelebb került a kormányhoz, Bethlenhez. A közeledés kölcsönös volt,² és a választási hadjárat alatt még tovább erősödött. Ez a hadjárat az Egységes Párton kívüli erők ellen a *keresztény nemzeti egység* fő jelszava köré csoportosuló agitációval és terrorral folyt. Vezetője — mint ismeretes — Gömbös Gyula volt. Amellett, hogy az államhatalom szervei fölött is dirigálhatott, felvonultatta a siker érdekében a szélsőjobboldali szervezeteket is, mindenekelőtt az Ébredő Magyarok Egyesületét.³ Közben persze keltett csalódást egyes szélsőjobboldaliakban, akik nem jutottak az annyira óhajtott mandátumhoz, sokkal lényegesebb azonban, hogy miközben a jobboldali politika iránti elkötelezettséget jelentő reverzálist íratnak alá minden egységes párti képviselőjelölttel, arról is gondoskodtak, hogy a titkos társaságok tagjai közül mintegy 70-en bekerüljenek a parlamentbe a kormánypárt és a kormánytámogató Wolff-Huszár-féle keresztény párt képviselői között.⁴ Mindez Bethlennel a legteljesebb egyetértésben történt.⁵

Aligha lehet azt mondani, hogy Bethlen részéről csak egyszerű, praktikus, „taktikai húzás” volt ez. Ugyanaz a realpolitika nyilvánult itt meg, ami a miniszterelnök későbbi lépéseit is diktálta. Nem csoda tehát, hogy a jobboldal, beleértve még a Gömbös közvetlen körén túlmutató szélsőjobboldalt is, indokolt reményekkel várta a további fejleményeket.

A másik zavaró tényező — hogy ti. meglehetősen nagyszámú ellenzéki, köztük

² Bethlen elszigetelődéséhez lásd pl. PÖLÖSKEI FERENC: Bethlen István törekvései az ellenforradalmi rendszer konszolidálására (1921—1922). Párttörténeti Közlemények, 1974. 3. sz.

³ Sok adatot sorol fel erre vonatkozóan Farkas István és Pakots József 1924. február 8-i hozzászólásában. — Az 1922. június 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló (a továbbiakban Nemzetgyűlési Napló) XX. k. 326—329. 1. Valamint Szilágyi Lajos 1924. március 26-i interpellációja. Uo. XXII. k. 17—19. 1.

⁴ Péter Zadravecz titkos naplója. 140—141. 1.

⁵ A miniszterelnök közvetlen segítséget is kapott a szélsőjobboldaltól a választási agitációhoz. Egerbe pl. Gömbös, Eckhardt, Madarassy Gábor és Kozma Miklós kísérték el, mert a „politikuskok” a saját területüket gyűrték. Országos Levéltár (továbbiakban OL.) Kozma iratok, Adatgyűjtemény 1920—1922.

szociáldemokrata képviselő is bejutott a második nemzetgyűlésbe — csak tovább szította az erő megmutatását célzó harcias tettekrekésztséget. Ebben a vonatkozásban, tehát az ellenzék, a baloldal elleni — szavakban és tettekben egyaránt megmutatózó — „kiállítás” tekintetében, a politika lényegi azonosságának bizonyítékaként számos fontos momentum következett be még az 1922-es évben. Ezeket ehelyütt inkább csak felsorolásszerűen, mintsem részletesen kifejtve érinthetjük. Az egész parlamenti jobboldali egységes fellépésével találta magát szembe pl. a parlamentbe bevonuló Szociáldemokrata Párt és különösen annak bemutatkozó memoranduma. Ebben maga Bethlen adta meg az alaphangot, mikor határozott, a Bethlen-Peyer paktumban lefektetettek is túlmenő követelményeket állított az SZDP elé. Mondhatnók, a szélsőjobboldal százíze szerint beszélt, ha nem volna nyilvánvaló, hogy ez volt az ő igazi hangja, és nem az, amit a paktum megkötésének kényszerű kompromisszumakor használt.

Augusztus elején Sándor Pál interpellációjának vitájában, amikor arról volt szó, hogy ki hívta be a román csapatokat 1919-ben Budapestre, már nem spontánul megnyilvánuló jobboldali egység mutatkozott meg elsősorban szintén a szociáldemokraták ellen. Ekkor megszervezett, Bethlen, Gömbös és Friedrich által előre megbeszél és összehangolt akció indult Friedrichék és a takargatni való múlt védelmére, a szociáldemokratákkal szemben.⁶ Ez a mozzanat tekinthető voltaképpen a parlamenti jobboldali szövetség kezdetének. Az összefogás szervezése még nagyobb lendületet vett, amikor szeptemberben kezdtek kialakulni a liberális ellenzéki párt-szövetség körvonalai.⁷ Megelőzve a baloldali pártszövetség megalakulását, szeptember közepe táján létrejött az Egyesült Keresztény Blokk.⁸ Ez Gömbös Gyula, Wolff Károly és Friedrich István vezetésével az Egységes Párt jobbszárnyának, a kormánytámogató Keresztény Nemzeti Egység Pártja Wolff vezette részének és a keresztény nemzeti ellenzék Friedrich-Csilléry-féle csoportjának képviselő tagjait tömörítette. A „keresztény vérszerződést” kötő képviselők Gömbös Gyula nyilatkozata szerint 100-an voltak.⁹

A cél nyilvánvalóan kiderült az állásfoglalásokból: Határozott jobboldali politika folytatása, különös tekintettel a baloldali ellenzék elleni harcra. A liberális sajtó, mivel a miniszterelnök ez időben szabadságon volt, felröppentette a hírt, hogy Bethlen tulajdonképpen nem is ért egyet a mozgalommal. Ezt azonban — visszatérve a fővárosba — maga Bethlen cáfolta meg. Az MTI-nek adott nyilatkozatában kijelentette, hogy tudott Gömbös tárgyalásairól a kereszténypártiakkal, helyeselte a tömörülést a radikalizmus és az emigránsok ellen, amennyiben az nem érinti a kormány összetételét és programját.¹⁰

A keresztény blokk meghatározott célkitűzéseivel való azonosulását bizonyítja, hogy Bethlen a baloldali pártszövetséget egyértelműen elítélte. Különös élességgel foglalt állást a szerinte csak rombolni tudó „oktobrista társaság”-gal szemben 1922 november 19-én, Hódmezővásárhelyen mondott beszédében.¹¹

Mi nem tetszett Bethlennek a keresztény tömörüléssel kapcsolatban? Kozma Miklós volt a tanúja, amikor október 31-én Gömbössel együtt vacsorázott Bethlennel,

⁶ Erről a két esetről lásd bővebben SERFŐZŐ LAJOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben, Bp. 1967. 94—105. 1.

⁷ Ez a pártszövetség a liberális polgári pártok kezdeményezésére a szociáldemokraták és egyes legitimista keresztény ellenzékiek bekapcsolódásával 1922 októberére alakult ki, elsősorban éppen abból a célból, hogy Bethlent megpróbálja elválasztani a szélsőjobboldaltól. Uo. 112—115. 1.

⁸ Új szélsőjobboldali alakulás híre a Házban. Pesti Napló 1922. szeptember. 13.

⁹ Haller, Gömbös és Rassay a keresztény vérszerződésről, Pesti Napló, 1922. szeptember 20.

¹⁰ Bethlen nyilatkozata Gömbös—Wolff-féle akcióról. Pesti Napló 1922. október 3.

hogy a beszélgetés során a miniszterelnök Andrássy, a vezető legitimista politikus manővereitől tartott, azok különböző lehetőségeit feszegette elsősorban.¹² Félte Andrássyék csendes beszivárgásától és aknamunkájától. Ekkor még úgy látszik, elevenen élt benne Andrássynak mint kormányképes ellenfélnek a képe. Nem nézte továbbá jó szemmel — némileg az előző veszélyhez is kapcsolva — a Friedrichék vezetésével külön folyó fasiszta szervezkedést.¹³ Friedrich ugyanis a Keresztény Blokk társadalmi háttéréül, annak parlamenten kívüli bázisául szánva — és nyilvánvalóan az olasz fasizmus sikerein felbuzdulva — október folyamán szervezni kezdte a Magyar Fasiszta Tábor nevű csoportosulást. Ezt Bethlen leállította. Először Rakovszky Iván belügyminiszter magához kérte Friedrichet és magyarázatot kért tőle. Friedrich a belügyminiszter előtt is, mint később a parlamentben is, tagadta, mintha ő lenne a magyar fasiszta tábor vezére.¹⁴

A szervezkedés azonban tovább folyt, végül novemberben a belügyminiszter, arra való hivatkozással, hogy nincsenek jóváhagyott alapszabályai, betiltotta ezt az egyesületet, amely először viselte nevében Magyarországon az ekkoriban ismertté vált fasiszta jelzőt.¹⁵

A fentiek ellenére — amelyek kétségtelenül jeleznek bizonyos ellentéteket és Bethlen-féle aggályokat — 1922 őszén még a jobboldal egysége jellemző.

Nemcsak az eddig érintett politikai megnyilvánulások bizonyítják, hanem Bethlen és a kormány részéről tervezett kormányzati intézkedések, illetve elgondolások is messzemenően alátámasztják ezt. Közülük kiemelkedett kettő: Az egyik Bethlen 1922. szeptember 16-i bizalmas körlevele a főispánokhoz, a másik az ugyanazon év decemberében a nemzetgyűlés elé terjesztett un. rendtörvény-javaslat. A főispánoknak szóló körlevél tartalma ismert.¹⁶ Itt csak egy-két, a lényegét érintő vonását emeljük ki. Világosan kitűnik belőle, hogy az Egységes Párt égisze alatt a teljes jobboldal egységének továbbépítéséről, szervezeti összefogásáról van szó. A felhívás gondosan számba veszi és a főispánok kötelességévé teszi valamennyi fontosabb jobboldali gazdasági és politikai egyesülettel való foglalkozást, ezen egyesületek támogatását. Nem maradnak ki a szélsőjobboldali szervezetek sem a Magyar Nemzeti Szövetségtől kezdve a MOVE-n át az Ébredő Magyarok Egyesületéig bezárólag. A körlevélben világosan látszik, hogy az Egységes Párt ügyvezető alelnökének, Gömbös Gyulának nézeteit messzemenően tükrözte.

Ugyancsak az egységes jobboldal szájíze szerint fogalmazódott meg a rendtörvény-javaslat. Az apropót az szolgáltatta, hogy a már eddig is rendkívüli meghosszabbítással érvényben lévő, háborús viszonyokra szóló kivételes törvények alkalmazásának az ideje lejárt. Ugyanakkor — mint a belügyminiszter kormányulésen is indokolta — normális időkre szabott törvények nem adnak elég jogalapot a háború nélkül előálló rendkívüli viszonyok esetén történő megelőző és megtorló intézkedésekre.¹⁷ Nos, a rendtörvény bőségesen adott volna. Lényegében minden olyan intézkedés érvényben hagyását magában foglalta, amely a kivételes törvények alkalmazása idején is megvolt. A kitoloncolás, a rendőri felügyelet alá helyezés

¹² A miniszterelnök élesen megtámadta a szövetkezett ellenzéket. Népszava 1922. november 21.

¹³ OL. Kozma iratok. Adatgyűjtemény I. 1920—1922. Kozma feljegyzéseiből nem derül ki világosan, de úgy látszik, mintha mindkét tömörülésben benne látta volna Andrássy kezét Bethlen.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Nemzetgyűlési Napló V. köt. 39. 1. A tiltakozáshoz hozzátette: „Azonban őszintén és nyíltan megmondom, hogy fascista vagyok. Sokan ülnek ebben a teremben fascisták...”

¹⁶ A fascisták társadalmi mozgalomnak minősítik akciójukat, Pesti Napló 1922. november 11.

¹⁷ L. Irtatok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 91/a. dok. A dokumentum részletes elemzését adja Nemes Dezső bevezető tanulmánya. Uo. 99—103. 1.

¹⁸ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Az 1923. november 24-i ülés jegyzőkönyve.

lehetőségét még ki is szélesítette a javaslat, és a személyes szabadság korlátozásának lehetőségét a „közigazgatási” dologházba utalással még bővítette is. Ezeket a szankciókat oly széleskörűen lehetne alkalmazni — elég hozzá az „aggályos” magatartás — a javaslat szerint, hogy az eljárások valamelyikével szinte bármikor, bárkit sújtani lehetett volna.¹⁸

A felsorolásszerűen érintett momentumok, és mellettük számos kisebb-nagyobb hasonló tény — azt bizonyítják, hogy a jobboldal nagy része — a kisebb zavaró momentumok ellenére — egységesen haladt az ellenforradalmi rendszer fasiszta jellegű konszolidálásának útján. Bethlen betölteni látszott az ezirányú reményeket. (Nagy csalódást okozva ugyanakkor a baloldali ellenzéknek.) A szélsőjobboldaliak túlnyomó többsége is osztozott a bethleni politikához fűződő reményteli várakozásban, inkább csak egy-két miniszterének személye ellen volt kifogásuk.¹⁹ A Bethlen iránti bizalmuk jele volt, hogy a Magyar Nemzeti Szövetség memorandumát Perényi Zsigmond országos elnök és Okolicsányi László ügyvezető elnök — mindkettő híres, sőt hírhedt szélsőjobboldali ellenforradalmár — aláírásával elküldték a miniszterelnöknek. A Szövetség közgyűlésén elfogadott memorandum azt hangoztatta, hogy kedvező az idő a határozott cselekvésre. Nem szabad tűrni, hogy kívülálló erők intézzék az ország sorsát, a magyar nemzet vegye kezébe sorsának intézését. Ez a fontos, nem a konszolidáció létrehozása. „A consolidátiora való törekvés tehát az ország egész területének felszabadítása és újraegyesítése nélkül... a dolgok természetével ellenkező lehetetlenség. De még ha lehetséges volna is, nem kívánatos a consolidatio az ország területének felszabadítása nélkül, mert az helyzetünk felől tévedésbe ejtené a világot...” — írták többek között.²⁰ A szélsőjobboldal elképzeléseinek lényeges vonásaira utal a fenti idézet, és mutatja, hogy milyen irányú várakozások is éltek a választások lezajlása után a Bethlen-kormány további tevékenységével kapcsolatban. Egyenlőre azonban a várakozáson van a hangsúly. Az emlékeztetés 1922-es erzsébetvárosi bombamerénylet után — leszámítva Héjjas Ivánék kisebb akcióját a nyugati határon, amelyet különben könnyedén leszereltek²¹ — a szélsőségek nem kezdeményeztek újabb akciót.

Mindenesetre nem véletlen, hogy a szélsőjobboldali szervezetek itt említett két megnyilvánulása is éppen az irredentizmushoz, tágabb értelemben a külpolitikához kapcsolódik. Az e téren meglévő türelmetlenség szab határt a viszonylag csendes várakozásnak egyrésről, és segíti elő Bethlen „lelepleződését” másrésről.

A jobboldali egység megbomlása elsősorban valóban külpolitikai momentumhoz kapcsolódott, még ha az összefüggés bonyolultabb is, mint első pillantásra látszik. A fordulat akkor következett be voltaképpen, amikor a gazdasági stabilizáció érdekében a nagyhatalmak között a Ruhr-kérdésben támadt konfliktus miatt a helyzetet kedvezőnek találva, Bethlen elindította a kölcsönszerzést célzó akciót. A szélsőjobboldal Gömbös vezette politikus-szárnya is kedvezőtlen következtetéseket vont le a kormányra és Bethlenre nézve az így kialakult szituációból. Abban a vonatkozásban is, hogy a győztes hatalmaktól való függést erősítő külpolitikai orientációt — noha az a franciák és a kisantant lehető megkerülésével Angliára próbált támaszkodni —

¹⁸ Az 1922. évi június 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Irományai (a továbbiakban Nemzetgyűlési Irományok) III. köt. 109. sz. iromány.

¹⁹ Pl. Az Éberdőknek Kebelsberg ellen, akivel még belügyminiszter korában, az erzsébetvárosi bombamerényletből kifolyólag támadt konfliktusuk.

²⁰ OL. ME XXXVIII. 6212/1922.

²¹ 1922 júliusában Hír György és Héjjas Iván vezetésével újabb akcióval próbálkozott egy különítmény Burgenland irányában, — Prónay szerint elhamarkodotta. Csírájában elfojtották és leszerelték a hatóságok. Héjjast és néhány társát rövid időre őriztebe is vették. L. A határban a halá-

saját elképzeléseikkel ellentétessnek találta. Ugyanakkor lényegében ahhoz a következtetéshez is eljutottak Gömbösék, hogy a külföldi kölcsön révén történő stabilizáció a nagytőkének, a fináncsőkének kedvez, azt fogja erősíteni, nem pedig a keresztény középosztály és az agráriusok megerősödése következne be a nagytőke rovására, amelyet ők szerettek volna. Mindehhez járult még, hogy Bethlen a külföldi tárgyalásokat megkönnyítendő — röviden szólva — taktikai engedményeket tett az „igazi keresztény-nemzeti politika” rovására, amely sikeresen táplálta eddig az együttthaladást, továbbá szabadabb teret engedett a baloldali ellenzéknek is. Gömbösék előbb az Egységes Párton belül maradva akarták visszatéríteni Bethlent, úgy is, hogy a kormánypárton kívüli szövetségeseket, a keresztény blokk erőit is felsorakoztatták, és a parlamenten kívüli erőket, a jobboldali szervezeteket és sajtót is igénybe vették. Gömbös mindenesetre úgy vélte, hogy Bethlen csak taktikából tért el a közös vonaltól, és ezt a taktikát helytelenítette. Már az említett 1922. október 31-i vacsorán is azt hangoztatta, hogy — Kozma szavaival: „...lehetetlennek tartja az elvi jelentőségű irány *látszólagos* elvetését, mert lejáratásra visz.”²² E felfogása mellett végig kitartott. Még a szakítás után, akkor, amikor az Ulain-ügy kapcsán talán legeléesebb volt az ellentét Bethlen és a fajvédők között, — a közös harcokat is felemlégetve — azt vetette főbűnként a miniszterelnök szemére, hogy taktikázásból áldozta fel a régi elveket.²³ Persze, Gömbös nem vakságból ítélte meg így Bethlen személyét és politikáját. Ami a keresztény-nemzeti politikától való „eltérést” és különösen a baloldalnak tett engedményeket illeti, az valóban átmeneti taktika volt. A voltaképpeni konfliktus magva a nagytőkéhez való viszonyban rejtett (a külpolitikai orientáció is ennek alárendelt kérdés végső soron). A nagytőke érdekeinek szolgálata már nem taktikai kérdés, hanem „reálpolitika”. Ezt azonban Gömbös majd akkor tanulja meg végérvényesen, amikor maga is miniszterelnök lesz.

Merényletek, szervezkedések

Mindenesetre az 1923 elején bekövetkezett konfliktus, a kormánypárton belül, a fajvédők és a keresztény blokk kormányellenes támadásai mintegy jeladasként szolgáltak a szélsőséges elemeknek is. Újra megindították akcióikat, amelyekből derekasan kivették részüket a szélsőjobboldali szervezetek és velük együtt a régi meg az új titkos egyesületek is.

1923. január 16-án történt az első nevezetes akció, az Operett-színház elleni merénylet. Az időpont összefüggéseiről érdekes dolgokat említett meg másnapi interpellációjában Pakots József, a Vázsonyi-párt képviselője: „jellemző és nagyon különös, hogy ugyanakkor, amikor a tegnapi napon a külügyi bizottságban olyan atmoszféra alakult ki, amely lehetőséget mutatott arra, hogy a belső béke alapjait rakjuk le, és maga a kormány félhivatalosan szinte örömmel konstata, hogy ott a pártok készségüket nyilatkoztatták ki, hogy teljes egységet mutatnak kifelé, aznap megtörtént ez a merénylet. Ugyancsak a tegnapi napon Magyarország három első pénzügyi férfia utazott ki Svájcba, hogy egy francia kölcsönről tárgyaljon. Nem kisebb emberek ezek, mint Popovics Sándor, Welder Gyula és Ullman Adolf...”²⁴

²² OL. Kozma iratok. Adatgyűjtemény. I. 1920—1922.

²³ Nemzetgyűlési Napló, XVII. köt. 193. l.

²⁴ Nemzetgyűlési Napló, VIII. köt. 357. l. A nemzetközi viszonyban valóban nem maradt el. Ezt bizonyítja többek között, hogy Bethlen február 16-i keltezéssel kénytelen volt mentegetőző jelentést küldeni a szövetségközi katonai ellenőrző bizottsághoz. OL. ME. XXIII. 1161/1923.

Az történt, hogy az B. Blumenthal vezetése alatt álló nemzetközi tőkés érdekelt-séghez tartozó Fővárosi Operettszínház előadásán, az első felvonás vége előtt több fiatalember lövöldözni kezdett a nézőtéren. Ugyanakkor csoportok rontottak be a nézőtérre. A nagyobb pánikot — a színházi emberek lélekjelenléte segítségével — sikerült elkerülni. Készültek rá, mert egyrésztől bizalmas értesítést kaptak, hogy valami várható, másrészt maguk is felfigyeltek a tányérsapkás és más fiatal emberek gyanús csoportosulásaira. A Mozsár utcai oldalbejáráron betörni készülő főcsoportot sikerült visszatartani. A hivatalosan jelenlevő rendőrtisztviselőnek is szóltak természetesen, az azonban nem volt hajlandó komolyan venni a dolgot. (Mint később kiderült, az ébredők embere volt.)

A nyomozás gyorsan kiderítette, hogy az akciót az Ébredő Magyarok Egyesü-letében szervezték meg. A fő irányító Adorján Géza volt, aki az egyesület nemzetvé-delmi osztályán töltött be vezető posztot. Ennek az osztálynak a vezetője Prónay Pál volt, aki 1922 februárja óta az ÉME egyik alelnöki tisztségét betöltötte. A nem-zetvédelmi osztályt, amely az Egyesület legmegbízhatóbb elemeiből titkosan és katonailag szervezett alakulat volt, jórészt ő szervezte meg országszerte. A fővárosi szervezetek közül maga emeli ki a IX. kerületi csoportot.²⁵ Nos, ez a IX. kerületi csoport volt a szóban forgó merénylet fő végrehajtója. Mellettük még a soroksári-ak jeleskedtek. Az akciót megelőzően néhány nappal az ébredők hírhedt Sörház utcai székházában készítették el a pontos terveket és a szereposztás. Adorján irányítá-sával.

A rendőrség az ügy felderítése kapcsán letartóztatott 10 embert. Adorján azon-ban nem volt közöttük. Megszökött.

A baloldali ellenzéki képviselők, különösen Peyer Károly és Rassay Károly az ügy kapcsán részletesen kitértek egyrésztől általában a szélsőjobboldali szervezetek és titkos egyesületek, különösen pedig az ÉME régebbi dolgaira, felelegettek másrésztől a kormánynak, különösen a választások idején megmutakozó szoros együttműködését ezekkel az egyesületekkel.²⁶ Rassay interpellációja végkonklú-ziójaként, arra szólította fel a belügyminisztert, hogy oszlassa fel az ÉME-t. Rakovsz-ky Iván azonban erre nem volt hajlandó. Válaszában kódósított és lényegében védel-mébe vette az egyesületet. Adorjánról — ellentétbe kerülve saját nyomozó hatóságai megállapításával — azt állította, hogy nem vezető, hanem csak szimpla tag az egye-sületben. Körözése különben folyik, de még nem került elő. (Peyernek azt a közbe-szólását, hogy a bécsi gárdapalotában megtalálják, elengedte a füle mellett.)²⁷ Prónay nevét meg sem említette. Őrá vonatkozóan csak hónapokkal később, amikor az ügy ismét szóba került, mondotta el a következőket: a nyomozás során mindössze annyi derült ki Prónayról, hogy egyszerűen azon a szobán, ahol az előkészítő tanács-kozás folyt.²⁸ Leszögezte, tehát, hogy az egyesület mint olyan, és annak vezetői nem felelősek a cselekményért. „Én az egyesületet nem tehetem felelőssé egy tagjának vagy a tagok egy csoportjának cselekménye miatt. Ugyancsak nem tehetem felelőssé az egyesületet az egyes fiókegyesületek tényeiért” válaszolt egyértelműen Rassay konkrét indítványára.²⁹

²⁵ A határban a halál kaszál, 328—329. 1. Az eseményekhez lásd még: A Fővárosi Operett-színház esti előadásán ...Pesti Napló 1923. január 17., Újabb elfogatások az operettszínházi merény-let ügyében. Pesti Napló 1923. január 20. Újabb hat letartóztatás az Operettszínház ellen elkövetett támadás ügyében. Pesti Napló 1923. január 21.

²⁶ Peyer Károly 1923. január 23-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló .IX. köt. 43—48. 1.; Rassay Károly 1923. január 24-i interpellációja. Uo. 103—113. 1.

²⁷ Uo. 114—115. 1.

²⁸ Nemzetgyűlési Napló, XIII. köt. 303. 1.

²⁹ Uo.

Am az illetékesek tulajdonképpen válaszáat egy hónap múlva kapta meg Rassay Károly. 1923. február 20-án este gyanús csomagot kézbesített számára egy hordár. A csomagról kiderült, hogy bomba rejtőzik benne. Ugyanakkor ugyanilyen küldeményt kapott Miklós Andor, az Est-lapok kiadó tulajdonosa is.

Rassay már régen kivívta a szélsőjobboldal osztatlan ellenszenvét. Most, hogy a baloldali pártszövetségben vezetőszerpet vállalt, különösen fenekedtek rá. 1922 decemberében — mint ismeretes — a csehszlovák kormánnyal, konkrétan Benessel való kapcsolat vádjával próbálták diszkreditálni. A vádat Ulain Ferenc pendítette meg december 6-án, Bogya János gyanúsításoktól egyébként is hemzsegő beszéde alatt, közbeszólás formájában.³⁰ Rassay azonnal lecsapott rá és bizonyítékot követelt. Ulain előbb kerülgette a lényegét, majd kibökte, hogy a kapcsolatról léteznek bizonyos akták. A baloldali ellenzék parlamenti vizsgálatot követelt.³¹ Bethlen ellenezte a javaslatot,³² hogy a kényes botrány továbbterjedését megakadályozza. Pár nap múlva, december 12-én — meglepő fordulattal — maga Rassay tette le a Ház asztalára a szóbanforgó akta fényképmásolatát. Egy nyugtáról volt szó, amelyben Rassay aláírásával igazolta, hogy 1922 márciusában választási célokra 300 000 koronát vett fel a csehektől. Bethlen maga szolgáltatott elégtételt Rassaynak. Elmondotta, hogy a nyugtáról tudomása volt, azt megvizsgáltatta és világosan bebizonyosodott, hogy az hamisítvány. Létezéséről tőle nem tudhatott Ulain. Ugyanezen a napon Ulain az ügygel kapcsolatos körmonfont mentegetőzés közben bejelentette, hogy az előző napon kilépett az Egységes Pártból. A teljesen visszajára fordult diszkreditálást, az egyértelműen rágalmazásnak bizonyuló vádaskodást ennyivel meg is úszta. Az ügy háttéréről a Bécsi Magyar Újság tudósítása alapján Peyer Károly rántotta le a leplet 1923. január 23-i beszédében. Az ügy egyik főszereplője, bizonyos Darvas Zoltán elmondotta, hogy a bécsi magyar követség hírszerzőosztályának dolgozván, már többször adott hamis jelentéseket a követségnek, főleg az emigrációra vonatkozóan. Megbízói azután azt kérték tőle, hogy szerezzen adatokat Rassay bécsi utazásaival, különösen pedig csehszlovák összeköttetéseivel kapcsolatban. Egy hét gondolkodási időt kért, majd — a hasára ütve — jelentette a nyugta létezését. Megbízói fényképmásolatot követeltek, Darvas — mit tehetett — összeült barátaival, rossz cseh nyelven fogalmaztak egy nyugtát és ráhamisították az aláírásokat is. Át is vett érte 50 000 koronát, amelyet — Darvas beszámolója szerint — Bethlen személyes hozzájárulásával fizetett ki a követség. Megemlítette azt is, hogy Ulain Bécsből kapott értesítést az ügyről.³³ Ha nem is fogadjuk el teljes hitelességűnek a szélhámos vallomásait, a hamis akta tény és nyilván valahogy így készülhetett.

A balul sikerült akció nyilván tovább növelte a gyűlöletet Rassayval szemben. Állandóan kapta a fenyegető leveleket. Egyiket maga idézte az operett-színházi merénylet kapcsán mondott beszéde során: „Te keresztény Júdás... meg vagyon írva, hogy akinek függőlegesen kell meghalni, nem fordul fel puha ágyon...” — szólt az épületes szöveg.³⁴ Ő, ha nem is vette túl komolyan az ilyen fenyegetéseket, ahhoz elég óvatos volt, hogy ne bontsa fel a gyanús csomagot.

A másik címzett — hogy röviden róla is szóljunk — nem is annyira személyével, mint inkább vállalatával hívta ki a jobboldal ellenszenvét. Az Est-konzern, mint

³⁰ Nemzetgyűlési Napló VI. köt. 187. 1.

³¹ Uo. 228. 1. Hegymegi—Kiss Pál december 7-i felszólalása.

³² Uo. 229. 1.

³³ Nemzetgyűlési Napló IX. köt. 45—47. 1.

³⁴ Uo. 111. 1. A „keresztény Júdás” jelző rávilágít, hogy miért haragudtak külön indokkal is az ellenforradalom táborából kivált Rassayra.

szintén ismeretes, az ellenforradalom győzelme óta állandóan a jobboldali támadások tüzeiben állt. (Pár hét múlva, a március 15-16-i diáktüntetések egyik célpontja ugyan csak az Est-lapok voltak. A tüntetésre, bár a témába belevág, nem térünk ki).³⁵ A tőkeerős és széles olvasóközönség által támogatott lapkiadó vállalat azonban átvészelte a legnehezebb időköt is. Liberális színezetű lapjai ekkoriban a jobboldali mozgolódások iránti ellendrukkal és főképpen a kormány és a baloldal közötti ellentétek egyengetésével tűntek ki.

Egyébként erősen valószínű, hogy az akció kiváltó oka mind Rassaynak, mind az Est-lapoknak az operett-színházi merénylettel kapcsolatos állásfoglalása lehetett. A tényállásról a nyomozási adatok alapján maga Rakovszky belügyminiszter tájékoztatta másnap a parlamentet. Február 20-án este $1\frac{1}{2}$ 8— $\frac{3}{4}$ 8 tájban egyrészt a Hungaria-szálló előtt, másrészt az EMKE kávéház előtt egy-egy fiatallqمبر megszólított egy-egy hordárt és a címekkel átadta nekik a csomagokat. Mindegyik papírburkolatú csomagban bádogdoboz rejlett. A külső egyáltalán nem mutatott normális csomagra, ajándékra. A címzettek joggal gyanakodtak, ezért nem bontották fel a bádogdobozokat. A rendőrségi szakértők megállapították, hogy a dobozokban kézigránát van elhelyezve, úgy, hogy a gránát teste a doboz egyik falához, a gyújtózsínörja (ilyen típusú világháborús kézigránátokról volt szó) pedig a doboz másik falához volt erősítve. A dobozok erőteljes felnyitása esetén a gránátok robbantak volna. A csomagokban lévő papíron különben ez a szöveg állott: Üdvözet a 101-esektől. Ugyancsak a 101-es szám volt írva azokra a cédulákra is, amelyeket a címmel ellátva a hordároknak adtak át. A két hordárt megtalálták a fiatalembereket nem. Országos körözést adtak ki ellenük.³⁶

Február 21-én a nemzetgyűlés megvitatta az ügyet. Valamennyi párt szónoka jelentkezett napirend előtti felszólalásra. Az elnök, nyilván nem véletlenül, először Huszár Károlynak adta meg a szót. A kormánytámogató keresztény párt vezetője próbálta megadni az alaphangot, hogy amint mondotta: „...ezt a fontos, és a nemzetre nézve sorsdöntő kérdést minden szenvedély nélkül tárgyaljuk le.”³⁷ Így nyilvánulhat az az egységes energia, amely — szerinte — minden hasonló dolognak egyszer s mindekkorra végét veti. Az indító okot főképpen abban látta, hogy a forradalmak óta az egész Európa lázbeteg, látrok és gonosztevők mindenütt akadnak. Lehetetlenné kell azonban tenni államhatalmi eszközökkel, hogy titkos bűnszövetkezetek a politikai fegyverek közé a politikai orgyilkosságot is besorozzák, mint ő már ezt régebben is megmondta. Keresztény magyarságot csak keresztény erényekkel lehet építeni — fejezte be ide-oda bólintó és kenetteljes beszédét.

A baloldali ellenzék szónokai — Peidl Gyula, Drózdý Győző, Pakots József — egybehangzóan két fő okra vezették vissza az eseményt. Egyrészt arra, hogy léteznek még mindig titkos társaságok. Mint Pakots mondotta: „Hogy ezek a titkos társaságok tényleg működnek, arról mindenki beszél, mindenki tud, csak a belügyminiszter úr nem akar tudni róla, pedig tudhatná, hogy ezen titkos társaságok élén igen előkelő urak állanak és talán ez a magyarázata annak, hogy nem tud odaférni hozzájuk a belügyminiszter úrnak gyenge keze.”³⁸ A másik fő oknak azt tekintették — szintén teljes joggal —, hogy a kormány a régebbi eseményeket nem derítette fel és nem torolta meg kellő eréllyel. Felsorolták — mint később is még annyiszor — a megtor-

³⁵ Lásd: Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. köt. Nemes Dezső bevezető tanulmánya. 106. 1.

³⁶ Nemzetgyűlési Napló X. köt. 47—48. 1.

³⁷ Uo. 37. 1.

³⁸ Uo. 44. 1.

latlan büntetteket Somogyi és Bacsó meggyilkolásától az erzsébetvárosi bombamerényletig. Drózd Győző odáig ment, hogy kijelentette: ha őt és nem a főkapitányt — Nádasy Imrét — bíznák meg az ügy felderítésével, 24 óra alatt előállítaná a tetteket. Ruppert Rezső viszont kételyét fejezte ki, hogy előkerülnek a bűnösök. Az idő egyenlőre őt igazolta, bár Rakovszky már idézett hozzászólásában erélyes nyomozást ígért. Berki Gyula az Egységes Párt nevében védelmébe vette a kormányt, mondván, hogy a két-három év előtti eseményekért nem lehet felelősségre vonni. Ő is a történelmi előzményekre és körülményekre vezette vissza az okokat, miután a cselekményt természetesen elítélte és a kormányt erélyes eljárásra biztatta.³⁹ Felemlegetődtek még a Szózat és a Nép című jobboldali lapok is. Ezek a kormánytámogatással megjelenő, de egyértelműen az un. keresztény blokk szócsöveként szereplő újságok ekkoriban valóban szinte minden eddigit felülmúló baloldallelles és antiszemita uszító hadjáratot folytattak. Az esetről is éles gúnnyal írtak, elkeresztelvén a fel nem robbant bombákat „kakaó bombák”-nak. Nagy erkölcsi támogatást jelentett számukra — és ezt messzemenően ki is használták —, hogy Horthy kormányzó éppen ekkoriban, pontosan február 15-én látogatta meg ezeket a lapokat és közös kiadójukat, a Stádium Kiadóvállalatot.⁴⁰ Persze, az ellenzék sem volt rest. Ettől kezdve — mint egy sajtófigyelő szolgálat — interpellációiban sorozatosan és részletesen ismertette a két lapnak a „konszolidáció”-val aligha összeegyeztethető hangvételű cikkeit.⁴¹ Szóvá tették a lapok zavaros anyagi ügyeit, szerkesztőinek, munkatársainak nem kevésbé zavaros múltját és jelenét, különösképpen pedig a különböző jobboldali akciókat és merényleteket állandóan magyarázó, mentető és bagatellizáló magatartását.

Ez utóbbit még gyakorolhatták egynéhány esetben 1923 folyamán a szóbanforgó újságok. Ugyanis a szélsőségesek tevékenysége, szervezkedései, bűncselekményei — a belügyminiszter ígéretei ellenére — továbbra is nagy lendülettel folytak. Közülük csak a jelentősebbeket, jellemzőbbeket vehetjük tüzetesebben szemügyre, a többit inkább csak megemlítjük.

Ez év áprilisában például Rassay, Vázsonyi és Drózd ellenzéki képviselők ellen készítettek elő merényletet. A terv az volt, hogy április 15-én szerelőnek öltözött egyének hatolnak be lakásukba és meggyilkolják őket. A beszervezett tagoknál feltétel volt, hogy az ÉME nemzetvédelmi osztályának tagjai legyenek. Fábián Béla értesülést szerzett a dologról és megtudta, hogy a szervezkedés egyes résztvevői egy kongregációnak, tehát egy katolikus hitbuzgalmi szervezetnek is tagjai. Informátorát elküldte ennek a kongregációnak a vezetőihez, azok pedig értesítették a rendőrséget. A rendőrség emberei beépültek a csoportba és részt vettek több ülésükön. Azon is, amelyen elhatározták, hogy pénzszerzés céljából kirabolnak valakit. A kísérlet meg is történt, e közben ugrasztották szét a résztvevőket a detektívek. Másnap le is tartóztatták a csoport tagjait. Az önmagában nem különösebb eset pikantériája itt következik. Pár nap múlva szélnek eresztették őket, az ügyükről felvett jegyzőkönyvet nem iktatták és mint „szigorúan bizalmas” anyagot Andréka főkapitányhelyettes privát szekrényébe zárták el. Rakovszky belügyminiszter is Fábiántól tudta meg a dolgot, aki az esetet a parlamentben leplezte.⁴² A közönséges rablás motívuma a titkos szervezetek tevékenységénél ekkoriban mind gyakrabban felmerült. Több ékszerüzletet raboltak ki, még többnek kirablását tervezték. Ottó ékszerész, aki a rablás időpontjában üzletében tartózkodott, meg is gyilkolták. Betörést

³⁹ A vita anyaga: Nemzetgyűlési napló X. köt. 37—50. 1.

⁴⁰ Rupert Rezső interpellációja. 1923. február 28. Nemzetgyűlési Napló X. köt. 191. 1.

⁴¹ Rupert idézett interpellációja mellett Fábián Béla, 1929. március 7-i (uo. 313—317).1. és július 4-i interpellációi (uo. XIII. tkő. 289—301. 1.) érdemelnek még elsősorban említést.

⁴² Uo. 294—295. 1.

hajtottak végre egy nagyvárad bankban. Ennek szálai is egy magyarországi szervezethez vezettek. Tervezték továbbá a Dohány utcai zsinagóga felrobbantását is. Ekkoriban — pontosan július 2-án — történt a Club-kávéház elleni kézigránátos merény-

Ezeknél az eseteknél egy régi és egy új titkos társaság szerepe került előtérbe. Az új: a Cselekvő Magyarok Egyesülete. A rendkívül kifejező nevű titkos egyesületről keveset tudunk. Ekkoriban alakult Elszánt „cselekvő” készsége elsősorban a fent említett tettekben nyilvánult meg. Rablásaikat természetesen „hazafias célok” érdekeit szolgálónak tüntették fel.⁴⁴ Valószínűleg a Cselekedjünk című, tömény antiszemita uszítást tartalmazó röpirat is az ő művük.⁴⁵

A másik titkos társaság, amelynek ezidőbeli tevékenységének egy több szempontból rendkívül jellemző részével az alábbiakban foglalkozunk, már régi alakulat. A Kettőskereszt Vérszövetségről van szó, amely 1919 őszén jött létre az ellenforradalom védelmére, a kommunista és más baloldali erők elleni harcra, valamint az irredentizmus céljaira. Egységei részt vettek a burgenlandi bandaharcokban. Vezetői között számos katonatiszt volt. Igazgatását Siméfalvy ezredes látta el, aki a külföldi szélsőjobboldali szervezetekkel való kapcsolatot tartásában is irányító szerepet játszott. Katonailag szervezett egységeinek tagjait igen szigorú eskü kötötte össze.⁴⁶ Szervezkedése a választások utáni egység idején nagy lendülettel folyt. Az Umlauf Szigfrid százados vezetése alatt álló budapesti zászlóalj egyik tagja, Kürthy Endre arról számolt be később, hogy ő maga mintegy 300 tagot szerzett az egyesületnek. Gyűléseiket a Nyár utca 9. sz. alatti iskola tornatermében tartották, amelyet a főváros bocsátott rendelkezésükre. Ebben az alakulatban foglalkozott „szervezési ügyekkel” a három Kovács fivér, Árpád, Kornél és Tivadar is. A Kovács fivérek ennek a sajátos kurzus-alvilágnak leghírhedtebb figurái közé tartoztak. Számos büntett részesei voltak már eddig is. Részt vettek az 1921-es szokolhamisításban, alaposan gyanúsíthatók voltak Reismann zongoragyáros meggyilkolásával. (Az utóbbi cselekmény miatt nem lehetett előállítani őket, mert Nyugat-Magyarországon voltak éppen elfoglalva, azután pedig az 1921-es amnesztia hatása alá estek.) 1923 tavaszán, a jobboldali tevékenység általános fellendülése idején ők sem elégedtek meg eddigi tevékenységükkel, hanem a Kettőskereszt Vérszövetség bázisára támaszkodva megbízható barátaik bevonásával szűkebbkörű szervezetet hoztak létre eltervezett akcióikhoz. A szervezet nevéül a hangzatos Bujdosó Kurucok nevet választották. Legális fedőszervként és főképpen azért, hogy annak segítségével pénzhez jussanak, megalakították a Nemzeti Múltunk Kulturális Egyesületet. A nyilvános egyesület a Kettőskereszt Vérszövetség vezérkarának tudtával és támogatásával létesült. Vezetőségében olyan nevek szerepeltek, mint Dabasi Halász Zsigmond földbirtokos, Bartha László alezredes, Lator Géza törvényszéki bíró, Venczel Géza fővárosi tanácsjegyző stb. Ennek is köszönhették, hogy igen gyorsan jóváhagyták az alapszabályokat a belügyminisztériumban. (Györki Imre joggal jegyezte meg, hogy történt ez olyankor, amikor egy-egy munkásegység éveken át hiába sürgette alapszabályainak jóváhagyását.)⁴⁷ Sőt — ami számukra még lényegesebb volt — még alapszabályukat nem is hagyták

⁴³ Mindezekhez lásd: Fábíán Béla 1923. július 4-i interpellációja. Uo., Fábíán Béla 1923. november 28-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. Rassay Károly 1923. november 29-i felszólalása. Uo., továbbá OL. ME. 1923. XXII. 7502.

⁴⁴ OL. ME. XXII. 7503.

⁴⁵ Idézi Györki Imre 1923. július 17-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XIV. köt. 155. 1.

⁴⁶ Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 30. és 41. l., A határban a halál kaszál. 163. l. (Az eskü szövegével.)

⁴⁷ Nemzetgyűlési Napló XIV. köt. 154. 1.

jóvá, amikor már a kezükben volt a gyűjtési engedély.⁴⁸ A gyűjtést meg is kezdték,⁴⁹ rövidesen kiderült azonban, hogy a befolyt pénz nem valami jótékony, ill. „kulturális” célra kell, hanem egészen másra. A budapesti ügyészség vádindítványában következőképpen foglalta össze a célt. A Kovács testvérek „Olyan szervezetet létesítettek, amely szervezet a nekik nem tetsző ellenzéki politikusok és a kormány egyes tagjainak erőszakos úton való eltávolításával katonai diktatúrát akart létesíteni, a Dohány utcai templomot felrobbantani tervezte és evégből nagyobb mennyiségű ekrazitot és lőfegyvereket szereztek, nemkülönben egy pestkörnyéki háznak és egy csukott gépkocsinak a megszerzését tervezték, hogy a nekik nem tetsző politikusokat ártalmatlanná tegyék.”⁵⁰ A tanácskozásokról kiderült, hogy megbeszéléseiket a Pannónia szálló 105-ös szobájában tartották, amely Becker István volt katonai nyomozó volt, akit az emlékezetes Landau pörben elítéltek, de szabaduláskor a lakásínség ellenére azonnal megkapta a szobát.⁵¹ Az ellenzéki politikusok közül Vázsonyi, Rupert és Drozdy nevét emlegették az „elintézendők” között. A kormány működésével egyáltalán nem voltak megelégedve. Nem tetszett külföld előtt meghunyászkodó szerepe és az, hogy ugyanakkor az egyetemisták tüntetését szétverette. Kovács Tivadar hivatkozott a parancsnokságra, — nyilván a Kettős kereszt Vérszövetség magasabb parancsnokságáról van szó — hogy ott nem nézik jó szemmel Bethlen magatartását az utóbbi időben. Ha így folytatja, nem fog sokáig szerepet játszani. (A parancsnoksággal való megbeszélésre különben minden tervükkel kapcsolatban hivatkoztak.) A kormány tagjai közül elsősorban Klebelsberget kívánták „gajdeszba küldeni”. Jó kapcsolatuk volt különben a volt Prónay különítmény székhelyével, a Nádor-laktanyával is. Makai Imre százados szobát bocsátott rendelkezésükre, amikor arról volt szó, hogy az Umlauf-egység tagjai közül azokat, „akiknek eljárt a szájuk”, meg kellett fenyíteni. Ugyancsak kaptak tőle kézigránátot is. A zsinagóga tervezett felrobbantásához különben elegendő ekrazit és dinamit állott rendelkezésükre. Különböző rejtkehelyeiről félmázssányi robbanóanyagot gyűjtöttek össze. Czigány Ferenc Wolff-párti pót-városatyának az ágya alatt például gondosan becsomagolva 18 kiló ekrazitot találtak.⁵²

Körülbelül a fentiek derültek ki a vallomásokból. Ez azonban nem a teljes tényállás. Azt Andréka főkapitányhelyettes ismerte, aki a Kettős kereszt Vérszövetség nevében és céljaira először külön kihallgatta a gyanúsítottakat. Neki részletes vallomásokat tettek, ezek azonban nem kerültek az ügyészségi iratokhoz. Eltűntek. A vádhatóság elé már csak a megfésült vallomások kerültek.⁵³

A rendőrség, és különösen Andréka kezdettől fogva kétszínű és egyértelműen gyanús szerepet játszott ebben az ügyben is. A szervezkedés napvilágra kerülése korántsem az ő érdemük. Rassay Károly július 4-i felszólalásából idézzük: „Azt méltóztatnak hinni, hogy ezt a szövevényes és egészen az állami rend megdöntéséig

⁴⁸ XVII. köt. Tizehat embert vett őrizetbe a rendőrség... Pesti Napló, 1923. június 24.

⁴⁹ Az engedélyt különben 45 %-os részesedésre odaadták egy Fodor nevű — egyébként zsidó — vállalkozónak. Fábán interpellációja. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 296. 1.

⁵⁰ Idézi Fábán Béla Uo., 295. 1.

⁵¹ Az összejöveteleken a Kovács fivéreken és Beckeren kívül részt vettek többek között Vas Titusz volt főhadnagy, Szoboleczky Aladár volt főhadnagy, Jámber Károly hivatalnok és még vagy tízen. Uo. és Tizenhat embert vett ma őrizetbe a rendőrség... Pesti Napló 1923. június 24. (Landau Adolf kereskedőt szélhámos üzletfele vádjai alapján katonai nyomozók 1920 szeptemberében elhurcolták. Zsarolni kezdték és végül halálra kínozták. Az ügy később perbe fogott és elítélt szereplői között volt Becker is.)

⁵² Tizennyolc kilogrammekrazitot találtak Czigány Ferenc pót-városatyá lakásán, Pesti Napló, 1923. június 23.

⁵³ Fábán interpellációja. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 296. 1.

terjedő bűnszövetkezetet talán Budapest székesfőváros államrendőrsége leplezte le? Tévedés! Meg kell mondanom őszintén, tekintet nélkül a következményekre, amelyek ebből rám vagy Vázsonyi Vilmos képviselőtársamra hárulhatnának, hogy ezeket az adatokat mi adtuk át Magyarország miniszterelnökének, hogy végre induljon el ezen a nyomon és mentse meg az országot attól, hogy egy pár kalandor kedvéért holnap vagy holnapután a feloszlítás veszélye érhesse.⁵⁴ Ami Rassay utolsó szavait illeti, a hatás kedvéért — mai divatos szóval — egy kissé dramatizálta a helyzetet. Az azonban tény, hogy az említett intervenció után történt meg Bethlen utasítására a szervezkedők elfogása. Ám egy-két nap múlva — a beismerések és terhelő vallomások ellenére — ismét szabadlábon voltak a Kovács-fivérek. Rassayéknak megint csak Bethlennél kellett közbejárniuk, hogy ismét letartóztassák őket.⁵⁵ Andréka ugyanis közben szabadlábra helyezte őket azzal a beállítással, hogy csak a gyűjtésből eredő pénz elsikkasztása bizonyosodott rájuk. A miniszterelnöki utasításra történt ismételt letartóztatás ellenére később mégis szabadlábon védekezhettek rétestésztaként elnyújtott ügyükben. Amikor ezt Rassay november 29-én szóvá tette, Rakovszky belügyminiszter magabiztosan szólt közbe, hogy ezért nem felelősek, hiszen a bíróság helyezte őket szabadlábra.⁵⁶ Rassay erre fejére olvasta, hogy bizony ezért megint csak Andréka a felelős, mert ő tett olyan vallomást a vizsgálóbíró előtt, amelynek alapján a vizsgálóbíró elrendelte a Kovács testvérek és társaik szabadonbocsátását. Ezután idézte az egész tanúvallomást. Ebben hivatkozott Andréka többek között arra, hogy a Nemzeti Múltunk Egyesület szoros kapcsolatban vana Kettőskereszt Vérszövetséggel „Ennek vezetőségénél, illetve Bartha alezredesnél a Kovács testvérekre vonatkozóan azt az értesítést nyertem, hogy Kovács testvérek irredenta szempontból nagyon értékes emberek, akiket nem szeretne elejteni” — mondotta. Bartha különben azt a mentőkötelet is bedobta — mint Andréka vallomásából kiderült —, hogy a gyűjtött pénzt részben a Kettőskereszt Vérszövetség szervezésére fordították, tehát nem sikkasztották el más célra, igaz, létfenntartásukra is felhasználták, de azt nem lehet kifogásolni, mert más jövedelmi forrásuk nem volt. Elmondotta továbbá a főkapitányhelyettes, hogy Umlauff Szigfriddel és a Kovács testvérekkel állandó kapcsolatban volt. Mindig figyelmeztette őket, hogy a Kettőskereszt Vérszövetség vezetőségének beleegyezése nélkül ne vállalkozzanak semmire, és úgy tapasztalta, hogy a figyelmeztetést meg is fogadták. (Tehát az inkriminált tervekről is tudott a vezetőség?) Különben a Kovács fivérek neki több ízben jelentést tettek, ha valami baloldali vagy legitimista jelenséget észleltek. (Ez nemcsak egyszerű rendőrspicliség, a Kettőskereszt Vérszövetség esküje kötelezett rá.)⁵⁷ A felolvasásra Rakovszky hirtelenjében nem tudott mást mondani: felszólította Rassayt, hogy adja át a jegyzőkönyvet, amit ismertetett. Rassay szívesen állt rendelkezésére, bár megjegyezte, hogy az ügyészségen ott van az eredeti példány, ő is arról másolta le.⁵⁸

Rakovszky pár nap múlva, december 5-én — nagy vihart kiváltó felszólalásában — azzal mentegette Andrékát, hogy nem politikai okokból járt el így — eljárásának helytelenségét Rakovszky szerint különben maga is belátta — hanem „...tette tisztára abból a túlbuzgóságból, hogy ő a Kovács testvéreket, mint besúgóit, védelmezni akarta, ebből a bizonyos rendőri túlbuzgóságból.”⁵⁹ A zavaros fogalmazás

⁵⁴ Nemzetgyűlési Napló XIII. köt. 286. 1.

⁵⁵ Uo. 287. 1.

⁵⁶ Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 179. 1.

⁵⁷ Uo. 180. 1.

⁵⁸ Uo. 181. 1.

⁵⁹ Uo. 303. 1.

is tanúskodik, hogy a belügyminiszter jókorát hazudott. Tipikus esete volt Andréka ez ügyben követett magatartása annak, amikor az állami kötelezettség elébe helyeződött a titkos társaságnak tett eskü.

Egyébként az ellenzék felháborodásának és követeléseinek fittyet hányva, Rakovszky illetve a kormány — régi érdemeire való hivatkozással — meghagyta Andrékát a főkapitányhelyettesi állásában, csak a politikai nyomozó testület éléről mozdította el, amelyet különben egy idő óta már úgysem ő irányított, hanem Hetényi Imre.

A szervezkedés időben teljesen egybeesett a kormánypárton belüli ellentétek kiéleződésével, a fajvédők Bethlennel való mind élesebb szembekerülésével. Az összefüggés e ténnyel nyilvánvaló. Mint ahogy fennáll az összefüggés Bethlennek a külföldi kölcsön megszerzésére, a külpolitikai elszigeteltségnek a győztes nagyhatalmak irányába történő áttörésére irányuló törekvéssel is, ami a fajvédőkkel való viszony romlásának is egyik fő oka volt. Ezért ítélték az összeesküvők a és Kettős kereszt Vérszövetség egyes vezetői is meghunyászkodónak és alkalmatlannak a kormányt, mindenekelőtt a kalandor irredenta terveik szempontjából.

A képhez hozzátartozik, hogy ezt a szituációt a baloldali ellenzék is igyekezett felhasználni Bethlennek a szélsőjobbaldaltól való elválásztására, egyebek mellett a szélsőséges szervezkedések és akciók leleplezésével és az ilyen ügyek állandó napi-
renden tartásával is.

Mint ismeretes, 1923. augusztus 2-ára bekövetkezett a tényleges szakadás az Egységes Pártban. A fajvédő csoport — igaz, hogy meglehetősen kis létszámmal — kivált. A keresztény blokk fennmaradt, sőt a Haller István vezette csoporttal bővült is. Támadásaik a kormány ellen mind élesebbé, mind konkrétabbá váltak. A nyilvános politikai harc kiéleződése további tápot adott a szélsőségesek illegitim szervezkedéseinek és akcióinak is.

Egy volt a többi között még 1923 augusztusában Apor főhadnagy szervezkedése. Augusztus 30-án este ütött rajtuk a rendőrség a Sörház utcai Ébredő-székház szomszédságában, Csocsó bácsi Molnár utcai kocsmájában. A megbeszélést tartó szervezkedőket letartóztatták, és több órán át benn tartották őket a Szerb utcai kapitányságon. Túlnyomó többségük az ÉME tagja, sőt vezető tisztviselője volt. A mentőakció azonnal megindult érdekükben. Kádár Lehel újságíró, Lendvai István képviselő és Balogh Ferenc nyugalmazott államtitkár, a szélsőjobbaldal ismert politikusai, azonnal interveniáltak érdekükben. A felvilágosítást megtagadták ugyan, de a letartóztatottak szabadlábra helyezése nyilván összefüggött közbelépésükkel. A Népszep-tember 2-i száma is megeresztette hasonló esetekben szokásos, az érvelés szempontjából is tipikus hangvételű cikkeinek egyikét: „Úgy mellékesen jegyezzük meg, hogy Apor Viktor főhadnagynak nemcsak Bethlen, hanem más igen nagy személyiség is le van kötelezve, és ha nyilvánosságra kerülnek ezek a szolgálatok, az is nyilvánvalóvá válik, hogy a Bethlen-rendszer a balkáni erkölcsöknél is tágabb lelkiismerettel magyarázza a hálát és a következetességet.” — írta, valószínűleg Horthyra célozva.⁶⁰ Kiss Menyhért fajvédő képviselőnek, az ÉME egyik vezérének augusztus 31-i napi-rend előtti felszólalására válaszolva Rakovszky belügyminiszter kijelentette, hogy a szervezkedők államellenes bűncselekményt követtek el. Az eljáró rendőrség nem is tudta, hogy az ÉME tagjai, és rossz szolgálatot tesznek az egyesületnek a képviselők, ha azonosítják a szervezkedést vele.⁶¹ A bűncselekmény mibenléte homályban maradt,

⁶⁰ Idézi Fábrián Béla, *Nemzetgyűlési Napló* XVII. köt. 293. 1.

jóval később is csak annyit árult el Rakovszky, hogy 24 embert toboroztak céljaikra, és már a hadsereg tagjaira is kivetették hálójukat.⁶²

Nemsokára azonban újabb, az eddigieknél is nagyobb botrányt kavaráó eset foglalkoztatta a közvéleményt.

A Szemere—Bobula—Ulain-féle puccs-terv

Az alcímben jelzett ügy is gyakran szerepel példaként, amikor a szélsőjobboldali szervezkedések, titkos társaságok továbbélését, vagy éppen a bethleni időszak zavaros, kuriózikus ügyeit, érdekességeit emlegeti az irodalom. Nem érdektelen talán megnézni, mi is volt ez voltaképp. A történetek részletes bemutatását lehetővé teszi, hogy a nemzetgyűlés igen terjedelmesen foglalkozott vele, amikor az ügy egyik főszereplőjének, Ulain Ferenc képviselőnek mentelmi ügyét heteken át tárgyalta. A mentelmi bizottság jelentései és a felszólalók szinte teljes egészében idézték és pertraktálták a rendőri nyomozás anyagait is.

Először vegyük sorra az eseményeket. 1923 augusztusának elején jelent meg Budapesten Friedrich Döhmél—vagy ahogy a források a kor szokása szerint magyarosítva emlegetik — Döhmél Frigyes német állampolgár. Mint egy bizonyos bajor nacionalista szervezet tagja, az Ébredő Magyarok Egyesületének címzett ajánló levéllel rendelkezett. Lejelentkezett tehát az egyesületnél és tájékozódni kezdett a magyar szélsőjobboldal berkeiben. Szolgálatait, összeköttetéseit többeknek felajánlotta. Noha például Prónay Pál, akit az első köztársaság keresett fel a közvetlen források szerint, de Prónay visszaemlékezései szerint is,⁶³ rövid úton kidobta, fáradozása nem volt eredménytelen. Rövidesen szoros kapcsolatba került dr. Szemere Bélával és Bobula Titusszal, akik segítséget remélve tőle, beavatták terveikbe. Ők ugyanis már régebb idő óta szervezkedtek a kormány megdöntésére.

Döhmél, miután alaposan megismerkedett az összeeskökvők célkitűzéseivel, fogta magát, felkereste Pakots József majd Vázsonyi Vilmos polgár i liberális képviselőket, és felfedte előttük a plánumot. Hogy erre a lépésre mi készítette Döhmelt, az nem derül ki ugyan világosan, de az összefüggésekből elég nagy bizonyossággal kikövetkeztethető. Ez a 27 éves lipcsei születésű, a mentelmi bizottság jelentése szerint „...meglehető műveltségű kereskedősegéd...”⁶⁴ saját beállítása szerint azért számolt be a tervekről, mert visszaborzadt a tervbe vett igazságtalanságoknak és vérengzéseknek a gondolatától. Nyilván nem, illetve nem elsősorban erről volt szó. A facér kereskedősegéd valamiféle egzisztenciális lehetőséget, legalábbis némi keresetet remélt Magyarországon. A bajor szélsőjobboldallal kétségtelenül meglévő — az ajánlólevéllel is dokumentált — kapcsolatait e vonatkozásban is szerette volna kamatoztatni. Mármint meglehet, hogy a szervezkedésbe bekapcsolódva csalódott anyagi számításában, de az is lehetséges, hogy a másik oldal zsebébe is bele akart markolni. Mindenesetre a kor kisstílusú figuráira jellemző módon anyagi támogatást is kérve és remélve (nem is eredménytelenül) teremtett kapcsolatot Pakotscsal és Vázsonyival. Pakots, mint a parlamenti vitában elmondotta,⁶⁵ először agyrémnek minősítette Döhmél állításait, csak amikor mind több dokumentumot mutatott fel bizonyítékként, akkor vette komolyan a dolgot. Ezután következett Vázsonyi akcióba lépése.

⁶¹ Nemzetgyűlési Napló XVI. köt. 199—300. 1.

⁶² Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 163. 1.

⁶³ A határban a halál kaszája, 210. 2.

⁶⁴ Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 138. 1.

⁶⁵ Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 217. 1.

Döhmeltől szerzett értesüléseivel felkereste Daruváry Géza külügyminisztert, aki a külföldön lévő Bethlent helyettesítette, és Rakovszky Iván belügyminisztert. Sőt, augusztus 24-én berendelték a parlamentbe Döhmelt, aki személyesen is tájékoztatta értesüléseiről a két minisztert. Ezután kapott megbízást az ügy felderítésére Hetényi Imre főkapitányhelyettes. Hogy Rakovszkyék komolyan vették az ügyet és várható fejleményeit, azt ez a megbízatás is bizonyítja. Ugyanis tulajdonképpen Andréka Károly lett volna az illetékes az államrendőrség részéről. Ő azonban annyira kompromittálta magát a szélsőjobboddallal való kapcsolatok terén, különösen a Kovács testvérek esetében, hogy a kényes kérdés felderítésére a megváltozott politikai helyzetben még Rakovszky sem — aki pedig a baloldallal szemben körömszakadtáig védte — tartotta megfelelő személynek. Hetényi pedig éppen ekkortól kezdve kezdi irányítani a politikai rendőrség munkáját. Igaz, az ő első érdemleges ténykedése az ügyben is rendkívül jellemző. A Döhmeltől szerzett és ellenőrzött értesülések nyomán első dolga volt, hogy szeptember elején *magához kérette Szemere Bélát és közölte vele, hogy a szervezkedést hagyják abba, mert a rendőrség arról már tud.* Szemere természetesen tagadta a szervezkedés tényét.⁶⁶ „Ezután még inkább figyelemmel kísérték az ügyet és különösen Döhmelt, akiben mindvégig kételkedtek és jelentéseit túlságosan komolyan nem vették.”⁶⁷

A szervezkedés tehát — ha nem is teljesen zavartalanul — folyt tovább. Döhmelnak október folyamán több nehézsége támadt. Lazultak a kapcsolatai az összeesküvőkkel, bár az összeköttetést egy bizonyos Kiss Lajos nevű személy útján állandóan tartották vele. Vázsonyi Vilmos külföldön tartózkodott, csak fia, Vázsonyi János támogatta időnként egy kis pénzmaggal a buzgólkodó Döhmelt. A rendőrség pedig, miután összeszedtek a szélsőjobboddali szervezetektől egy csomó fegyvert (erre a momentumra még visszatérünk), a lényegét elintéztnek vélte. Döhmelt — hiába jött újabb értesülésekkel, hogy a szervezkedés már előrehaladott állapotban van — azzal rázta le, hogy nincs elegendő bizonyíték a közbelépésre. Döhmel rájöhetett, hogy nem akarnak hinni neki, kézzelfogható bizonyítékot kell produkálnia. Így támadt az az ötlete, hogy a bajorokkal, konkrétan a szintén puccsra készülő Luddendorf—Hitler-féle szervezettel tartott kapcsolatot írásbeli szerződéssel kellene szentesíteni. Szemerék ebbe beleegyeztek és november 2-ra el is készítették a tervezetet. Döhmel — amint Rakovszky belügyminiszter elmondotta⁶⁸ — magához akarta venni a tervezetet azzal, hogy majd ő viszi el, Szemere és Bobula azonban másként döntöttek. Úgy vélték, jobb lenne, ha ismert, fajsúlyos magyar jobboddali politikus tárgyalna Hitlerékkal a szerződés aláírásáról. November 2-án Bobula kapcsolatba lépett Ulain Ferenc fajvédő képviselővel, akit erre a feladatra kiszemeltek. Egyebek mellett azért is tartották őt megfelelő személynek, mert ismertek voltak kapcsolatai Hitlerékkal, amelyeket különösen 1923 tavaszán tett németországi útja során épített ki. Arra is mutatnak adatok, hogy ez ismételt kísérlet volt Ulain bevonására. Már szeptemberben megpróbálták a szervezkedésbe bekapcsolni őt, akkor azonban még nem jelent meg a jelzett helyen és időben.⁶⁹ November 2-án azonban elment Bobula Titusz Gellért szállóbeli lakására és miután Szemere, Bobula és Döhmel jelenlétében ismertette vele a szervezkedés állását, eddigi tárgyalásaikat és a szerződéstervezet szövegét, vállalkozott a küldetésre, sőt — egyetértése jeléül — alá is írta a dokumentum egyik példányát. Mindössze azt kérte, hogy

⁶⁶ Hetényi vallomása a mentelmi bizottság előtt. Nemzetgyűlési Irományok. VIII. köt. 140. 1.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Rakovszky Iván 1923. november 29-i parlamenti felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 165. 1.

⁶⁹ A mentelmi bizottság jelentése. Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 137. 1.

Döhmel készítse elő fogadását Münchenben. Döhmel azonnal futárt menesztett Münchenbe, aki megnyugtató írásbeli válasszal — pl. egy H. szignójú levéllel — érkezett meg november 5-én. A németek vállalták Ulain fogadását. Erre Ulain másnap, november 6-án — táskájában a szerződéstervezettel — vonatra szállt és elindult Münchenbe. Mosonmagyaróvár és Hegyeshalom között detektívek igazoltatták és elvették tőle a dokumentumokat. Másnap pedig — némi, később ismertető közjáték után — letartóztatták társaival együtt. A rendőrség ugyanis abban a pillanatban, amikor a szerződés elkészültéről, különösen pedig Ulain színrelépéséről értesült, határozottabb cselekvésbe fogott. Mint látni fogjuk, bizonyára nem ok nélkül történt így. A későbbiek szempontjából is figyelemre méltó az a mozzanat, amikor — részben még mindig Döhmelt ellenőrizendő — Hetényi megbízta Szeybold Jenőt hogy Szemeréék bizalmába férkőzve szerezzen további értesüléseket. Döhmel bajor őrmesterként mutatta be Szeyboldot Bobulának. Bobula november 6-án este — a bizalom jegyében — részletesen ismertette a detektívvél a szövetség terveit, a rendelkezésre álló erőt és fegyvermennyiséget. „Természetesen ezek után kétségtelen volt, amit a rendőrség eddig is tudott, hogy itt Budapesten egy lázadás elkövetésére létrejött szövetség működik” — írta jellemző, a situációt jól tükröző fogalmazással a mentelmi bizottság jelentése.⁷⁰

Kérdés, hogy Ulain bekapcsolódása nélkül mi derült volna ki, főképpen mi került volna nyilvánosságra. Ulain részvétele két szempontból is elősegítette az ügy kipattanását és ismertté válását. Először is magával a ténnyel, hogy Ulain képviselő volt és így letartóztatását szükségképpen követte a mentelmi eljárás, amellyel együtt járt az ügy parlamenti kivizsgálása és így lehetőség adódott, hogy az ellenzéki képviselők is megismerkedvén a tényállással, széles körű összefüggésekbe ágyazva tárgyalják — pro és kontra — az ügyet, bőséggel idézve és felsorakoztatva értesüléseiket, és nem utolsósorban állásfoglalásra kényszerítették a kormány képviselőitében Rakovszky belügyminisztert is. Másodszor, — és ez legalább olyan fontos — Ulain személye a hatóságok érdemleges beavatkozását is nagymértékben elősegítette. Azért is, mert a fajvédő képviselőcsoport tagja lévén, alkalmat láttak a fajvédők kompromittálására, akik ekkoriban igen éles, demagógikus támadásokat indítottak a kormány politikája ellen. Nem járt messze az igazságtól Gömbös, amikor azt állította a vitában, hogy az ügy abban a pillanatban vált a kormány számára politikai kérdéssé, amikor abba Ulain bekapcsolódott.⁷¹

Ulain, az ismert szélsőjobboldali ügyvéd-politikus más, egyéni okokból is fekete bárány volt a kormány, különösképpen Rakovszky belügyminiszter szemében. Persze nem a Rassay elleni emlékezetes rágalmozási ügye tette ilyenné. Mint Esküdt Lajos védőügyvédje már sokat kellemetlenkedett a kormánynak, főképpen azonban az ingyen részvény ügy kellemetlen botrányának kirobbantásával szerzett kellemetlen órákat sok kormánypárti képviselőnek, személy szerint a belügyminiszternek is.⁷² Ilyenformán az összegyűlt anyagból az ügy sok összefüggése és részlete kideríthető, noha az is nyilvánvaló, hogy a kódosítások és elhallgatások következtében néhány dolog homályban maradt. Leginkább áll ez a szervezkedésben résztvevők körére, a vezetők névsorára. Noha rajtuk kívül még több név is szerepelt az ügyben, az világos, hogy a szervezkedést dr. Szemere Béla főorvos, akkoriban ismert jobboldali szemé-

⁷⁰ Uo. 138. 1.

⁷¹ Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 190. 1.

⁷² Iratok az ellenforradalom történetéhez. III. köt. 318—327. 1.

⁷³ Pl. Vikár Béla könyvelő, Verebely Géza orvos, Gaál József újságíró stb.

lyiség és Bobula Titusz építész, magyarországi származású amerikai állampolgár vezette. (Arra is mutatnak adatok, hogy Bobula támogatta anyagilag a szervezetet.)⁷⁴

A szervezkedés célját az igazságügyi hatóságok vádindítványa a következőkben foglalta össze: „Alapos a gyanú, hogy dr. Ulain Ferenc a folyó évben Bobula Titusz, Szemere Béla és több társával együtt szövetséget hozott létre, amelynek célja az volt, hogy a magyar kormányt részben az országban összegyűjtött fegyveres erőkkel, részben külföldi forradalmi szervezetek fegyveres segítségével megdöntse, annak tagjait, valamint másokat túsók gyanánt elfogjon és a zsidó polgárok ellen erőszakot kövessen el.”⁷⁵

Ez a leegyszerűsített, és a nyomozó hatóságok által is bizonyítottnak vett tényállás. A végrehajtás módjáról és az egyéb részletektől is kerültek elő azonban adatok. Döhmél prezentált két dokumentumot. Az egyik a puccsot végrehajtó erők számbavételét és felvonulási tervét, a másik a likvidálandók névsorát tartalmazta. Ezt a rendőrség nem tekintette bizonyítéknak, mivel az a már említett Kiss Lajos, akitől Döhmél állítása szerint a listákat kapta, a nyomozás során nem került elő.⁷⁶ Pedig, hogy a dokumentumok tartalma nem volt légbőlkapott, azt Szeybold felügyelő vallomása is bizonyította.⁷⁷

Mindemellett a szervezkedők komolyan számításba vették a külföldi segítséget is. A Luddendorf—Hitler-féle „Kampfbund”-dal való kapcsolat részben ezt célozta volna. Erre az Ulainnál lefoglalt anyag már konkrét bizonyítékokat tartalmazott. Ez részben a szükséges és még hiányzó eszközök — nyilvánvalóan fegyverek — bajor részről történő biztosítását vette tervbe, másrészt speciális kiképzésű legénységet igényelt volna a bajoroktól.⁷⁸

Döhmél vallomása szerint ebben a kérdésben ellentétek támadtak a szervezet vezérkarában. Bobula és Szemere pártolta az elgondolást, míg Ulain ellenezte, mondván, hogy elegendőek a magyar erők is.⁷⁹ A kérdésben Ulain tehát kisebbségben maradt, mégis vállalta a szerződéstervezet kézbesítését és a Hitlerékkel való tárgyalást, hiszen a szerződéstervezet lényegét, a bajor és magyar szélsőjobboldal kölcsönös támogatását, a tervek és akciók összehangolását ő is messzemenően magáévá tette. Ebben a felfogásban tulajdonképpen régen osztozott az egész magyar szélsőjobboldal. Valamennyi kalandor tervnél számításba vették a külföldi, elsősorban a német szélsőséges reakciós körök támogatását is. Ebben maga Horthy járt elől jó példával,

⁷⁴ A rendőrség megállapította, hogy Bobula Amerikából tizenötezer dollárt kapott. Pesti Napló 1923. november 13.

⁷⁵ Idézi Rupert Rezső parlamenti felszólalásában. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 150. 1.

⁷⁶ Radovszky november 29-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 166—167. 1.

⁷⁷ A felvonulási terv szerepük szerint három fő csoportra osztotta az akcióban résztvevő egységeket, amelyeknek feladata „...Budapestet mindjárt kezdetben olyképpen megszállni, hogy egy komoly ellenállás teljesen lehetetlen legyen.” (Idézi Ruppert Rezső. Uo. 145. 1.) A legfontosabb szerep a 12, teljesen megbízható egyénekből álló rohamosztagnak jutott volna. Külön terv szerint megszállták volna az összes hidakat, fontos középületeket. A terv készítője színt a szükséges 2800 főből — osztályok szerint különböző létszámmal — mintegy 2000 fő már rendelkezésre állt. Ugyancsak megszervezték már az 50-szer 20 főből álló „cirkáló csoportokat”, amelyek az utcákat tisztítanak meg a terv szerint a rendőri és karhatalmi személyektől. A főerőt az a 20, egyenként 500 főből álló egység alkotná, amelyeket a rohamcsapatok sikeres akciója nyomán alkalmaznának a szükséges helyeken. Az itt szükséges 10. 000 emberből a tervezet szerint 5200 áll rendelkezésre.

Ami a fegyvertet illeti, a tervezet felállítja az igényeket a különböző csoportok felszerelésére vonatkozólag, de csak arról számol be, hogy a rohamosztagok meglévő legénységének kézi fegyverekkel való felfegyverzése fejeződött be.

⁷⁸ Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 136. 1.

⁷⁹ Idézi Eckhardt Tibor 1923. november 27-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 119.

amikor 1920-ban Bauer ezredes közvetítésével kapcsolatba lépett Luddendorffal, ill. a Kapp-puccs szervezőivel.⁸⁰

Itt most konkrétan a készülő, és rövidesen sorra is kerülő Luddendorff — Hitler-féle puccsal való összehangolásról volt szó, amelynek előkészületeiről — minden jel arra mutat — előzetes tudomása volt Ulainnak, de Eckhardtnak és az egész fajvédő csoportnak is.

A különleges kiképzésű bajor csapatoknak tulajdonképpen a kiszemelt egyének likvidálása, a terrorcselekmények végrehajtása lett volna a feladatuk.⁸¹ Döhmel vallomása és egyéb nyomozati adatok szerint vita volt arról is, hogy a megtorlás miként történjék. A mérsékeltebb szárny (amelynek talán Verebély Géza volt a vezetője) megelégedett volna az internálással is, a vérmesebbek azonban listát készítettek a kivégzendőkről is.⁸²

Az egész tervhez tehát — nem minden realitás nélkül — számításba vették a külföldi segítséget. És a belső erők? Magyarországon számíthatott-e lényeges erőforrásokra a szervezkedés, vagy teljes egészében légvárat épített a vezérkar és a felvonulási terv is csak papíron kimutatott erőket vett számításba? Az elhamarkodott válasz előtt alá kell húznunk egy lényeges mozzanatot. Szemere Béla az Állambiztonsági Megbízottak (ÁBM) szervezetének vezetője volt. Nem mint a Fehér Kereszt Egyesület főorvosa, hanem mint az ÁBM főnöke vált POSSZIBILIS személyiséggé, — ha átmenetileg is — országos súlyú politikai tényezővé, ismert „kurszus-lovaggá”. Az Állambiztonsági Megbízottak szervezetének miibenlétét maga Rakovszky belügyminiszter mutatta be a parlamenti vita során: „Az ÁBM-szervezetet 1919-ben egy belügyminiszteri rendelettel és a belügyminiszteri rendelet alapján kiadott rendőrségi intézkedésekkel teremtték meg, igenis azt állítom nagyon helyesen és nagyon becsületes szándékkal. Ennek a szervezetnek célja az volt, hogy a megbízható és a bolsevizmus veszedelmével szemben, amely akkor még fennforgott, szembeszállani hajlandó embereket tömörítse egyrészt azért, hogy ellenőrizze, hogy az országban, a városban mi történik, másrészt azért, hogy a közüzemek veszélyeztetettsége esetén ott a munkát elvégezze, illetőleg ezeket a közüzemeket esetleges támadások ellen megvédelmezze.”⁸³ — mondotta. Majd hozzátette még, hogy annakidején maga is tagja volt a szervezetnek, hogy rendzavarás esetén teljesíthesse kötelességét. Világos tehát, hogy milyen szervezetről, illetve a pontosság kedvéért, milyen felfegyverzett testületről volt szó. A fegyvereket 1920-ban a fővezérség hozzájárulásával kapták.⁸⁴ Ez a spicli és kiegészítő karhatalmi, valamint a sztrájkok letörésére alakult szervezet

⁸⁰ Lásd pl. A határban a halál kaszá, 199—208. 1., Horthy Miklós titkos iratai (Szerk. SZINAI MIKLÓS és SZÜCS LÁSZLÓ) Bp. 1962. 33—39. 1. és Soós KATALIN: Burgenland az európai politikában (1919—1921). Bp. 1971. 65—75., ill. 90—96. 1. A kapcsolatokat, különösen annak Csehszlovákia ellen irányuló összefüggéseit az ellenzék alig-alig merete utalásszerűen is érinteni.

⁸¹ Eckhardt, aki szívósan védte Ulaint a vitában, ezzel kapcsolatban Hitlerék mozgalmát is védelmébe vette az 1923. november 9-i sikertelen müncheni puccsra utalva, melynek során — mint mondotta — „...a bajor nacionalista mozgalomnak egyik legkitűnőbb vezetője, Scheubner—Richter igen t. volt barátom is áldozatul esett... Itt nem terrofiuk mocskos munkájáról van szó, hanem egy elkéséredésbe kergetett nemzetnek lehet, hogy helytelen, lehet hogy elhibázott, de mindenkor becsületes és férfias küzdelemről.” Eckhardt Tibor 1923. november 27-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 121—122. 1.

⁸² A Döhmel által bemutatott listán szerepelt Nagyatádi Szabó István kivételével az egész kormány, egy sor ellenzéki politikus, még Apponyi Albert neve is. A zsidók elleni program és egyes bankvezérek „gajdesz-névsora” szintén szerepelt a tervek között. Uo. 116—117. 1., Pakots József felszólalása, uo. 218. 1. és a mentelmi bizottság jelentése. Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 136. 1.

⁸³ Rakovszky november 29-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 170. 1.

⁸⁴ Farkas István felszólalása, uo. 128. 1. Farkas azt is elmondotta, hogy abban a házban, ahol lakott, két ember azért húzott fizetést mert, rá „vigyáztak”.

tehát állami pénzen, katonai fegyverekkel, de lényegében kormány-ellenőrzés nélkül működött Szemere vezetésével.

Nyilván az ÁBM független volta miatt is történt, hogy a kormány 1921-ben létrehozta a saját közvetlen irányítása alatt működő sztrájk-védelmi szervezetét, a Nemzeti Munkavédelmi Hivatalt. 1922 nyarán, annak a folyamatnak és törekvésnek fontos velejárójaként, amelynek révén a kormány a jobboldali szervezeteket be akarta építeni a kormány bázisába, megindultak a tárgyalások az ÁBM és a NMVH együttműködésének megteremtésére. Ennek során az ÁBM vezetésének alapvető törekvése volt a szervezet autonómiájának fenntartása.⁸⁵ A törekvés maradéktalanul sikerült is. Az együttműködés alapelveit rögzítő, 1922. október 2-án kelt jegyzőkönyv első pontja leszögezte: „Az ÁBM szervezet eddigi társadalmi működését és függetlenségét tagjainak az NMV rendelkezésére való bocsátása semmi tekintetben nem érinti.”⁸⁶ Ilyenformán és egyéb kikötések mellett az ÁBM tagjai a továbbiakban részt vettek a Nemzeti Munkavédelmi Hivatal feladatainak ellátásában.

Lényegében tehát a NMVH a „társadalmi tevékenységét” egyre inkább titkosan végző ÁBM egyik legális fedőszervévé vált Nádosy főkapitány és nyilván Rakovszky és Bethlen jóváhagyása mellett. Másik legális fedőszerv is létezett azonban. Működött az un. Szemere-kör, amely Szemere Béla vezetésével a titkos szervezet céljait szolgáló propagandát folytatta és a társadalmi összejöveteleket szervezte úgy, hogy klubszerű működésével lehetőséget adott a tanácskozáskor feltűnés nélkül történő lebonyolítására is.

Az ÁBM volt tehát az összeesküvők tulajdonképpeni bázisa. Ezt Rakovszky erősítette meg, amikor a szervezkedést bagatellizálni akaró Eckhardttal vitatkozva szemére vetette az ÁBM riadóztatásának tényét is.⁸⁷ Rakovszkyék tehát, amikor a szervezkedésről tudomást szereztek, azonnal tisztában voltak ezzel az összefüggéssel és anélkül, hogy nagydobra verték volna az ügyet, feloszlatoznak nyilvánították a szervezetet. Mivel az együttműködésből kifolyólag pontos ismereteik voltak, elkezdték össze gyűjteni az ÁBM tagoktól a fegyvereket. Hogy ez nem ment simán, azt a belügyminiszter is elismerte — Szilágyi Lajos ellenzéki képviselőnek válaszolva —, bár próbálta kisebbiteni a dolgot: „Igaza van a képviselő úrnak abban, hogy a fegyverek beszolgáltatása körül tényleg mutatkozott bizonyos amerikázás, amely időpontban összeesett ezzel a tervezgetéssel.”⁸⁸ Az ÁBM tagjain kívül — különösen miután a szervezet fegyvereinek az összeszedése megkezdődött — más erőket is számításba vettek a szervezők. November elején, Ulain bekapcsolása után, valószínűleg az ő javaslatára futárt menesztettek Kecskemétre Héjjas Ivánhoz, azzal a céllal, hogy a szervezkedésbe bevonják. Nyilván a Héjjas vezetése alatt álló Alföldi Brigád bevonására gondoltak ekkor. Héjjas azonban nem kapcsolódott be a megbeszélésekbe a szervezet lebukásáig.⁸⁹ Ugyanakkor — bár felmerült az ötlet — a puccsok „atyames-terének” tekintett Friedrich István bevonásának megkísérlésétől eltekintettek.⁹⁰

Legkevesebb arról derült ki a parlamenti vita során, hogy az összeesküvők miként képzelték a puccs győzelme utáni hatalmi berendezkedést. Számos jel mutat

⁸⁵ Iratok az ellenforradalom történetéhez, II. k. 182—189. 1.

⁸⁶ Uo. 187. 1.

⁸⁷ Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 164. 1.

⁸⁸ Uo. 170. 1.

⁸⁹ Döhmél vallomása. Idézi Eckhardt Tibor, uo. 118. 1.

⁹⁰ Ugyancsak Döhmél vallomásából idézi Györki Imre, uo. 200—201. 1. Ne feledjük el, hogy Friedrich ellenforradalmi szervezete a Fehér Ház szintén tovább élt. Emberei annak idején — Héjjasékhoz hasonlóan — ugyancsak bekapcsolódtak a burgenlandi bandaharcokba. Rupert Rezső közbeszólása szerint, valószínűleg azért nem próbálták bevonni, mert nem volt kapható véres akcióban való részvételre.

arra, hogy a fajvédőket, elsősorban Gömböst figyelembe vették a távlati tervekben.⁹¹ Kiss Menyhért fajvédő képviselő még igen sokáig gúnyos megjegyzések céltáblája volt a „Házban”, mert állítólag elvállalta az összeesküvők tervezett kormányában a kultuszminiszteri tárcát. Legközvetlenebbül talán Eckhardttal számoltak még Ula-
inon kívül. Ruppert tanúvallomásokra hivatkozva állította pl., hogy amennyiben útlevele rendben lett volna, akkor őt kérték volna fel a müncheni összekötő szerepére és nem Ulaint.⁹²

Leglényegesebb persze, hogy a kormányzó szerepéről miképpen gondolkodtak. Tanúvallomások szóltak arról is, hogy a Szemere-körben folyó megbeszéléseken emlegették Horthy állítólagos kijelentését: ő nem térhet el a passzivitástól, de állítsák fajt accomplit elé, akkor tudni fogja kötelességét. Valószínűleg ezt a beállítást csak a résztvevők megnyugtatósára és agitációs érvként találták ki. Annyi azonban bizonyos, hogy a hatalomátvételt Horthy érintetlenül hagyása mellett és szentesítésével képzelték el Szemeréék. Osztottak ebben a kérdésben minden olyan szélsőjobboldali irányzat felfogásában, amelyik hatalomra tört bármikor is az ellenforradalmi rendszer idején.

A kormány és a hatóságok magatartásában, a szervezkedés és szereplőinek megítélése, a velük szembeni eljárás tekintetében, lényeges tényező volt, hogy az ÁBM feloszlata és a fegyvereinek beszedése után nem tekintették veszélyesnek a szervezkedést. Emellett azonban bizonyára az előbbieken érintett kényes összefüggések miatt is igyekeztek korlátozni, sima lefolyást biztosító mederbe terelni az ügyet. Erre készítette őket az is, hogy a javában zajló kölcsöntárgyalásokra való tekintettel — bár a kormány határozottságát és erejét demonstrálni törekedtek — a külföld előtt is feltűnő botrányt minél szűkebb körben szerették volna tartani. A szervezkedés értékelésének hivatalos tónusához maga Bethlen adta meg az alaphangot, amikor a parlamenti vita kezdetén — rá jellemző módon — nem a nemzetgyűlés előtt, hanem az Egységes Párt november 27-i vacsoráján „lelkibeteg egyének” mozgalmának minősítette a szervezkedést, leszögezve ugyanakkor az erős központi hatalom szükségességét, amelyet ezekkel az egyénnel szemben is érvényesíteni kell mostmár.⁹⁴

Mindemellett az sem elhanyagolható tényező, amikor a szervezkedők érdekében megindult mentőakciók szembetűnő jeleit megfigyelhetjük, hogy mint a szélsőjobb-
oldalnak általában, a Szemere-Bobula csoportnak is jól kiépített kapcsolatai voltak a belügyi és igazságügyi hatóságok köreiben. Ennek alapján érthető Hetényi már említett szeptember elején történt barátságos figyelmeztetése és felszólítása a szervezkedés abbahagyására, és így érhető az a sajátságos huzavona is, ami Ulain letartóztatása körül történt.

Amikor ugyanis Hegyeshalomnál Ulaintól elvették a küldeményt, az intézkedő detektív azt közölte vele, hogy folytathatja útját tovább. Ez — akárhogy is vesszük —, egyértelmű volt a szökés lehetőségének felkínálásával. Ulain azonban közölte, hogy ezek után nincs értelme továbbutazásának és bejelentette, visszautazik Budapestre. A detektívek a hegyeshalmi állomáson történt némi tanakodás és telefonálgatás után úgy döntöttek, hogy egyikük visszakíséri a képviselőt. Letartóztatásáról szó sem volt. Mikor a fővárosba értek, Ulain megígérte, hogy másnap felkeresi Czövek

⁹¹ L. pl. Pakots József felszólalása. Uo. 218. 1.

⁹² Uo. 148. 1.

⁹³ Györki Imre felszólalása. Uo. 197. 1. A dolgot az ellenzék nem feszegette, mert a szabályok szerint tilos volt az államfő személyének bevonása a vitába. Ennek az elnökök a szömegvonásig elmenően érvényt szereztek.

⁹⁴ Bethlen szerint az ország most lett elég erős ahhoz, hogy a potentírozott hazafiakkal leszámoljon. Pesti Napló, 1923. november 28.

főkapitányt, erre a detektív minden további nélkül hazaengedte, úgymond, tisztálkodni és pihenni. Csak másnap mentek el Ulain lakására sürgetni őt, hogy jelenjen meg már a főkapitányságon. Itt azután végre közölték vele, hogy le van tartóztatva. A közbülső idő nyilván elegendő volt Ulain számára, hogy értesítse azokat, akiket lehetett, kapcsolatba lépjen barátaival. A különös eljárást a parlamenti vitában többen szóvátették.⁹⁵ Rakovszky belügyminiszter a parancsok félreértésével magyarázta a fejleményeket és bejelentette, hogy az eljáró detektív figyelmetlensége okozta a galibát, őt ezért fegyelmileg felelősségre is vonták.⁹⁶

Jellemző a vádlottak magatartása is a letartóztatásuk után. Ulain és Szemere kijelentették, hogy a kormányzó utasítására, Bobula pedig, hogy csak az amerikai nagykövet felszólítására hajlandó vallomást tenni, mégpedig csak a belügyminiszter vagy a miniszterelnök előtt.⁹⁷ Ulain különben a börtönből feliratot küldött a kormányzóhoz, amelyben mint a mentelmi bizottság jelentése elmondotta „...kiterjeszkedik részben a bajorországi viszonyokra és az ott bekövetkezett Hitler-féle puccsot elég jó értesültséggel jósolta meg, annak dacára, hogy annak bekövetkezéséről és lefolyásáról akkor még nem tudott.”⁹⁸ Ezek a momentumok is arra látszanak utalni, hogy az összeesküvők bíztak Horthy közbelépésében. Ulain ragaszkodása a Pestre való visszatéréséhez részben bizonyára ezen alapult.

A mentőakcióból nem maradt ki Nagy Emil igazságügyminiszter sem, ha mint a kormány kevésbé jobboldali tagja talán nem is saját iniciatívájából tette ezt. Először ugyanis a statáriális eljárás alá eső lázadásra való szövetkezés címén rendelte el az eljárás megindítását. Rövidesen azonban megmástitotta ezt az elhatározását és a rendes bíróság elé tartozónak ítélte az ügyet. Továbbmenve az enyhítés terén olyan minősítést fogadott el alapul, amely szerint nem a hírhedett és a jelenleginél sokkal kisebb súlyú, főleg kommunista pereknél lépten-nyomon alkalmazott 1921-es III. tc. megfelelő paragrafusát kell alkalmazni a bíróságnak, hanem a BTK sokkal enyhébb szankciókat tartalmazó egyik szakaszát. Sőt, az érintett szakaszt félremagyarázva és így valósággal — bár teljesen fölöslegesen — prejudikálva, az államfogházzal való büntetést helyezte kilátásba, maga a törvényszakaszh fogházbüntetést írt elő.⁹⁹

A szélsőjobboldal természetesen méginkább buzgólkodott elsősorban Ulain mentése érdekében. Ulainnal korántsem csak védőügyvédje érintkezhetett. Amikor például a mentelmi bizottság ülésére elővezették, megjelent a parlament folyosóján Prónay Pál is és így biztatta a delikvenst: Ne búsulj Feri, néhány nap múlva kiszabadítunk! Miközben pedig a mentelmi bizottság ülése zajlott, Eckhardt és Zsilinszky átmentek a szomszéd szobába és minden szabálynak fittyethányva, tárgyaltak az ott várakozó vádlottal.¹⁰⁰ A fajvédők, a keresztény blokkhoz tartozó más képviselők — pl. Csilléry András, és Haller József — aláírását is megnyerve a mentelmi bizottságon belül kisebbségi véleményt fogalmaztak meg, amely egyrészt követelte Ulain fogvatartásának megszüntetését, másrészt annak kimondását, hogy Ulain mentelmi joga megsértetett.¹⁰¹ A többség persze elvetette a javaslatot.

⁹⁵ Lásd pl. Eckhardt, Rupert és Györki hozzászólását. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt.

⁹⁶ Uo. 170. 1.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 140. 1. A parlament nyilvánossága előtt igyekeztek megkerülni a memorandum azon részét, amely a Ludendorffékkal közös Csehszlovákia elleni akció lehetőségét fejtegeti és bizonygatja Hortynak — persze abból a célból is, hogy saját érdemét növelje és Horthy jóindulatát megnyerje. Iratok az ellenforradalom történetéhez. 328—330. 1.

⁹⁹ A kérdést nagy jogászai dozzáértéssel Rassay Károly taglalta a parlamenti vitában. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 177—178. 1.

¹⁰⁰ Györki Imre felszólalása. Uo. 197. 1.

¹⁰¹ Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 143—145. és 150—152. 1.

A plenáris vitában a fajvédők fő szónokai — Eckhardt, Gömbös és Lendvai István — kettős taktikát követtek. Egyrészt az egész ügyet igyekeztek kisebbiteni. Eckhardt főképpen azt próbálta bizonygatni, hogy az egész szervezkedés, különösen pedig Ulain, beugratás áldozata. Döhmél eszköz volt a rendőrség és a szóban forgó liberális képviselők, Pakots és Vázsonyi kezében, annak érdekében, hogy a jó szándékú, meggondolatlan embereket beugrassa és ezzel a szélsőjobboldali irányzatot elsősorban a fajvédő csoportot lejárassa. Szóvátette azt a már említett összefüggést, hogy Ulain különösen az Esküdt ügyben és a részvény-botrány kiobbantásában játszott szerepe miatt vált kellemetlenné a kormány szemében. Az utóbbi gondolatra kitért Lendvai, a fajvédő párt legszélsőségesebb, kissé egzaltált, és ihletet gyakran a borospohárból merítő „költő” tagja is, mondván: „...augusztus hónapban a részvényüggyel, az Esküdt-üggyel és egyéb kellemetlen ügyekkel kapcsolatban a keresztény ellenzék, de különösen a keresztény ellenzéki szövetség részéről vehemes és nagyon gyengén parirozott támadások hangzottak el a kormány ellen.”¹⁰² Ebben rejlik szerinte a magyarázat. Ezzel persze az igazság egyes elemeire rátapintott, de nyilvánvaló, hogy nagyon egyoldalú beállítással pertraktálta az ügyet. A gyanúsítások terén is ő ment legmesszebbre, egyszerűen zsidó-komplottnak állítva be az egész dolgot. Képes beszédre fordítván a szót, azt állította, hogy a zsidók olyan Áron-vesszejének kivirágzását várják az ügy kapcsán, amelynek ágain „ott fognak himbálózni az Ulain Ferencek, a Héjjas Ivánok, a Gömbös Gyulák és nem csekély mértékben a Lendvai-Lehner Istvánok.”¹⁰³ A szélsőséges antiszemita tulzása nem meglepő. Alapvető gyanúját Rakovszky belügyminiszter is cáfolta, cáfolták azonban mindenekelőtt a felsorakoztatott tények.

A taktika másik összetevőjeként ugyanakkor azt hangoztatták, hogy a puccsistákhoz a fajvédőknél semmi közük nincs. Ulain egyénileg keveredett közéjük, minden személyen túlmenő gyanúsítás a fajvédő csoport irányában tehát alaptalan. Mindezt Gömbös Gyula fejtegette elsősorban. „Ki kell jelentenem, hogy mi a puccsistákkal és a bombavetőkkal nem azonosítottuk magunkat és nem azonosítjuk ma sem” — mondotta.¹⁰⁴ Azért sem — magyarázta —, mert a fajvédő program reálpolitikát fejez ki, amelynek jövője van Magyarországon. Bár az átalakulás korszaka zajlik, az átalakulásnak nem szabad sem túl gyorsnak, sem túl lassúnak lennie. Ebben az átalakuló korszakban a parlament szerepe nem mindig lesz az, mint jelenleg, ő legalábbis alkalmatlannak tartja, hogy nagy időben irányítsa a nemzetet. Igaz, pusztán csak a szuronyokra támaszkodó diktatúrát sem, ha nem a „lelkek harmóniáját” célozza. „Azt a diktatúrát ...amely a lelkek fölött uralkodik és akkor azt nyomatékka látja el, ha kell szuronnal is, válságos időkben helyeslem.” — szögezte le.¹⁰⁵ Ez a fejtegetés világosan foglalta össze a fajvédők törekvéseit és rámutatott azokra a valóságos, bár nem nagy különbségekre, amelyek a fajvédő pártot a puccsistáktól elválasztották. Emellett azonban az ország helyzetére hivatkozva megértéssel szólt a szervezkedőkről és a hozzájuk hasonlókról. Sőt bizonyos vigasztaló, örömdetes jelenséget látott abban, hogy „...vannak igenis nyugtalan magyar lelkek, akik éjszakákon át tervezgetnek és keresik a feltámadás útját.”¹⁰⁶

Abban egyébként a szélsőjobb valamennyi szónoka megegyezett, hogy amikor a megújulás érdekében a keresztény nemzeti egység erősítésére volna szükség, a kormány eltér az elvektől, melyekért még a választásokon is közösen mentek harcba,

¹⁰² Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 134. 1.

¹⁰³ Uo. 133. 1.

¹⁰⁴ Uo. 189. 1.

¹⁰⁵ Uo. 191. 1.

¹⁰⁶ Uo.

pedig — mint Gömbös mondotta — taktikázásból, kormánymentésből nem szabad elveket feláldozni.

A keresztény-nacionalista gondolat elárulásának a vádjára nagyon érzékenyen és határozottan reagált a kormány nevében Rakovszky belügyminiszter. Visszaverte a vádat azzal, hogy „...ezt a nekünk magasztos, szent ideát, a nemzeti és keresztény érzést” azok hagyták cserben, akik a puccsisták védelmezésével kompromittálják azt. „Én kérdezem a t. Nemzetgyűlést és a képviselő urakat, hogy ma nekünk sokaknak — nézetem szerint a többségnek — nincs-e jogunk végre is azt mondani, hogy vagyunk elegenden ahhoz, hogy megcsináljuk a nacionalista és keresztény politikát az urak nélkül is?” — mondotta teljesen jogos felháborodással.¹⁰⁷

A téma jellegéből kiindulva nem lehet feladatunk, hogy a baloldali ellenzék, a liberálisok és a szociáldemokraták reagálását is részletesen bemutassuk. Az eddig idézetteken kívül csak azt említhetjük meg röviden, hogy a szervezkedés összefüggéseinek feltárására irányuló törekvések, valamint a fajvédők és az Ébredő Magyarok Egyesülete elleni éles támadások mellett a kormány felelősségét is hangoztatták. Elsősorban abban az összefüggésben, hogy az eddigi eseteket nem torolta meg kellő határozottsággal és eréllyel. Így ismételtlen felemligetődtek az eddigi merényletek és szervezkedések. Nyomatékkal utaltak a baloldali felszólalók a titkos társaságok meglétére és szerepére is. E kényes témát Rakovszky úgy próbálta többé kevésbé megkerülni, hogy leszűkítve az általánosan felvetett kérdést, az ÁBM-ről és az azzal szemben fogantatott eljárásról beszélt. Másrészt mint a kormány eltökéltségének fontos bizonyítékára hivatkozott, arra a kormányrendeletre, amely a közalkalmazottaknak megtiltotta az ilyen egyesületekben való részvételt. Ez a későbbiekben is gyakran emlegetett, 1923. október 19-i keltezésű 7502. sz. kormányrendelet, valóban napvilágot látott.¹⁰⁸ Azzal az indoklással hogy a közalkalmazottak pártatlanságának és elfogulatlanságának biztosításával, hivatali kötelességeik teljesítésével és az állam törvényes rendjének követelményeivel összeegyeztethetetlen az olyan egyesületi tagság, amely a hivatali esküvel esetlegesen összeütközést előidéző külön esküt vagy fogadalmat kíván meg. Fokozottabban forog fenn ez a szempont ha „...az esetleg netán létező olyan egyesületben vagy egyéb szervezetben lennének tagok amelyeknek nincs is miniszterileg jóváhagyott alapszabályuk.”

Természetesen nem véletlenül jelent meg e rendelet 1923 októberében. Az összefüggés nyilvánvaló az akkor már a hatóságok előtt ismert Szemere — Bobula-féle szervezkedéssel és más szervezkedésekkel is, de méginkább azzal az általános helyzettel, amely a szélsőjobboldalnak a kormány politikájával egyre élesedő szembekeverülésében nyilvánult meg ekkoriban.

A rendelet, bár kétségtelenül a kormány központi akaratának maradéktalanabb érvényesítését célozta, lényegében írott malaszt maradt. Erre a későbbiekben még számos bizonyítékot látunk. A körütekintő, körmönfont megfogalmazás maga ügyel arra, hogy ne általában a jobboldali egyesületi tagság ellen szóljon. Ez természetes is a kormány részéről. Hogy milyen eskü ellentétes a hivatali esküvel, az egyéni értelmezés kérdése maradt és tág lelkiismerettel ebbe sok minden beleférhet. Ez egyben rámutat arra a sokkal általánosabb dilemmára is — csak röviden utalunk itt rá —, amelybe a kormány a szélsőjobboldallal való civakodás közben került. Nincs határozott elvi választóvonal a különbségtételhez és ugyanakkor nincs módja, lehetősége, ereje, hogy ebben az irányban keresztülvigye akaratát. Túlzottan erélyes

¹⁰⁷ Uo. 172—173. 1.

¹⁰⁸ Budapesti Közlöny, 1923. október 24.

már csak azért sem lehet, mert közvetlen bázisát szűkítené, azaz maga alatt vágná a fát.

Nem lehet azt mondani, hogy a baloldali ellenzék nem vette örömmel a fajvédők és a kormány összeakaszkodását az ügy tárgyalása során. Minden bizonnyal remények is támadtak, illetve megerősödtek körükben abban a vonatkozásban, hogy a kormány szembefordulása a jobboldallal állandósul és egyben a várt „konszolidálódás” is előbbrehalad. A szociáldemokratákra volt ez legkevésbé jellemző, akik akkorra már túl voltak azon a döntésen, hogy továbbra is a kormányt tekintik fő ellenfélnek és nem a fajvédőket.¹⁰⁹ Mindenesetre a polgári baloldal részéről is megfogalmazódott a realitásokon alapuló szkepszis Rassay gunyoros szavaiban, amikor a kormány és a fajvédők vitájáról, „a nacionalizmus meghatározó háziversenyéről” szolt: „Méltóztassanak belátni, hogy az elmúlt évek tapasztalatai után nekünk jogunk van ezzel a látvánnyal szemben avval az aggodalommal élni, hogy talán csak műbirkózásról van szó, és mi jámbor nézők esetleg tanúi lehetünk annak a jelenetnek, amikor a haragos ellenségek talán újra barátokká fognak válni.” — mondotta.¹¹⁰ Lényegében igaza volt, illetve igaza lett.

Egyébként a parlamenti többség hozzájárult Ulain kiadásához és a „független magyar bíróság” kezébe helyezte a vádlott sorsát. Az is megtette a maga dolgát és bár Gömbösék kisebbségi véleménye is legalább két év államfogházzal számolt annak idején¹¹¹ és mindössze másfélhavi államfogházzal büntette Ulaint és társait.

A csongrádi bombamerénylet és következményei

Még javában zajlottak az Ulain-ügy botrányának hullámai, amikor november 16-án bombamerényletet kíséreltek meg a budapesti francia nagykövetség épülete ellen is.¹¹² A viszonyokat tekintve nem nagy ügy azért vált kényessé, mert egyrészt külföldi követség ellen irányult és diplomáciai bonyodalmakat rejtett magában, másrészt mert az egyik merénylet vallomásában elmondotta, hogy a bombát azért helyezte el, hogy a kölcsön kérdésében a kormánynak nehézségeket okozzon.¹¹³ Ilyenformán a kormánynak érdeke volt a minél gyorsabb és hatékonyabb intézkedés. Nemcsak ennek a merényletnek a tetteseit fogták el tehát igen gyorsan, hanem az összes alvófélben lévő régi bombamerénylet tettesének kézrekerítése is sikeres vagy sikeresnek ígérkező nyomozásokat indítottak. Emellett nagyarányú razziákat folytattak a robbanószerek összegyűjtésére. Mivel a rendőrség jó helyen kutakodott, az akció eredménnyel is járt.¹¹⁴ A gyorsan produkált eredmények és a belügyminiszter megújuló ígéretei sem nyugtatták meg azonban a közvéleményt, különösen a baloldali ellenzék képviselőit.¹¹⁵

¹⁰⁹ A szociáldemokrata parlamenti frakció Intéző Bizottságának 1923. szeptember 27-i ülése. PI Arch. 658. f. 3. cs. 3/a.

¹¹⁰ Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 174. 1.

¹¹¹ Nemzetgyűlési Irományok. VIII. köt. 148. 1.

¹¹² A követség palotájának kapujában helyezték el az ekrazittal töltött gránáthüvelyt. A gyújtó-zsinór csak a gyutacsot hozta működésbe, az azonban gyenge volt és nem robbantotta fel a töltetet. — Negyven méter átmérőjű körzetben halált okozó lett volna Reviczky utcai bomba. Pesti Napló 1923. november 18.

¹¹³ Rakovszky belügyminiszter 1923. november 29-i felszólalása a parlamentben. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 171. 1.

¹¹⁴ Márffy ma esti vallomása szerint... Pesti Napló 1923. november 28.

¹¹⁵ „...ma már senki ebben az országban nem hisz semmiféle miniszteri ígéretnek” — mondotta pl. Györki Imre szociáldemokrata képviselő november 30-án. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 199. 1.

A rövidesen bekövetkező tragikus esemény mintha a kétkedőket igazolta volna, noha kétségtől ahhoz is hozzájárult, hogy a kormányt további határozott intézkedésekre sűrgesse.

1923. december 26-án bomba robbant a csongrádi Magyar Király szálló nagyertermében, a helybeli zsidó nőegylet bálján. Erre még a Nép se mondotta, hogy kakaó-bomba volt. A robbanás megölte Nagyjános Julianna cselédlányt és Wolff Sándor kereskedelmi gyakornokot. Huszonkét résztvevő megsebesült. Közülük három életveszélyesen, nyolcan pedig súlyosan.

A gyakran, de inkább csak tényszerűen felemlegetett híres eset története és háttere röviden a következőkben foglalható össze elsősorban Csongrád polgármesterének a megye főispánjához küldött jelentése, a tettesek vallomásai alapján. A fajvédő párt 1923 őszén folytatott országos agitációs kampánya során októberben Ulain Ferenc vezetésével a fajvédő képviselők egy csoportja meglátogatta Csongrádot is. Megalakították a fajvédők helyi csoportját, melynek tagjait — a merénylők vallo-mása szerint — azzal biztatták, hogy két hét múlva a hatalom az ő kezükben lesz. (Mint a polgármester is megállapítja, ez nyilvánvaló utalás volt a Szemere — Bobula — Ulain-féle puccs tervére.) A csoport vezetői Sági János és Kővári János gazdálkodók voltak. Az előbbinek ígérték a hatalom átvétele esetére a Csongrád város feletti katonai parancsnokságot. A szervezet igazi feje azonban Piroska János tényleges államnyű főhadnagy volt, akinek öccsei, István és György is tagjai voltak a csoportnak. A bombamerénylet eszméje Piroska Jánostól eredt, aki ugyan az Országos Képzőművészeti Akadémiára volt vezényelve (mint ismeretes, a festészettel komolyan foglalkozott, eredetileg rajztanár volt), de gyakran hazalátogatott városába. Már a kereskedők december elején rendezett mulatságán is merényletet akart elkövetni. Erre a célra házilag bombát készített, ázzal meg is jelentek a szálloda ablaka előtt, bomba kanóca azonban nem gyulladt meg, mire elálltak szándékuktól és a bombát egy híd alá rejtették. (A rendőrség meg is találta a mondott helyen.) A vallomások szerint a december 26-i merénylet tervét is Piroska János készítette el, ugyancsak ő hozta a bombát is Budapestről. A merénylet végrehajtását Bölöni Miklós és Sinkó László vállalták magukra. Sinkó védekezése szerint csak azért, mert Piroska főhadnagy a lakásán tartott megbeszélésen azt mondta neki, hogy a bomba csak ijesztésül szolgál. Ő mégis vonakodott eldobni azt, amikor éjfélkor megjelentek a Magyar Király előtt. Bölöni azonban gyávanak nevezte, mire Sinkó fogta a bombát, amelynek kanócat Bölöni cigarettájával meggyújtotta, és bevágta azt a terembe. A rendőrség elfogta őket és a másnap megérkező Zombori Jenő szegedi főügyész, Szalay József kerületi rendőrfőkapitány és Borbola Jenő rendőrtanácsos közreműködésével lefolytatott nyomozás annyi tárgyi bizonyítékot szolgáltatott, hogy 30-án a tettesek beismerő vallomást tettek. Letartóztatták társaikat, csaknem az egész fajvédő csoportot is. Piroska Jánost a budapesti hadbíró-ság elé kísérték.¹¹⁶

A további nyomozások még egy érdekes összefüggést hoztak felszínre. Nem azt tekintjük ilyennek természetesen, hogy a résztvevők az Ébredő Magyarok Egyesületének is tagjai voltak, hiszen a szélsőjobboldal eme legátfogóbb tömegszervezetének szinte minden szélsőséges elem tagja volt. Diószeghy Sándor miniszteri tanácsos, a belügyminisztérium közbiztonsági osztályának vezetője Budapestről bekapcsolódva

¹¹⁶ Csongrád megyei Levéltár. Csongrád vármegye főispáni iratai 24/1923. biz. Az esemény részletesebb leírása már csak azért is szükségesnek látszott, mert a további procedura során egyre távolodtak ettől a leghitelesebb tényállástól egészen addig, míg Piroskáékat végül felmentette a szolnoki bíróság, ahová éppen azért került át az ügy, mert Szegeden nem látták biztosítottnak a felmentő ítélet. Ekkorra egyébként még egy sérült belehalt sebeibe, így három gyilkosságról szólt a vádirat. (1924. szeptember 26: Felmentő ítélet Szolnokon. Pesti Napló 1924. szeptember 27.)

a nyomozásba, lement Szegedre és Csongrádra. Közreműködése során kiderült az, hogy a merénylek csoportja a Héjjas Iván vezetésével működő Alföldi Brigádnak is tagja. A merénylet számai ehhez a titkos egyesülethez is elvezettek.¹¹⁷ Ezután még inkább tarthatatlanná vált a miniszterelnököt helyettesítő Vass József népjóléti miniszter olyan beállítása, hogy közönséges és nem politikai jellegű bűncselekményről van szó.¹¹⁸ Ezt a beállítást a baloldali ellenzék magatartása sem engedte meg. Az ellenzéki pártszövetség december 29-i ülésén memorandumot fogadott el az ügygel kapcsolatban.¹¹⁹ A memorandumot a pártszövetség és a hozzájuk csatlakozó több pártönkí-vüli ellenzéki képviselő nevében Rupert Rezső ismertette a parlamentnek a karácso-ny-i szünetét követő, 1924. január 3-i, első ülésén. Ebben leszögezték többek között, hogy „...meg kell állapítanunk annak a kormánynak a felelősségét, amely tétovázá-sával, bátortalanságával, megtett ígéreteinek a félredobásával és azzal, hogy a vezető pozíciókból eltávolítani nem meri vagy nem akarja a gyűlölködés táborának bizalmi embereit, újabb és újabb vakmerő kísérletekre ad alkalmat a felforgatók-nak.”¹²⁰ A be nem tartott ígérek emlegetésekor nemcsak az általános konszolidá-cióis ígéretekre gondolt az ellenzék, hanem Bethlen konkrét ígéreteire is. Még 1923 augusztusában, a mozdonyvezetők sztrájkja idején¹²¹ tartott pártközi értekezleten, amikor a baloldali pártok konciliáns magatartást tanúsítottak a kormány nehéz helyzetében, Bethlen megígérte nekik a titkos társaságok és az Ébredő Magyarok Egyesülete felosztatását, valamint az uszító jobboldali sajtó megfékezését. A bekö-vetkező események világosan bizonyították, hogy ígéretét nem tartotta be. Most, a csongrádi bombamerénylet után — válaszolva a memorandumra — kijelentette, hogy „...sorozatos jelenséggel állunk szemben”, amelynek, reméli, a csongrádi eset az utolsó láncszeme. Dezaválva némileg Vasa Józsefet — azt is beismerte, hogy az események mögött politikai tendencia van. Az ellenzék „...nyilvánvaló, hogy abban a meggyőződésben él, hogy az Ébredő Magyarok Egyesülete mint olyan, okozója ilyen cselekményeknek. Kézenfekvő ez a feltevés” — mondotta.¹²² Hozzá-tette: a kormány nem indulhat ki feltevésekből, csak bizonyosságból. Ő nem ígérte meg az ÉME felosztatását, csak azt, hogy az egyesület nemzetvédelmi szervét, amely gyanús, hogy részes az ilyen mozgalmakban, fogja felosztatni, és azt, hogy a belügy-miniszter új alapszabályokat dolgoztat ki az ÉME számára és ha ezt nem tartja be az egyesület, akkor fogja felosztatni. Az ellenzék cáfolata és viharos tiltakozása ellenére kitartott állítása mellett.¹²³ Az ellenzék persze nem feltételezésekből indult ki. A „Cso-csó bácsi” kocsmájában leleplezett összeesküvéstől eltekintve is, amely egyértelműen az ÉME tagjainak akciója volt, az Operett-színházi revolveres tüntetésnél is világosan hozzájuk vezettek a szálak. A francia követség elleni merénylet elkövetői elleni nyomozás is gyorsan kiderítette, hogy a tettesek ugyanannak a IX. kerületi „ébredő”

¹¹⁷ A nyomozás során Sági Jánosnál pl. egy megbízólevelet találtak, amelyben Héjjas Iván ki-nevezte őt az Alföldi Brigád csongrádi zászlóaja zolgálatvezetőjéül. — A csongrádi merénylet nyom-ozását az eddigi vallomások alapján Budapestre is kiterjesztették. Pesti Napló 1923. december 29. és Reisinger Ferenc felszólalása a parlamentben 1924. január 15-én. Nemzetgyűlési Napló XIX. köt. 182—183. 1.

¹¹⁸ A polgári ellenzék és a szocialisták hadüzenete a Bethlen kormány ellen. Pesti Napló 1923. december 30.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Nemzetgyűlési Napló XVIII. köt. 319. 1.

¹²¹ Mint ismeretes, 1923. augusztusában a fajvédők kiválásával egyidőben kitört a mozdony-vezetők és fűtők általános sztrájkja. Ennek során a szélsőjobb, különösen pedig az ÉME igyekezett felhasználni a maga céljaira a sztrájkolók elégedetlenségét.

¹²² Nemzetgyűlési Napló XVIII. köt. 336—337. 1.

¹²³ Uo.

szervezetnek a tagjai. E csoport nemzetvédelmi osztályának a vezetője Márffy József és tagjai alkották a fő bombavető bandát. A rendőrség Koháry utcai kapujához is ők helyezték el a bombát. A nyomozás továbbfolytatásával 1924 februárjában azt is kiderítették, hogy az 1922-es erzsébetvárosi Demokrata Kör elleni bombamerénylet tettese is ez a társaság volt. Márffyn kívül Marosi Károly volt csendőr, később vázmőr, Márffy helyettese a IX. kerületi ébredők nemzetvédelmi osztagánál, Radó József pénzügyőr, Criasty István, aki a csoport bombakészítő műszaki szakembere volt, Kasnyik János, aki öngyilkos lett, és Herceg József a Kör portása vettek részt ebben a borzalmas, 8 halálos áldozatot követelő pokolgépes merényletben.¹²⁴ A továbbiakban Adorján Gézát, aki az egyesület nemzetvédelmi osztályának embere volt, és szinte valamennyi szóbanforgó ügyben gyanúba keveredett, valamint Turcchányi Egont, az egyesület egyik titkárát és Kiss Edét, az egyesület orvosát, mivel még mindig be nem szolgáltatott fegyvereket találtak náluk, internálási eljárás alá vonták.¹²⁵ Ezzel azonban be is fejeződött az egyesület és vezetői felelősségre vonása. Prónay Pált, aki a nemzetvédelmi osztály vezetője volt, többször kihallgatták, anélkül azonban, hogy felelősségét egyszer is megállapították volna. Vajon ha nincsenek is rá konkrét adatok, a körülmények ismeretében túlzás a feltételezés, hogy az egyesület vezetése, vezetői fedezése érdekében és hogy a hatóságok valamit felmutassanak, feláldozták a tarthatatlan helyzetű Márffy-csoportot? Mindenesetre hiába volt az ellenzék memorandumának, majd széles körű támadásának fő célpontja az ÉME, további eredmény nem mutatkozott.

Az ellenzék másik fő célpontja Héjjas Iván és a különösen előtérbe kerülő Alföldi Brigád volt. Nyilván a munkamegosztásnak megfelelően, elsősorban Drózdy Győző foglalkozott e kérdéssel. Adatai mellel azt is bizonyítják, hogy — mint az előzőleg tárgyalt néhány esetben is láttuk már — a baloldali ellenzéki pártok felderítése igen jól működött. Drózdy nevekkkel, dátumokkal és helyszínekkel, egyszóval pontos részletekkel alátámasztott adatokat sorolt fel a Héjjas-különítmény megalakulásáról. Elmondotta a különítmény kezdeti működésének borzalmas részleteit, a kecskeméti, az orgoványi, az izsáki vérengzéseket az áldozatok hosszú névsorával együtt. Drózdy mondanivalójának tulajdonképpen aktualitása azonban az Alföldi Brigádhoz kapcsolódott, amely az 1919-es Héjjas különítményből nőtt ki, és még 1924 tavaszán is ereje teljében virult. Bár a székhelye Budapesten volt (az nem derül ki világosan, hogy azért-e, mert másutt is voltak egységei, nemcsak a Duna—Tisza közben, vagy azért, mert a hadügyminisztériummal így lehettek közvetlen kapcsolatban), az igazi központ Kecskemét maradt. Ezt a Duna—Tisza közti egységet másként Héjjas-brigádnak is nevezték. Teljes parancsnoki stábjá volt hivatásos és tartalékos tisztekből. A századparancsnokok és helyetteseik szintén tisztekből, ill. altisztekből verbuválódtak. Megvolt a brigád pontos mozgósítási terve a Bugacon, Kiskunfélegyházán, Jászszentlászlón, Szankon kijelölt gyülekezőhelyekkel együtt. Felszerelésének depói különböző laktanyákban és tanyákon voltak elhelyezve. A felkészített tagok száma a 2000 főt is meghaladta. Egyetlen parancsra ennyi embert tudtak volna felvonultatni Kecskemét piacára.¹²⁶

¹²⁴ Az osztagban drákói fegyelem uralkodott. Külön vérbíróságuk volt a renitenskedő tagok elintézésére. Állítólag Kasnyik és Benkő Zoltán, aki a Rassyaéknak szánt bomba elküldésében vett részt, a vérbíróság ítélete alapján haltak meg, nem öngyilkosok lettek. L. a fentiekhez: Márffy ma esti vallomása szerint... Pesti Napló, 1923. november 28. A rendőrség megállapította, hogy Márffy bandája követte el a pokolgépes merényletet. Pesti Napló 1924. február 7., Márffy József élet-halál ura volt bombavető cinkostársai fölött, Pesti Napló 1924. február 8. Tizenhét—tizennyolc éves gyerekekből állott Márffyték vérbírósága. Pesti Napló 1924. február 17.

¹²⁵ Eckhardt Tibor interpellációja, 1923. január 23. Nemzetgyűlési Napló XIX. köt. 384—387. 1.

¹²⁶ Uo. 297—302. 1.

Bebizonyosodott továbbá, hogy a Kovács fivérek csakúgy, mint Márffyék is, kapcsolatban álltak Héjjassal. Saját levelezésük bizonyította, hogy mint feltétlen tekintélyre és mint vizsályaikban döntőbíróra hivatkoztak Héjjas Ivánra. Az is kiderült, hogy amikor Adorján Gézá az Operett-színházi merénylet miatt körözték, Kecskeméten talált biztosmenedéket.¹²⁷

Az ügy feszegetése kapcsán ismételten szóba kerültek a hatóságok, — a közigazgatás, a rendőrség, a honvédség és az igazságszolgáltatás — több mint gyanús kapcsolatai a szélsőjobb oldali szervezetekkel, a titkos társaságokkal. Az ébredőknél közigazgatási alosztály működött, amelynek szervezésében és vezetésében kiemelkedő szerepet játszottak Förster Lajos kunszentmiklósi és Endre László gödöllői főszolgabírák, akik kebelbarátságban voltak Héjjassal, hiszen az ő kreaturái voltak. Járásaik de, lényegében az egész Pest megye politikai arculatát a Héjjas-féle társaság befolyása határozta meg.¹²⁸

A rendőrség eddigi sorozatos tehetetlensége a bűnesetekkel kapcsolatban sem egyszerűen hozzá nem értésből adódott. Andréka példáján kívül számos eset bizonyította ezt.¹²⁹

A honvédség kapcsolatai a katonailag szervezett titkos alakulatokkal (Kettőskereszt Vérszövetség, Állambiztonsági Megbízottak, Alföldi Brigád) nyilvánvalóak. Irányításukban számos katonatiszt vett részt. Igaz, Csáky honvédelmi miniszter Piroska főhadnagyról nyakatekert magyarázattal kisütötte, hogy tulajdonképpen nem is tartozik a honvédség állományához (így a polgári bíróságok jártak el ellene is), Makai századosról, aki a Kovács fivérek rendelkezésére bocsátotta ügyeihez a Nádor-laktanya helyiségeit és kézigránnattal is ellátta őket, már nem tudott számot adni. És még sok hasonló figuráról sem, annak ellenére nem tehette ezt meg, hogy a hadseregen belül ama szárny reprezetánsa volt, amelyik a „jött-ment, sötét” különítményektől féltette a tisztikar úri becsületét, a hadsereg tekintélyét.¹³⁰

Az ügyészség és a bíróságok hatékony közreműködése nélkül sem történt volna annyi szabadlábra helyezés, felmentő vagy enyhe ítélet a jobb oldali kilengések esetében. Annak a bumerángja, hogy az ellenforradalmi kormányok a legmegbízhatóbb jobb oldaliakkal töltötték fel az ügyészi testületet és a politikai ügyekben ítélkező bírói kart a forradalom megtorlása, a kommunisták és baloldaliak elleni hatékony eljárás céljaira, most egy kissé visszaütt. Dánér Bélát, az ébredő-vezér ügyészt, miután Daruváry Géza igazságügyminiszter durván megtámadta — és ezzel lemondásához is hozzájárult — Nagy Emil az új igazságügyminiszter 1923 nyarán felmentette,¹³¹ de maradt például Halász Lajos, a budapesti Ítéltábla testületének főügyé-

¹²⁷ Fábán Béla felszólalása. 1924. január 4. Nemzetgyűlési Napló XVIII. köt. 409—418. 1.

¹²⁸ Ez persze csak kirívó példa. Az alsó- és középfokú hatóságoknál országsszerte hasonló szellem uralkodott, amelyet a parlamentbe is magával hozott az Egységes Párt jobbszárnyán elhelyezkedő „szolgabírói” csoport. Ha úgy látták jónak, felülbírálták a központi intenciókat, kontrakarírozták a kormány intézkedéseit is. Éppen akkoriban zajlott Komoróczy István Szabolcs megye alispán látványos esete, aki az ébredők metaszalkai gyűlésén nemcsak eltúrta a Bethlen és a kormány elleni kirohanásokat, hanem maga is csatlakozott hozzájuk. Uo. és Rakovszky 1923. december 5-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVII. köt. 302. 1.

¹²⁹ Fodor József mérnök, a Márffy csoport tagja Budapesten olvashatta a lapokból, hogy öt külföldön tartják megfigyelés alatt. A szélsőségeseknek számos puszipajtásuk a rendőrségen szolgált. A különítmények tagjai, még a Héjjas-különítményhez tartozó „birtanniasók” közül is számosan a rendőrség kebelébe működtek. Így még a komolyan nyomozó beosztottak munkáját is elszabotálták. Az erzsébetvárosi merénylet sikertelen nyomozása során joggal született meg a pesti bonmot: a tettesek a rendőrség nyomában vannak.

¹³⁰ Csáky felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVIII. köt. 344—345. 1.

¹³¹ Nagy Emil 1923. július 4-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XIII. köt. 301—302. 1.

sze, aki mellett, hogy meglehetősen egyénien kezelte a vádemelés ügyeit, arról volt ismert, hogy a fajvédő szónokokkal együtt járta az országot és szélsőséges antiszemita beszédek tartott, és maradtak még számosan. Maradt a Törekvő-tanács, a Surgoth-tanács és a többi, amelyik egyáltalán nem fukardodott a büntetések kiszabásánál, ha baloldaliak peréről volt szó,¹³³ a jobboldali atrocitások ügyében viszont amellet, hogy húzták-halasztották az ügyek tárgyalását, fementették a vádlottakat, vagy nevelésesen enyhe büntetést szabtak ki rájuk. (Éppen a csongrádi bombamerénylet pertraktálása idején látott napvilágot a Langer-tanács ítélete Ulain Ferenc és társai ügyében, akik mindössze 6-6 hét államfogházatot kaptak a szervezkedés miatt.) A magyarázat nyilvánvaló: a személyi szimpátia és együttérzés mellett az is hozzájárult az ilyen magatartáshoz, hogy az ügyészek és bírók jelentős része tagja volt valamelyik titkos szervezetnek.¹³⁴

A baloldali ellenzék memorandumja és az ahhoz kapcsolódó felszólalások rendkívül élehangú visszautasításban részesültek a fajvédő képviselők részéről. Gömbös nyomban a memorandum elhangzása után megadta a jelt az ellentámadásra. Nyilvánvaló — hangoztatta —, hogy a baloldal a bűnügyből politikai tőkét akar kovácsolni, agitációra akarja felhasználni a fajvédelmi gondolat, a keresztény front ellen. „Mellékes, hogy Gömbös Gyula hirdeti ezt a keresztény politikát vagy más, a kormány-e vagy az ellenzék, egyformán ellenségeik ezek az urak nekünk t. uraim „ — fordult a jobboldali többséghez, a baloldali pártszövetségre célozva.¹³⁵

Hogy a kormánypártiakat sem hagyta hidegen a közös ellenségre való figyelemztetés, azt Lendvai István január 22-i beszédének fogadtatása bizonyította leginkább. A heves, hatásosan demagóg beszédében előszedte a baloldal minden régi „bűnét”, főképpen a forradalmakat. Beszédének elsősorban ezen részénél tapsolt önfelédten a kormánypárt. Fenntartás nélkül védelmébe vette Héjjas Ivánt is — kimondva azt, amivel a kormánypártban is sokan egyetértettek —, illetve ha volt fenntartása, az ellenkező előjelűnek mutatkozott. „Én itt kijelentem, hogy azok után, amik ezzel a szerencsétlen, dolgozó, küszködő, vérző és verejtékező magyar fajjal történtek, ha én el tudnám valamiért ítélni Héjjas Ivánt, én csak azért tudnám elítélni, hogy ő is olyan magyarul lovagias és mértéktartó volt akkor, mikor az élő Isten és a történelem színe előtt minden joga meglett volna, hogy ennek a nemzetnek belső összeomlasztóival, területi integritásunk megcsonkítóival, a megszállók cimboráival leszámoljon” — mondotta többek között.¹³⁶

Ő tette szóvá azt is, hogy Héjjas a Duna—Tisza közén hozott „ítéleteit” „...azon felhatalmazás erejénél fogva, amelyet ő a nemzeti hadsereg akkori fővezérétől... kapott...” hajtotta végre, és éppen azért nem kért és fogadott el azokért amnesztiát. A Horthyra való hivatkozás, szerepére, támogatására, egyetértésére történő célzások a szélsőjobboldalnak különben is állandó politikai eszközei közé tartoztak. Annak

¹³² Fábán Béla felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVIII. köt. 415. l.

¹³³ Nem egyszer előre elkészített ítélettel érkeztek a tárgyalásra. Surgoth Gyula — mint jó történetet — mesélgette, hogy a gödöllői munkástanács perében a tárgyalásra sietve a villamoson fedte az aktatáskáját. Szerencsére megtalálta, mert mi lett volna, ha pl. az egyik védő lel rá és a Népszava leközli az ítéletet, mielőtt a vád- és védőbeszéd elhangzott volna. — mondotta. Peidl Gyula felszólalása, Nemzetgyűlési Napló XIX. köt. 411. l.

¹³⁴ OL. ME. 23. XXII. 7502, Szabó Dezső cikksorozata: Élet és Irodalom, 1923. I—III. sz. Proper Sándor parlamenti felszólalása, 1924. január 10-én, Nemzetgyűlési Napló XIX. köt. 98. Horváth Zoltán parlamenti beszéde, 1924. január 16-án. Uo. 203—204. l.

¹³⁵ Nemzetgyűlési Napló XVIII. köt. 336. l.

¹³⁶ Nemzetgyűlési Napló XIX. köt. 327. l.

ellenére, hogy a kormányzó ekkoriban számos csalódást okozott régi híveinek¹³⁷, mégis az ő neve volt és maradt a zászló.¹³⁸

A fajvédők persze nemcsak szívhezszóló szavakkal igyekeztek hatni a kormány-
pártra, hanem adott esetben keményebb eszközökkel is. Mikor Eckhardt Tibor
úgy is mint az Ébredő Magyarok Egyesületének új elnöke, Turchányi Egon és Kiss
Ede folyamatba tett internálási ügyében összerúgta a patkót Vass Józseffel, nem
bírván indulatával, a padot verve kirobbant: „...miért kell az Alföldi Brigád ügyében
Szegeden nyomoztatni? Miért nem a vezérkari főnökségen nyomoztat a miniszter-
elnök úr?...miért kell ezekbe az ügybe minket, az Ébredők vezetőségét állandóan
belekeverni...” — tette fel a kérdést, majd hozzáfűzte még: „...amikor alaptalanul és
méltatlanul bele akarnak minket keverni ilyen becstelen bűnügyekbe, élni fogok a
szólás teljes jogával és szabadságával, tekintet nélkül a következményekre.”¹³⁹

Eckhardt felháborodása természetesen alaptalan, hiszen ÉME-t korántsem érte
méltatlan bántalom a gyanúsításokkal. Az viszont nyilvánvaló, hogy kellemetlen dolgo-
kat tudott volna nyilvánosságra hozni, ha tényleg beszélni kezd. Szavaiban tehát
mindenképpen fenyegetés rejtett, és az előbb még oly aktív Vass József miniszterel-
nökhelyettes elhallgatott.

Nem sok lényegbevágót adott elő Vass József akkor sem, amikor a kormány
nevében elmondotta az indemenitási vita záróbeszédét. Ahelyett, hogy a vita nagy-
részét kitevő kérdésben foglalt volna konkrétan állást, elvont fejtegetésbe bocsátko-
zott arról, hogy miért nem lehetséges demokrácia Magyarországon. Keresztény-
szocialista alapról kiindulva hosszan foglalkozott a szociáldemokráciával (beszédének
nagy részét ez tette ki), szerényebb magatartásra intette az SZDP-képviselőit, mond-
ván, ne feledkezzenek meg arról, hogy a forradalmakért ők is felelősek. Dicsérte az
ébredő magyar és a fajvédelmi gondolat szépségeit és arra kérte e gondolat képvise-
lőit, hogy ügyeljenek az elfajulások megakadályozására. Nyomatékosan figyelmezt-
tette ugyanakkor a liberális sajtót, hogy ne provokálják állandóan a jobboldali
szervezeteket, mert ez természetes reakciót szül, de — kérte — a jobboldali sajtó is
legyen türelmesebb. Egyszóval békítő hangú papi szónoklatnak is elment volna
válasza, amely azonban egyértelműen a baloldali támadás kivédésére, a baloldal
rendre intésére helyezte a hangsúlyt.¹⁴⁰

Néhány konkrétummal Rakovszky egészítette ki ezt a választ. Közülük a leg-
lényegesebbek: Fölösleges feszegetni a régebbi atrocitásokat, illetve azok megtor-
latlanságát, hiszen ezen tettek az ismert amnesztia rendelet hatása alá estek, így
megtorlásuk elmaradásának emlegetése alaptalan. Az újabb eseményekkel kapcso-
latban a rendőrség mindig megtette a kötelességét — bizonygatta. (Ebben sokat
segítettünk önnek! — szolt közbe nem minden alap nélkül Rassay.) A „biztonsági
alakulatok” kérdésére kitérve ismét és most generálisan hangoztatta azok eleinte
betöltött fontos szerepét. A probléma szerinte abból adódott, hogy éppen akkor,
amikor szerepük megszűnőben volt, mind tovább terjeszkedtek, sőt nem oda való

¹³⁷ 1923. augusztusában mondotta híres kijelentését Kozma Miklósnak, hogy mindenáron
rendet tart. „A rendetlenkedőkbe pedig belelővetelek, s ha a rendtelenség jobboldalról történik...”
ezekbe fájó szívvel fogok belelővetni, míg az esetleg baloldaltól jövő rendetlenkedésbe passzívoval.
Iratok az ellenforradalom történetéhez. III. köt. 125. l.

¹³⁸ Arra, hogy az ellenzék december 29-i értekezletén a merénylők magas protektorait emle-
gették — kormányzósértésnek állítva be a dolgot —, Zsilinszky Endre így reagált: „Én azt hiszem,
hogy minden magyar ember, kivétel nélkül ebben a nemzetgyűlésben azon véleményen van, hogy a
kormányzó úr tekintélye a magyar állam tekintélye, ő a mi elhivatott vezérünk, akivel élünk és
halunk.” Uo. 276. l.

¹³⁹ Uo. 387. l.

¹⁴⁰ Uo. 444—459. l.

elemek is bekerültek soraikba és éppen ezek okozták a bajt. A magyarázat persze nem is tetszetős, de történetileg sem hiteles, hiszen nem csak az „újak” okozták a bajt, hanem a „régiek” is. Nemcsak az odacsapódó elemek renitenskedtek, hanem a jobboldal egységének megbontására, a nem megfelelőnek ítélt konszolidációs politikára, a „helytelen taktikára” reagáltak így ezek a szervezetek. A fő teendőnek velük kapcsolatban Rakovszky azt tartotta, hogy „álljanak be a sorba”, hagyják el a külön terveket, akciókat. „Igenis a kormány, a kormányzat kiadta a vezényszót a gyülekezésre és tudomásul kell venni, hogy elértünk ahhoz az időszakhoz, amikor már csak az arra hivatottak parancsolhatnak...” — mondotta kissé bonyolult katonai hasonlatának befejezésekképpen, világosan utalva viszont arra, hogy a kormány hatalma alá kell rendelni ezeket a szervezeteket. Senki sem vette észre, hogy fejtegetései közben ügyesen megkerülte az alakulatok felosztatásának kérdését. Tudatosan tette ezt.¹⁴¹

Mit tett végül is a kormány az 1923-as év sorozatos eseményeinek hatására, és amikor a francia követség elleni, valamint a csongrádi bombamerénylet nyomán végképp betelt a pohár? Hiszen számos tényező és körülmény tényleg arra sürgette, hogy véget vessen ezeknek a rendkívüli eseményeknek.

Ezek közül első helyen állott a külpolitikai érdek, a kölcsön megszerzésének fontos feladata. Mégpedig nemcsak amiatt sürgetett ez a körülmény, mert a kisan- tant, és annak hatására Franciaország közvéleményében és mérvadó köreiből is kedvezőtlen következtetéseket vontak le a látottakból Magyarországra vonatkozóan, hanem azért is, mert a kölcsönszerzés szempontjából Bethlenék számára elsőrendűen fontos Angliában is támadt negatív visszhangja a magyarországi helyzetnek.¹⁴² Mindezen nem segített a különben nem eredménytelenül emlegetett „arany középút” politikájának hangoztatása sem, amely csak parlamenti politikai ellenfeleket felté- telezett már csak a konszolidált állapotok bizonyítása kedvéért is.

Sürgetett továbbá a baloldali ellenzéki pártok magatartása is. Nemcsak a sorozatosan támasztott parlamenti viharok miatt, hanem főképpen azért, mert ismételten tényekkel, leleplezésekkel állottak elő és kelthettek visszhangot (külföldön is) a szóban forgó események pertraktálása során.

Végezetül pedig az uralkodó osztályok körében és a kormányt támogató közvetlen politikai bázison belül is szaporodtak az elítélő hangok. Leszámítva a látszat megőrzése érdekében elhangzó hivatalos felszólalásokat, voltak akik komolyan gondolták a szélsőségesek megfékezését.¹⁴³

Végeredményben mindezek a vélemények a konszolidáció késéséből és ugyanakkor óhajából táplálkoztak. A kormány maga szintén ebbe az összefüggésbe állította be a kérdést. A nevében fellépők, Rakovszky, Vass József, de maga Bethlen is azt fejtették ki az eseményekkel kapcsolatban nemegyszer, hogy a szélsőséges

¹⁴¹ Nemzetgyűlési Napló XX. köt. 9—16. l. Az idézet a 14. l-ről.

¹⁴² Peidl Gyula 1924. január 24-i beszédében idézeteket olvasott fel a Daily Herald és a News Leader c. lapokból. A munkáspárti véleményt töröző cikke amellet, hogy elismerték a kisan- tant követelésének jogosságát arra nézve, hogy Magyarország ne fordíthassa a kölcsönt fegyverkezésre; a jobboldali szervezetek megfékezésére, a kilengések megszüntetésére vonatkozó kívánalmakat is leszögezték. Márpedig a frissen alakult munkáspárti kormánynak lényeges szava lesz a kölcsön végleges odaitélésében. Bethlen ezért utazott már januárban Londonba az új angol kormányhoz, és februárban Peidl Gyuláék londoni útjára is sor került. Az egész ügy szempontjából igen fontosak ezek az összefüggések. Nemzetgyűlési Napló XIX. köt. 416. l. és Serfőző Lajos: Szociáldemokrata Párt a parlamentben 188—196. l.

¹⁴³ Pl. Huszár Károly (és vele együtt a katolikus egyház is) vagy Berki Gyula a kiscgazdák csoportjából stb.

kalandorpolitika nehézségeket támaszt a keresztény-nemzeti Magyarország megszilárdításáért folyó itthoni és külföldön végzett erőfeszítések vonatkozásában.

Hogy végül is milyen megoldás született, arra már az eddigiekből is következtethetünk. A nyilvánosan nyomon követhető intézkedések közül legszembetűnőbb a csongrádi merénylet után azonnal beterjesztett és elfogadott „bomba” törvény. Ez úgy született, hogy Nagy Emil igazságügyminiszter a letárgyalásra váró büntető novellából, amellyel a Btk-t akarták kiegészíteni, kiemelte a III. fejezetet és ebből külön törvényjavaslatot szerkesztett. Ezt azután 1924. január 5-én benyújtotta a parlamentbe, ahol sürgősen letárgyalták és elfogadták. A törvény súlyos büntetést helyezett kilátásba azok számára, akik emberélet kioltására vagy rombolásra alkalmas robbanó eszközt jogosulatlanul szereznek be vagy állítanak elő, annak alkalmazására szervezkednek, illetőleg azt büntetttre felhasználják. Tartalmazta a törvény a bejelentési kötelezettséget is. Aki ezt teljesítette, mentesült a felelősségrevonás alól.¹⁴⁴ Minden bizonnyal a kétségtelenül szigorú törvény riasztó hatása is hozzájárult ahhoz, hogy a merényletek a továbbiakban megszűntek. A szervezkedésekkel, illetve a szervezetekkel kapcsolatos problémák megoldása azonban nem ilyen egyszerűen történt.

Ami az Ébredő Magyarok Egyesületét illeti — az ellenzék eddigi és további követelései és Bethlen ígérete ellenére — annak feloszlata nem következett be.¹⁴⁵ A Rakovszky által jóváhagyott új alapszabályok alapján, amelynek azt a részét, hogy az egyesület nem foglalkozik politikával, persze egy pillanatra se tartották be, valamint a nemzetvédelmi osztály hivatalos feloszlata mellett az egyesület tovább működhetett.¹⁴⁶ Ezt elősegítette az is, hogy az ÉME elnökévé 1923. december 17-én Eckhardt Tibort választották meg. Bár közvetlen bizonyíték nincs rá, több jel mutat arra, hogy Eckhardt vállalta az egyesület működése terén a kormány feltételeit, a kormány pedig ellátta a további szankcióktól.¹⁴⁷

A titkos egyesületek és karhatalmi alakulatok további sorsára vonatkozóan az eddigi források mellett van még egy koronatanú, Shvoy Kálmán altábornagy, aki naplójában szintén kitér ezekre az eseményekre és összefüggésekre.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Az említett fokozatokra 5—10 év, illetve életfogytiglani fegyház volt a szankció. Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 321. l. A törvény azért is fontos volt, mert a bíróságok eddig sorozatban mentették fel a rejtegetőket (pl. az említett Czigány Ferencet is), mondván, hogy a BTK-ban nincs megfelelő paragrafus ilyen esetekre.

¹⁴⁵ Bethlennek 1924. március 26-án is volt még ez ügyben éles konfliktusa Szilágyi Lajos ellenzéki pártokivüli képviselővel, aki „a kormány alakoskodása és kétszínűsége tárgyában” címmel terjesztett be interpellációt Bethlennek az ÉME-vel kapcsolatban be nem váltott ígérete miatt. Bethlen úgy tért ki a válaszáda alól, hogy a cím miatt kitört szóváltás után elhagyta az üléstermet. Nemzetgyűlési Napló XXII. köt. 17—19. ill. 34—42. l.

¹⁴⁶ Foglalkozott a kormány annak gondolatával is, hogy megtiltsa a köztisztviselőknek az ÉME tagságot. Ebből a célból rendeletet is adtak ki arra vonatkozólag, hogy a köztisztviselők jelentsék be, milyen egyesületek tagjai. A tagságot ténylegesen megtiltó rendelkezésnek azonban zircs nyoma. OL. ME 23. XXII. 7502. és Eckhardt Tibor interpellációja 1924. április 5-én. Nemzetgyűlési Napló XXII. köt. 295—298. l.

¹⁴⁷ Bethlen 1924. január 5-i felszólalása. Nemzetgyűlési Napló XVIII. köt. 337. l. Eckhardt 1924. január 23-i interpellációja uo. XIX. köt. 384—387. l.

¹⁴⁸ Shvoy Kálmán több beosztásban működött a nemzeti hadseregben a szegedi vegyesdandár (katonai körzet) területén (katonai pályafutását ennek parancsnokaként fejezte be 1932-ben), valamint a főparancsnokságon. A politika mindig élénken foglalkoztatta, belülről ismerte a dolgokat. Elsők között lépett be még 1919 szeptemberében az Etelközi Szövetségbe (a 7-es számú igazolványt kapta), itt tisztségeket is töltött be a katonák közötti szervezetben. Minden eddigi forrásnál pontosabban leírta az egyesület felépítését. Hátrahagyott feljegyzései két részből állnak. Az egyik a tulajdonképpeni *naplójegyzetek*, másik az ezek alapján, a felszabadulás után írt *visszaemlékezések*. Lásd: Csongrád megyei Levéltár. Shvoy Kálmán naplójáról özvegye engedélye alapján készült másolat.

A Kettőskereszt Vérszövetséggel lényegében ugyanaz történt, mint az Állambiztonsági Megbízottak szervezetével. Beleolvadt a Nemzeti Munkavédelmi Hivatal kereteibe. Vele együtt ment a Kettőskereszt Vérszövetség különálló részeként is szereplő Alföldi Brigád. Ez az utóbbi mozzanat tulajdonképpen Héjjas Ivánnal történt megegyezés eredményeként következett be.

Bethlen már 1924. január 3-i beszédében megemlítette, hogy kihallgatásra rendelte Héjjaszt a Csongrádi bombamerénylettel kapcsolatban. Megígérte ugyanakkor, hogy ha kiderül Héjjas valamiféle kapcsolata a merénylőkkel, vele szemben is úgy járnak el, mint bárki mással.¹⁴⁹ Annak a közbeszóló képviselőnek lett azonban igaza aki azt mondta, hogy ilyen nem fog kiderülni. Megtörtént ugyan a kihallgatás a Belügyminisztériumban Rakovszky belügyminiszter, Nádosy főkapitány és Diószeghy főtanácsos — aki a terhelő adatokat felkutatta Héjjas ellen — jelenlétében. Ez a kihallgatás azonban inkább értekezlet volt. Azzal zárult a nyilvánosság számára, hogy Héjjas teljesen ártatlan a szóban forgó ügyben.¹⁵⁰ Nyilvánvaló azonban, hogy a tisztázásnak az volt az ára, hogy Héjjas deferált a kormány előtt. Belement abba a számára is elfogadható megoldásba, hogy a brigádót alárendeljék a Nemzeti Munkavédelmi Hivatalnak. Ilyenformán ez a Belügyminisztériumnak alárendelt, hivatalosan a sztrájkok esetére biztonsági és biztosító szervezetként szereplő alakulat súlyában és fontosságában hatalmasan megnövekedett. Tagjai, hogy ne lehessen őket tisztán fegyveres alakulatnak tekinteni, csak pisztollyal voltak állandóan felszerelve, egyébként a rendőrség fegyverhasználati jogát biztosították számukra.¹⁵¹ A beolvadt „karhatalmi” alakulatok megőrizték szervezeti különállásukat, és ha a Hivatal tevékenységébe be is kapcsolódtak, főtartalék néven külön titkos katonai egységként maradtak fenn továbbra is a Honvédelmi Minisztérium rendelkezése alatt.¹⁵² Nyilvánvaló, hogy a kormány, noha a belső rendfenntartásra már elegendő volt a hivatalos rendőrség, a kalandor irredenta terveket pedig irreálisnak tekintette, mindkét célra hasznosnak ítélte a „főtartalék” meglétét, nem beszélve arról, hogy feloszlatusukhoz nem is volt meg az ereje. Így jött létre e tekintetben is kompromisszumos megoldás.

A tulajdonképpeni titkos társaságokat legkellemetlenebbül az a már ismertetett rendelkezés érintette, amely megtiltotta a közalkalmazottak részvételét bennük. Ez vonatkozott az Etelközi Szövetségre is. Igaz, akkoriban az Ex már korántsem játszott akkora szerepet, mint az ellenforradalom első éveiben. Meggyengítették mindenekelőtt a belső meghasonlások, a bevezetőben már említett ellentétek. Gömbös még a Bethlennel való egység jegyében igyekezett a szélsőségeket (Prónay, Zadravec és a hasonlók) kiszorítani és a szervezetet a kormány háta megett felsorakoztatni. Ebben nyilvánvalóan segítettek neki a többi kormánytámogató, vagy éppen kormány-tag Ex-tagok (pl. Ráday Gedeon), de Horthy közvetlen köre is. Ez volt az az időszak, amelyről a korabeli illetékesek visszaemlékezései, mind Prónay, mind Zadravec, mind pedig Shvoy naplói egybehangzó siránkozással állapítják meg, hogy az Ex eltért eredeti célkitűzéseitől, „politizálni” kezdett, egyéni érdekek eszkö-

¹⁴⁹ Nemzetgyűlési Napló XVIII. 337—338: I.

¹⁵⁰ Reisinger Ferenc felszólalása 1924. január 15-én. Uo. XIX. köt. 185. l.

¹⁵¹ OL.ME.XXII. 6010.

¹⁵² Dósa RUDOLFNÉ I. m. 151—152. I. és Csongrád megyei Levéltár Shvoy naplója. 1923. december 31-i és 1924. március 25-i bejegyzések. Shvoy — aki a szegedi kerület parancsnoka volt a szervezetben — leír egy jellemző epizódot: Csáky honvédelmi miniszter egy alkalommal — nyilván nem véletlenül — azt kérdezte „...mi történik, ha valamilyen eltolódás lenne és valaki rosszul akarná felhasználni a szervezetet. Megfeleltünk neki. Erre ő azt mondta, és mi lenne akkor, ha például ő volna az, aki bármánybőrben közeledő oroszán — akkor őt is lelőnénk — mondtam én.” Uo.

zével vált.¹⁵³ Nem tudta felrázni kellőképpen a szövetséget azonban Gömbös akkor sem, amikor 1922-ben vezérintéző lett, bár nagy szervező munkába kezdett. Minden valószínűség szerint nem volt képes az Exet egyértelműen saját fajvédő politikája szolgálatába állítani és a kormányra ezen keresztül kellő nyomást gyakorolni, mert a szövetség tagjai között már túl sok Bethlen-hívó volt. Visszaadta tehát a vezérintézői tisztséget Felitzsch Bertholdnak (Shvoy keresetlen szavai szerint „Egy tökéletes hülye, aki többet ártott mint használt az ügynek.”)¹⁵⁴

A közalkalmazottakra vonatkozó rendelet megjelenését az Ex-tagok közül nyilván többen megkönnyebbüléssel fogadták, megfelelő ürügyet találva a kötelék megszakítására. Shvoy például mint a pesti „katonai nemzetség” feje, összehívatta összes tagjait és a jelenlévő Felitzsch ellenkező véleményével szembeszegülve, úgy döntöttek, hogy felhagynak a további szervezeti élettel. Másnap azért Shvoy, Siménfalvy és Ujfalussy ezredesekkel együtt, jónak látta felkeresni Horthyt, és engedélyt kértek tőle elhatározásukhoz és garanciát arra, hogy a volt tagoknak nem lesz bántódásuk, főképpen Csáky honvédelmi minisztertől, aki Ex ellenes volt és rendelkezett a katonák tagok névsorával. Horthy ígéretét persze megkapták.¹⁵⁵

Azonban nem szükségképpen történt mindenütt így még a katonák körében sem, nemhogy a közalkalmazottaknál. Felitzsch rábeszélése másutt eredményes is lehetett és mint a későbbiek bizonyítják, az is volt. Mindenesetre Shvoy tanúsítja azt is, hogy az Ex tovább élt. (Ezt különben Zadravecz is megerősíti.)¹⁵⁶ Létrehozták Felitzschék a Magyar Tudományos Fajvédő Társaságot, jóváhagyták alapszabályait és ennek a legálisan működő egyesületnek — amelynek bárki tagja lehetett — a leple alatt működött tovább az Etelközi Szövetség. Az illetékesek is tudták ezt, hiszen a „Tudományos Társaság” szemérmetlenül ott tanyázott abban a Podmaniczky utcai palotában, amelyet az Ex foglalt le a szabadkőművesektől a maga céljaira. De hát a látszat meg volt mentve.¹⁵⁷

Néhány még név szerint, ha adatok híján nem is a fentiekhez hasonló részletességgel ismert titkos egyesületnek nem volt szüksége hasonló manőverekre. A Wolf Károly vezetése alatt álló Keresztény Nemzeti Liga pl. eleve jóváhagyott alapszabállyal működő nyílt társadalmi egyesület volt, csak éppen szűkebbkörű, megbízható része volt titkosan felelősködött. Valószínűleg ugyanaz volt a helyzet a Szent György Renddel is, amelyet Rassay emlegetett 1923 júliusában, be is mutatván Szörtsey Józsefnek a toborzó levelét.¹⁵⁸ Nos Szörtsey a Nemzeti Szövetségben buzgólkodott, nincs tehát kizárva, hogy a Szent György Rend ennek a szervezetnek a kötelékében működő titkos társaság volt. (Más összefüggésben még erre a két titkos szervezetre is visszatérünk.)

A népszövetségi kölcsön megszerzése, a szanálás végrehajtása — bár mint ismeretes, igen nagy engedmények árán sikerült és súlyos belső áldozatokba került —, végeredményben a Bethlen-kormány számottevő sikerét jelentette. Ezzel több vonatkozásban új helyzet állott elő a belpolitikában is. Az a konfliktus, amely 1923-ban és 1924-első felében a szélsőjobboldal és a bethleni irányzat között megmutatkozott, és amelynek utolsó hulláma a szanálási törvényjavaslatok tárgyalá-

¹⁵³ L. pl. Péter Zadravecz titkos naplója 136—137. l.; A határban a halál. kaszál 192—193 és 316—317. l.; Csongrád megyei Levéltár Shvoy Kálmán naplójegyzetei, 1921. július 1-i bejegyzés

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Uo. 1923. november 3. és 4-i bejegyzés. Shvoy megjegyzi: „Furcsa volt ilyen ügyben az államfővel tárgyalni.” Azt azonban bizonyítja az epizód, hogy a Ex-tagok — a katonák mindenképpen — Horthyt tekintették ebben is illetékesnek, az Ex tulajdonképpeni fejének.

¹⁵⁶ Péter Zadravecz titkos naplója 149. l.

¹⁵⁷ Csongrád megyei Levéltár. Shvoy naplójegyzetei, 1923. december 31-i bejegyzés.

¹⁵⁸ Nemzetgyűlési Napló XIII. köt. 288. l.

sakor volt észlelhető a fajvédő képviselők éles támadásai során, szemmel láthatóan elcsitult. Bethlen a pénzügyi szanálás megoldása után a „lelkek szanálásának” feladatát kezdte emlegetni. Rövidesen bebizonyosodott, hogy a kormány belpolitikai irányzatának határozott megmerevedéséről van tulajdonképpen szó. A külső kényszerítő körülmények megszűntével a baloldali ellenzéknek tett taktikai engedmények is megszűntek. Világosan bebizonyosodott ez, amikor 1924 őszétől Bethlen sorra előszedte a régebben megígért, de tudatosan halogatott, kedvezőbb alkalomra tartogatott közjogi reform-javaslatait. Mind a házszabályrevízió, mind a fővárosi választások előkészítése és lebonyolítása, mind pedig az 1925-ös választójogi törvény elfogadtatása esetében határozottan elzárkózott a baloldali ellenzék legminimálisabb igényeinek figyelembevételétől is. Sőt, Bethlen nemcsak a korábbi, előrehaladást sejtető — igaz, korántsem konkrét és határozott formában tett — ígéreteinek teljesítéséről feledkezett meg, hanem még a meglévő állapotokhoz, az érvényben levő gyakorlathoz képest is visszalépést jelentő módon léptette életbe az említett fontos reformokat. Mitsém segítettek ezen a baloldali ellenzéki pártok ellenállási kísérletei, noha 1924-1925 fordulóján még az általuk „legélesebbnek” minősített fegyvert, a parlamenti passzivitást is igénybe vették.¹⁵⁹

Az egyértelműen reakciós intézkedések, meg a baloldallal történő határozott szembefordulás objektíve ismét közelebb hozta egymáshoz a jobboldaliakat. Az intranzigens legitimistáktól eltekintve vonatkozott ez a jobboldal minden árnyalatára. Elősegítette a folyamatot továbbá, hogy az ellentétet kiélező okok elveszítették aktualitásukat, lassan háttérbe szorultak, amivel természetesen nem azt kívánjuk állítani, hogy a nézeteltérések teljesen meg is szűntek.

A jelenség egyik fontos tünete volt az is, hogy a kormány az igazságügyi hatóságok révén megszüntette, illetve végképp „elaltatta” a jobboldali atrocitások ügyében indított pereket. A „lelkek szanálásának” ilyen értelmezése a szélsőségekkel szembeni megtorlás elmaradását jelentette. A „borítsunk fátylat a múltra” elgondolás érvényesítését lehetővé tette az is, hogy a csongrádi bombamerénylet után — nyilván az ott említett intézkedések és elintézési mód hatására is — egyenlőre valóban nem következtek hasonló, a nyilvánosságot és a közvéleményt felkavaró események.

Így következett be, a sorozatos bombamerénylettel vádolt Márfly-csoport felmentése büntetteik nagyrésze alól. Emlékezetes, hogy az 1922-es Erzsébetvárosi Kör elleni bombamerénylettel, a Rassayék elleni 1923-as merénylet-kísérlettel, a Francia Követség, valamint a Koháry utcai rendőrkapitányság kapujában talált bombák elhelyezésével egyaránt az ÉME IX. kerületi szervezetének Márfly József vezetése alatt álló nemzetvédelmi osztagát vádolták 1924 elején. A bírósági procedura során a törvényszék halálos ítéletet mondott ki a vádlottakra. Azok természetesen fellebezték. (Későbbi visszaemlékezése szerint ebben az időpontban mondotta Fábian Béla — aki úgyis mint politikus, úgyis mint jogász figyelemmel kísérte az ügyet — több egységspárti képviselő jelenlétében Pesthy Pál igazságügyminiszternek: „...a királyi tábla a vádlottakat fel fogja menteni, s csak a francia követség ellen elkövetett merényletben fogja elítélni. A miniszter úr azt kérdezte, hogyan lehet ezt ilyen precízen előre tudni? Erre én azt mondtam a miniszter úrnak: ez a kérdés, igaz lesz-e vagy nem? Így következett be tényleg: csak a francia követség ellen elkövetett merénylet ügyében hozott a tábla elítélő határozatot.”¹⁶⁰ A dolog magyarázatához egyben Fábian „látnoki képességének” megértéséhez hozzátartozik az a körülmény, hogy az ügyet nem ahhoz a tanácshoz osztották be tárgyalásra,

¹⁵⁹ L. SERFŐZŐ LAJOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben 213—282. l.

¹⁶⁰ Fábian Béla 1926. március 20-i felszólalása a parlamentben. Nemzetgyűlési Napló XL. köt.

amely általában a gyilkossági ügyekben ítélkezni szokott, hanem egy másikhoz amelyik azután meghozta felmentő ítéletét. Márffyék ügyében tehát csak azok a halálos ítéletek maradtak „érvényben”, amelyeket a csoport „vérbírósága” hozott annakidején.¹⁶¹

Ilyen fontos ügyekben a tárgyaló tanács kijelölése nem történhetett meg a kormány, vagy legalábbis az igazságügyminiszter tudta, hozzájárulása nélkül. Nagy Emil 1924 tavaszán lemondott az igazságügyminiszteri tisztségéről, sőt az Egységes Pártból is kilépett. Utóda Pesthy Pál, a Bethlen szűkebb köréhez tartozó politikus lett. Nyilván a személycsere is könnyítette az ügyek ily módon történő elintézését.

A francia követség elleni merényletről már annak idején látszott, hogy a kormány nem sorolhatja a megszokott, mondhatni mindennapinak tekintett belső ügyek közé. Ezen ügy tetteseit a külföldre való tekintettel nemcsak megtalálni volt fontos, hanem el is kellett ítélni őket. Túlás vajon feltételezni, hogy „a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon” elve érvényesült ez esetben is?

Ugyanez a Nyíró-tanács, amelyik Márffyékát felmentette, mondta ki a végső ítéletet a csongrádi merénylek perében is. Ebben az ügyben folytatott eljárásnak jellemző és gyanús momentumai a Héjjással való tanácskozás után is sorra megmutatkoztak. A szegedi törvényszék 1924 március végén 300 millió korona óvadék ellenében szabadlábra helyezte a Piroska fivéreket. Amikor március 28-án megérkeztek Csongrádra, ovációval fogadták és bankettel ünnepelték őket. A város polgármestere a főispánhoz küldött jelentésében túlzásnak tartotta ugyan a lapok erre vonatkozó tudósításait, annyit azonban ő is elismert: „Midőn a vasúti kocsiból kiléptek, barátaik megéljenezték a Piroska fivéreket, akikkel együtt gyalog mentek be a városba, minden feltűnés elkerülésével. Másnap este nevezettek barátai a Kaszanczky-féle vendéglőben vacsorára gyűltek össze, amelyen Piroska János szólott néhány szót. Ünnepélyes fogadtatás vagy olyan tény, amelyből büntett feldicsérésére lehetne következtetni, nem történt.”¹⁶²

1924. május 22-én a Kúria — arra való hivatkozással, hogy a szegedi lapok olyan hangulatot teremtettek, amelynek következtében a közrend megzavarásától lehet tartani — kivette az ügyet a szegedi törvényszék kezéből és a szolnoki törvényszék Fuchs Gyula vezette tanácsához osztotta be.¹⁶³

A szolnoki törvényszék 1924 szeptemberének végén felmentette az összes vádlottat. A vádlottak ugyanis visszavonták korábbi beismerő vallomásaikat, és így „bizonyíték híján” született a felmentés. „Feltűnő ítélet, kétségtelen, hogy politikum játszott bele és egy irányított ítélet volt” — hangzik Shvoy kommentárja.¹⁶⁴ Ezt az ítéletet hagyták azután helyben a felsőbb bíróságok a fellebbezési eljárás után. Fábián Béla — aki különben ezt az ítéletet is „megjósolta” — hiába kesergett később a parlamentben, hogy egy miniszteri tanácsos, egy vizsgálóbíró, egy rendőrorvos, egy kerületi rendőrkapitány és egy rendőrtanácsos tanúvallomásaival szemben, akik azóta is betöltik tisztségeiket, a bíróságok a vádlottak hozzátartozóinak vallomásaira alapozva hozták meg végül is felmentő ítéleteiket. Egyetlen büntetés kiszabása

¹⁶¹ Uo.

¹⁶² Csongrád megyei Levéltár. Csongrád vármegye főispánjának iratai 11/1924. biz.; Uo. Shvoy Kálmán naplójegyzetei, 1924. március 25-i bejegyzés. Tóth István csongrádi polgármester nem sok kíméletet kapott konciliáns magatartása ellenében. A város életében továbbra is nagy szerepet játszó Piroskáék később — felhasználva a polgármester korrupciós ügyét — saját kreaturájukat ültették helyébe. Arch. 651. f. 2/1931—1—322. ó. e.

¹⁶³ Csongrád megyei Levéltár. Shvoy Kálmán naplójegyzetei, 1924. május 22-i bejegyzés.

¹⁶⁴ Uo. 1924. szeptember 27-i bejegyzés és 1924. szeptember 26. Felmentő ítélet Szolnokon — Pesti Napló, 1927. szeptember 27. Fajvédők örömnapja Szolnokon — Pesti Napló 1924. szeptember 27.

történt meg az ügygel kapcsolatban. Egy szegedi újságírórt ítélték el jogerősen hat hónapra, mert a csongrádi deliktumot megírta.¹⁶⁵

Az 1923-as év többi említett eseményeinek „elintézése” is hasonló módon történt. Az opertettszínházi merénylet felbujtói, szervezői nem is kerültek bíróság elé mindössze néhány soroksári sváb legényt ítélték el egy-két hétre. A Kovács fivérek összeesküvési ügye — hála a Kettőskereszt Vérszövetséghez tartozó rendőrök és vizsgálóbírák közreműködésének és a magas protektorok beavatkozásának — szépen elsimult. Csupán a szokolhamisításban való részvételükért kaptak két-két hetet.¹⁶⁶ Shvoy perdöntő tanúskodása mellett a tények nyilvánvaló összefüggései is bizonyítják, hogy a tényeket semmibe vevő, elfogult ítéleteket hoztak a „független” magyar bíróságok. A baloldali elemek az esetek láttán, meg azt is tapasztalva, hogy a baloldali jellegű „törvénsértések” esetében özönével születtek elmarasztaló ítéletek, vissza-visszatértek a politikai ügyekben ítélező bíróságok magatartásának kérdésére. Így történt az az 1925 decemberében zajló költségvetési vitában is, amikor az igazságügyi tárca került sorra. A vádakkal szemben Pesthy Pál igazságügyminiszter — a jobboldal tetszése közben — mégis minden aggályoskodás nélkül leszögezte: „Nyugodt lelkiismerettel és — mondhatom — tárgyilagos megállapítással merem garantálni, hogy nincs a magyar bírói testületnek egyetlen olyan tagja sem, aki bírói ítéletének meghozatalában... magáról megfeledkezve lecsúszna a tárgyilagosságnak arról az álláspontjáról, amelyen a magyar bíróság mindig állott és a jövőben is fog állni...”¹⁶⁷ Az igazságügyminiszter kijelentésének hitelét nemcsak a tények sora ingatta meg, hanem igen frappánsan cáfolta például Zsiga Lajos szolnoki járásbíró is, aki éppen akkor, amikor a csongrádi merénylet ügyét áttették Szolnokra, jelentette ki nyilvánosan, hogy ő a bírói székben is ébredő marad.¹⁶⁸ Az utóbbi momentummal kapcsolatban merült fel ismételten a kérdés, elsősorban Fábián Béla Vázsonyi-párti és Proper Sándor szociáldemokrata képviselő részéről, hogy a bírák közül vannak-e és lehetnek-e tagok az ÉME-ben, illetve a titkos társaságokban.¹⁶⁹ Nem is az unalomig ismételt, bár jogos kérdés a különösebben érdekes, hanem Pesthy válasza arra. A következő parlamenti ciklusról szóló Országgyűlési Almanach Pesthy Pál ekkori szerepléséről írja: „Mint igazságügyminiszterbek igen nagy sikere volt az, amikor megvédte a bírói kart (1925 dec. 1-én) s ez alkalommal kijelentette, hogy egyetlen bíró vagy ügyész sem tagja a titkos szervezeteknek.”¹⁷⁰ A siker nem volt osztatlan és az igazságügyminiszter korántsem volt ilyen kategórikus. Hivatkozott arra, hogy a köztisztviselőkre vonatkozó, a titkos társasági tagságot megtiltó rendelet után a bírákat is felszólították: nyilatkozzanak tagjai-e titkos egyesületeknek. „Ez a felszólítás megtörtént, a jelentkezés megtörtént erre vonatkozólag vagy nem történt

¹⁶⁵ Nemzetgyűlési Napló XL. köt. 409. l. Nem egyedüli eset volt, hogy hasonló ügyekben ártatlanok szenvedtek ítéletet, míg a bűnösök szabadon, büntetés nélkül élhettek. Legemlékezetesebb Beniczky Ödön esete, akit 2 év, 2 hónapra ítélték nevezetes cikke miatt a Somogyi—Bacsó gyilkosság ügyében, ugyanakkor amikor a szociáldemokrata képviselők, a Népszava és általában a baloldali ellenzék állandó követeléseire ellenére elmaradt a gyilkosok felelősségre vonása. De ide tartozott az a kisebb ügy is, amit szintén Fábián Béla feszegetett ismételten a parlamentben. A szigetvári Huszár—Csaba ügy, melynek során az történt, hogy egy szigetvári „ébredő” megkísélt többeket, a kaposvári bíróság azonban nem a tettest, hanem az egyik áldozatot ítélte el három hónapra.

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ Nemzetgyűlési Napló XXXVII. köt. 100. l.

¹⁶⁸ Fábián Béla felszólalása. Uo. 126. l. Zsiga Lajos maradt hivatalában, ugyanakkor Bakonyi Kálmán kúriai bírónak sürgősen be kellett adnia nyugdíjazási kérelmét, mert abba a gyanúba keveredett, hogy szabadkőműves társaságba került, amikor Gyöngyösön részt vett egy vacsorán.

¹⁶⁹ Uo. és 114. l.

¹⁷⁰ Magyar Országgyűlési Almanach 1927—1932. Szerk. Kun Andor, Lengyel László és Vidor Gyula. Bp. é. n.

meg, ez a kérdés akkor likvidáltatott, és én ma kijelentem az igent. Nemzetgyűlésnek, nincs tudomásom arról, hogy bíró titkos egyesületnek tagja lenne” — mondotta, és hozzátette még, hogy ha tudomást szerez ilyesmiről, akkor fegyelmi eljárást indít az illető ellen.¹⁷¹ Az inkább zavaros mint körmönfont, de semmi esetre sem kategori² kus megfogalmazásból kitűnik, hogy Pesthy lényegében kitért a kérdés elől, pedig Propper csak egyszerű igent vagy nemet várt válaszul. Ilyen választ azonban az igazságügyminiszter nem is adhatott. Ha tudott róla, nyilván el kellett hallgatnia, illetve le kellett tagadnia, ha pedig — némi jóindulattal — feltételezzük, hogy nem tudott konkrét esetekről, a helyzet ismeretében tisztában kellett lennie azzal, hogy tudtán kívül igenis lehetnek bírák és ügyészek a titkos társaságok tagjai között. Lényegében ennek beismerése történt meg Pesthy válaszában.

Az ÉME tagság kérdését az alábbi rabulisztikával kerülte meg: „Arra a kérdésre, hogy az ÉME-nek lehet-e bíró tagja, csak azzal válaszolhatok, ... hogy amennyiben az ÉME politikával foglalkozik... akkor a bíró az ÉME-nek tagja nem lehet ha pedig nem olyan egyesület, akkor tagja lehet. Ezt azután méltóztassák eldönteni.”¹⁷² Ez méginkább kibúvó volt a nyílt válasz elől, mint az előbbi. Az egyesület alapszabályainak 1923 őszén történt újrafogalmazása óta is nyilvánvaló és mindenki előtt ismert volt, hogy az ÉME politikai egyesület és nyíltan politizál. Viszont egyebek mellett éppen Pesthy szavai is bizonyítják, hogy a kormány lemondott arról az 1923-ban felmerült ötletéről, hogy az Ébredő Magyarok Egyesületéből kitiltsa a közalkalmazottakat. Ennek legalizálására megfelelőnek találták a papíron megválogatott alapszabályokra való képmutató hivatkozást.

Parlamenti vita a titkos társaságokról a frankhamisítás kapcsán

A tárgyalt időszakban még egyszer került a politikai viták homlokterébe általában a szélsőjobboldali, különösen pedig a titkos szervezetek kérdése. A frankhamisítási botránnal kapcsolatosan történt ez meg. A dolog természetes. A frankhamisítási ügy olyan eset volt, amely igen sok szállal kapcsolódott a tárgyalat témakörhöz. Többek között olyan kérdések merültek fel magától értetődően, hogy mi volt a titkos társaságok szerepe a frankhamisításban; „rég” vagy „új” titkos társaság követte-e el azt. Továbbá: A jobboldali politikusok, fajvédő vezérek, társadalmi szervezetek és központjuk, a TESZ bekapcsolódása és kompromittálódása az ügyben; a kormány felelőssége általában és különösen a fenti tényezők szerepe miatt. Végezetül pedig különösen fontos szempontunkból, hogy Bethlen miniszterelnök végre kénytelen volt nyíltan, fórumok előtt véleményt nyilvánítani a titkos szervezetek kérdésében.¹⁷³

Annak vitatása, hogy a frankhamisítás külön e célra szerveződött titkos társaság műve volt-e, vagy pedig a régi és meg nem szűnt titkos egyesületek keze volt benne, jórészt nem a lényegét érintette. A frankügy kivizsgálására kiküldött parlamenti vizsgálóbizottság kisebbségi jelentése — bár némi fenntartással — maga is afelé hajlott, hogy külön titkos társaság alakult a hamis frankok gyártására és forgalomba hozatalára.¹⁷⁴

¹⁷¹ Nemzetgyűlési Napló XXXVII. köt. 135. l.

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Az alábbiakban természetesen nem szándékozunk kitérni a frankhamisítás ismert történetére és egyéb összefüggéseire (lásd ehez pl. Iratok az ellenforradalom történetéhez III. k. Bp. 1959n NEMES DEZSŐ bevezető tanulmányának VI. fejezete, KARSAI ELEK: A budai Sándor palotába. történt. Bp. 1963. 147—171. l. stb.)

¹⁷⁴ Nemzetgyűlési Irományok XVII. köt. 188. l.

A plenáris vitában Bethlen vitába szállt a kisebbségi jelentésben felmerült gyanúval. Többek között azzal érvelt, hogy ha valamely létező titkos társaság hajtott volna végre az akciót, akkor nem lett volna szükség a Zadravecz előtt tett esküre. (Mint ismeretes, Zadravecz tábori püspök 1925 őszén a terjesztés céljából bevont fiatalembereket eskette meg.) „Én bizonyítottan nem látom sem pro sem contra, hogy titkos társaság végezte volna ezt az akciót” — szögezte le Bethlen.¹⁷⁵

Nos, éppen Zadravecz a koronatanú arra, hogy hogyan is történt a dolog. Amikor a nyugat-magyarországi irredenta akció — az 1922 nyarán történt utolsó kísérlet gyors csődje után — végképp lekerült a napirendről, a legelszántabb „nyugatosok” csoportja már kapcsolatban állott Windischgrätz herceggel, aki valószínűleg ezt az utolsó akciót is pénzelte. Ezután jutottak arra az elhatározásra, hogy figyelmüket a felvidék felé fordítják. Elgondolásaik, terveik persze ugyanolyan kalandortermészetűek és irreálisak voltak, mint eddig. Első dolguk az volt, hogy új „hátsó megegyezést” hozzanak létre. „1923. január 25-én „*Névtelenek*” címmel egyesületbe tömörültek a nyugatosok, és szinte vérszerződésre léptek” — írja Zadravecz.¹⁷⁶

Új titkos társaság alakult tehát, amelynek céljait az elfogadott „alapszabályok” a következőkben foglalták össze:

1. Egy olyan szervezet megteremtése, mely a nem hivatalos fegyverkezést a csonka ország minden részében egységes vezetés és irányítás mellett előkészíti és végrehajtja.

2. Minden olyan külpolitikai összeköttetés felvétele, összpontosítása és nyilvántartása, amely céljainak elérésében eszköz lehet. Az utódállamok minden eszközzel való győngítése.

...A szövetség *titkos*. Kifelé a már meglevő „*Honszeretet Egyesület*” felhasználásával működik és lehetőleg kereskedelmi, üzleti köpenybe burkolva dolgozik.”¹⁷⁷ Aláírták: Péter Bónis Arkangyal, Szabó József, dr. Dániel Sándor, Hír György, Budaházy Miklós, Héjjas Iván, Prónay Pál, Windisgraetz Lajos, dr. Mészáros Gyula. — Windisgraetz és Mészáros Gyula kivételével valamennyien a nyugat-magyarországi bandaharcok ismert vezéregyéniségei, Mészáros Gyula pedig az 1921-ben történt szokolhamisítás megszervezésével tette híressé nevét.

Az új titkos egyesület létrejötté tükrözi a szélsőjobboldal körében, éppen a nyugat-magyarországi kérdés kapcsán is megmutatkozó ellentéteket. Az alapítók lényegében azért tartották szükségesnek az új „hátsó megegyezést” megszervezését, mert az Etelközi Szövetség további ilyen irányú felhasználásának lehetőségében — mindenekelőtt Gömbös magatartása miatt — megrendült a bizalmuk. Annál érdekesebb a kormányhoz, illetve Bethlenhez való viszonyuk. Hír György, a kormány anyagi támogatásának megszerzése érdekében amellelt kardoskodott, hogy az ügybe be kell avatni a kormányt is. Nádosy Imre, a rendőrség országos főkapitánya, akit már a szervezkedés előkészítése stádiumában tájékoztattak terveikről, saját támogatásának biztosítása mellett ígérte a kormányösszeköttetés megteremtését is, amennyiben Zadraveczet és Wolff Károlyt sikerül segítségül megnyerni. Zadraveczcel semmi probléma nem volt, ő eddig is részese volt minden irredenta ügynek. Wolff megnyerésére Nádosy minden bizonnyal azért helyezett súlyt, mert ő volt a vezére annak a Keresztény Nemzeti Ligának, amelyhez az országos főkapitány és eredetileg maga Bethlen is tartozott. Wolff kezdeti hajlandósága akkor változott meg, amikor Windisgraetz kifejtette előtte, hogy a kormányt is át kell alakítani

¹⁷⁵ Nemzetgyűlési Napló XL. köt. 198. l.

¹⁷⁶ Péter Zadravecz titkos naplója, 189. l.

¹⁷⁷ Uo. 190—191. l.

„irredenta lelkeletűvé”, s erre Wolffot tartja legalkalmasabbnak. Wolff ekkor — 1923. január 11-én történt a beszélgetés — még abban bízott, hogy a keresztény blokk erejére támaszkodva sikerül Bethlent megtartani a „helyes irányban”, és nem szándékozott Bethlen ellen konspirálni. Annál kevésbé, mert észrevette, hogy az „önzetlen” irredentizmus köpenye alul kilátszik Windisgraetz politikai aspirációinak lólába. A herceg ugyanis nagyon szeretett volna miniszter lenni — bármilyen jobboldali kormányban. Wolf visszautasító válasza után Windisgraetz tehát gyorsan letette a kormányellenes tervről és ő is Bethlen támogatása megszerzésének eredeti gondolatához tért vissza. Zadravec és Nádosy 1923. január 31-én bemutatták Bethlennek a „Névtelenek” alakuló jegyzőkönyvének és alapszabályainak másolatát, aki tudomásul vette a fejleményeket és megbízta az összeköttetés fenntartásával Teleki Pált. Teleki és Nádosy nem véletlenül kerültek bele az ügybe. Teleki az irredenta mozgalmak összefogásának felelős megbízottja volt a kormány részéről, Nádosy pedig — minden jel erre mutat — a titkos társaságok felelőse volt.

Bethlen tehát összekötői útján, sőt közvetlenül is kezdettől fogva kapcsolatban állott az egyesülettel. A közvetlen kapcsolatot elősegítették Windisgraetz törekvései aki annak érdekében, hogy bekerülhessen a kormányba, különböző politikai tárgyalásokat és manővereket folytatott a kormány bázisának növelése érdekében, és erről tájékoztatta is a miniszterelnököt. Bethlen nyilván nem vette túlságosan komolyan Windisgraetz mahinációit, annyi azonban nyilvánvaló volt, hogy Windisgraetz társasága zavartalanul működhetett akkor is, amikor egyéb szélsőjobboldali csoportosulások konfliktusba keveredtek a kormánnyal. Menlevelet biztosított számukra az érintett három körülmény. Először az, hogy az irredentizmus jegyében alakultak, ami ab ovo létjogosultságot biztosított számukra a kormány szemében. Másodszor Windisgraetz felajánlkozása, bizalmat keltő dörzsölődése a kormányhoz, megnyugtatta Bethlent, hogy nem fordulnak ellene, tudván azt is, hogy nem állnak egyelőre kapcsolatban a fajvédőkkel és a keresztény blokkal, amely a politikai hárcot folytatta a kormány ellen. Harmadszor pedig a megbízható összekötők közreműködése is megnyugtatólag hatott. Végezetül pedig — és talán ez a legfontosabb — a társaság működése, nyilván az „összekötők” hatékony közreműködése folytán is, végkifejletig titokban maradt. A baloldali ellenzék nem szerzett tudomást létezésükről, nem szellőztethette meg a nyilvánosság előtt tevékenységüket. ¹⁷⁸ A szolgálatot tett ebben, hogy a titkos társaságoknál tipikusnak mondható eljárással egy meglévő legális szervezetet használtak fel fedőszerveként. A Honszeretetet Egyesületet ugyanis, amely eredetileg is az irredentizmus gondolatát tápláló egyesület volt, a „Névtelenek” rövidesen teljesen saját irányításuk alá vonták. Leple alatt azután zavartalanul folytatták tevékenységüket, míg ezt a társaságot is utol nem érte a jobboldali szervezetek gyakran jelentkező nyavajája, a belső meghasonlás. A nagyszabásúnak elgondolt eredeti célkitűzések kisszerű és jellemző maradványaként, tevékenységük végül is a frankhamisításba torkollott.¹⁷⁸

A fentiek egyértelműen bizonyítják, amit Bethlen „nem tartott bizonyítottnak”, bár előtte is nagyon nyilvánvaló volt, hogy igenis titkos társaság, mégpedig eredetileg általánosabb irredenta célkitűzések jegyében és nem kimondottan a frankhamisításra szövetkezett titkos társaságtól eredt a frankhamisítás elkövetése. De a többi, a „rég”i titkos társaságokat sem teljesen alaptalanul keverte gyanúba az ellenzék a botrány során. Nemcsak azért mondhatjuk ezt, mert a körülmények ismeretében a tévedés nagyobb kockázata nélkül eleve feltételezhető, hogy a minden titkos egyesületek fejének elismert Etelközi Szövetség vezetése tudott a dologról.

¹⁷⁸ Uo. 186—195. l.

A kapcsolatnak konkrétabb nyomai is vannak. A „Névtelenek” például torzskodásaik során az Ex-hez fordultak mint döntőbíróhoz.¹⁷⁹ Nemcsak a „Névtelenek” túlnyomó többsége, hanem a hamisítás elvégzésébe, illetve a terjesztési akcióba bevont személyek nagyrésze is tagja volt az Etelközi Szövetségnek. Baross Gábor, a Postatakarékpénztár vezérigazgatója is, aki „szakértőként” kapcsolódott be az akcióba.¹⁸⁰ Személye még egy közvetlen „visszacsatolást” is jelentett az Ex-hez. Ő volt ugyanis a Társadalmi Egyesületek Szövetségének ügyvezető elnöke. A jobboldali társadalmi szervezeteket tömörítő szövetség¹⁸¹ ebben az időben újult meg és fogott hozzá minden eddiginél nagyobb szabású szervező munkához. Megélénkülése nem volt független az Ex tevékenységétől, és összefüggött a fajvédőknek és különösen Gömbös Gyulának Albrecht főherceggel kapcsolatos machinációival is.¹⁸²

A főherceget — akit Zdravec értesülése szerint 1923 után az Ex fővezérének ismertek el¹⁸³ megválasztották a TESZ díszelnökévé is.¹⁸⁴ Mellette volt a Szövetség ügyvezető elnöke, Baross Gábor. A többségi jelentés igyekezett tisztára mosni a főherceget — aki egyébként sürgősen lemondott a díszelnökségről — az alól a valóban megalapozatlan gyanúsítás alól, mely szerint a frankhamisítás az ő hatalmi aspirációit is szolgálta volna.¹⁸⁵ A TESZ-t kompromittáló összefüggések azonban enélkül is nyilvánvalóak voltak és ebből az Ex-hez vezető újabb szál is kibogozható.

A TESZ egyik kiemelkedő fontosságú tag- szervezete, a Nemzeti Szövetség ugyancsak alaposan belekeveredett a frankhamisításba, méghozzá alelnöke, Szörtsey József révén, aki különben a Társadalmi Egyesületek Szövetségének is alelnöke volt. Mint ismeretes, az elkészült hamis frankokat Szörtsey hozzájárulásával a Nemzeti Szövetség helyiségeiben tárolták.¹⁸⁶ Szörtsey személyével kapcsolatban viszont azonnal felmerült egy másik titkos társaság, a Szent György-rend neve, amelynek — mint régebből tudjuk — ő volt az egyik vezetője.

Ha megemlítjük még, hogy elsősorban Nádosy, de Teleki Pál, sőt Bethlen révén a Keresztény Nemzeti Liga is közvetlenül érintve volt a frankhamisítást produkáló szervezkedés különböző etapaiban, vagy éppen mindvégig, akkor nyilvánvaló, hogy a jobboldali szervezetek széles köre és a mögöttük meghúzódó régi titkos egyesületek részességének gyanúja jogosan merült fel az ellenzéki pártok képviselői részéről.

A fenti összefüggések még világosabbá és érthetőbbé teszik azt is, hogy miért segítette elő oly nagy mértékben a jobboldal ismételt egymásra találását, miért

¹⁷⁹ Uo. 194. I.

¹⁸⁰ Nemzetgyűlési Irományok XVII. köt. 190. I.

¹⁸¹ A TESZ hatókörére jellemző, hogy 1927-ben több mint 60 Egyesületet fogott össze. Az 1927. január 25-re összehívott Országgyűlés Képviselőházának Naplója VI. köt. 58. I.

¹⁸² Az ügy összefüggései nem eléggé tisztáztak még. Olyan kombinációról volt szó, hogy — az egyébként szélsőjobboldali beállítottságú — Albrecht lehetne a szabad királyválasztók jelöltje a „nemzeti királyságra”, s ezzel a jobboldali kereszténypártiak rokonszenvét is biztosítani lehet. Gömbös minden bizonnyal kétkulacsos szerepet játszott az ügy kapcsán. Mindenesetre Albrecht népszerűsítése 1925 őszén szembetűnő volt a TESZ részéről. Ezt a kampányt megszakította, ill. megszüntette a frankhamisítás napvilágra kerülése. L.: Farkas István beszéde 1926. január 29-én. Nemzetgyűlési Napló XXXIX. köt. 70. I. és Nagy Vince felszólalása, uo. 145. I., valamint SZOKOLY ENDRE: ... és Gömbös Gyula a kapitány. Bp. 1960. 232—238. I.

¹⁸³ Péter Zdravec naplója 149. I.

¹⁸⁴ Farkas István felszólalása a nemzetgyűlésben 1926. január 29-én. Nemzetgyűlési Napló XXXIX. köt. 70. I.

¹⁸⁵ A Hágában letartóztatott Jankovich Arisztid naplójában merült fel erre vonatkozó adat. Nagy Vince parlamenti felszólalása 1926. február 3-án. Uo. 144. I.

¹⁸⁶ Nemzetgyűlési Irományok XVII. köt. 194. I.

szorította máról holnapra teljesen háttérbe a még meglévő ellentéteiket a frankhamisítási botrány, különösen miután kibontakozott az ellenzék — a szociáldemokraták, a liberálisok és a legitimisták — éles kormány elleni támadása. „Ennek során nagyon érdekes jelenségeknek lehettünk tanúi. Láthattuk, hogy látszatok omlottak össze, ellenfelek, addig acsarkodó pártok találtak egymásra és békültek meg; a fajvédelem is megtalálta gróf Bethlen István miniszterelnök úrhoz az utat, amint az illetékes helyen kiadták a jelszót: Ellengőz jobbról!” — jellemezte találóan a helyzetet Várnai Dániel szociáldemokrata képviselő.¹⁸⁷

A fajvédőknek a kormány mellé csatlakozását — egyéb tények és források mellett — hiteles tanúként igazolta Kiss Menyhért fajvédő képviselő is, aki éppen azért jelentette be kilépését a fajvédő pártból, mert az úgy döntött, hogy a frankhamisítás kapcsán kormánytámogató álláspontot foglal el.¹⁸⁸

Az „ellengőz jobbról” jelszó gyakorlati alkalmazásának számos megnyilvánulása volt. Ezek közül példaként álljon itt kettő. Az egyik a kormány, a rendszer melletti jobboldali tüntetés terve. 1926. februárjának elejétől kezdve megindult a szervezkedés a február 21-ére tervezett nagyszabású jobboldali tömegtüntetés előkészítése érdekében. A mozgalom a „politikával nem foglalkozó” társadalmi egyesületek keretében zajlott. Irányító szerepet vállaltak benne a TESZ és tagszervezetei, pl. a Nemzeti Szövetség és az Ébredő Magyarok Egyesülete, bekapcsolódott a Faluszövetség is, amely a parasztság körében működő, kormánytámogató „érdekvédelmi” szervezet volt. Kiderült azonban az is, hogy a dolog a helyi közigazgatás vezetőinek hatékony támogatása mellett folyt. A főispánok és a hatóságok vezetői kötelezték a tisztviselőket, hogy vegyenek részt a budapesti felvonuláson. Az ingyenes utazást vasúti szabadjegyek osztogatásával akarták biztosítani. Először kimondottan a kormány melletti szimpátia tüntetést terveztek, a szélsőjobboldali szervezetek csatlakozásával azonban bővült a program azzal, hogy először a kormányzó mellett tüntetnek a Várban, és csak azután vonulnak a miniszterelnöki palota elé. Ugyanakkor viszont nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is terveztek megmozdulásokat. A demonstráció több célt szolgált volna egyszerre. Fel szeretne volna hívni a külföld figyelmét arra, hogy a Horthy és Bethlen reprezentálta rendszer mekkora bázissal rendelkezik és milyen népszerűségnek örvend, annál is inkább, mert a külföldi sajtó egy része személy szerint is támadta Horthyt és Bethlent a frankügy kapcsán. A kormány azért is kacérkodott a tüntetés ily módon történő lebonyolításának gondolatával, mert a veszélyes helyzetbe került Bethlen-kabinet kiütkereső taktikájának egyik húzása az volt, hogy az alig szanált rendszer *létét* kapcsolta össze a kormány maradásával vagy bukásával. A Horthy és Bethlen mellett egyszerre zajló megmozdulás ezt a beállítást támasztotta volna alá. A csatlakozott szélsőjobboldali szervezetek körében az az elképzelés is élethetett, hogy lehetőség van határozott jobboldali fordulatra, és a szorult helyzetben levő kormány ezt a kiutat választja Horthy szentesítése mellett. Bizonyosan ilyenféle gondolatokat tartalmazott az a memorandum, amelyet a miniszterelnöknek szándékoztak átnyújtani a tüntetők nevében. Hiszen — végezetül a felvonulást erődemonstrációnak is szánták az ellenzék megfélemlítése érdekében.

A tüntetés meghíúsulásának oka is összetett volt. Döntően az járult hozzá, hogy a felvonulás tervezett napjára, 1926. február 21-re a Szociáldemokrata Párt szintén tüntetést hirdetett meg. Felhívásában felszólította a főváros munkásait és polgárait, hogy vegyenek részt a Tisza Kálmán tértől a Városligetig tartó tüntető menetben.

¹⁸⁷ Nemzetgyűlési Napló XL. köt. 405. l.

¹⁸⁸ Uo. XIII. köt. 47. l. Kiss Menyhért felszólalása.

Az SZDP vezetőinek taktikai célja nyilvánvaló volt. Az ellentüntetés engedélyezésének kérelmezésével tulajdonképpen a jobboldali tüntetést akarták megakadályozni. Tudták ugyanis, hogy a kényes helyzetben, amikor a külföld a magyar kormány minden lépését figyelte, Bethlen nem engedheti meg magának hogy a jobboldali tüntetést engedélyezi, a baloldalt viszont nem. Bethlen ugyan megpróbált bizonyos ellenkezést tanúsítani, mondván, hogy ha a miniszterelnökség előtti tüntetéssel „nem is ért egyet”, azt nem akadályozhatja meg, hogy az államfő melletti szimpátiájukat kinyilvánítsák a tüntetők. Végül is Rassay Károly érvelése győzött, akí az egyszerre tartott tüntetésektől a rend megbomlását féltette és mindkét tüntetés betiltását kérte, azt hangoztatva, hogy a frankügyben a parlament az illetékes fórum és nem az utca.¹⁸⁹ A tüntetést tehát Bethlen leállította, de a jobboldal egységét és tettekézségét így is demonstrálta az eset.

A másik sokkal kisebb jelentőségű, de önmagában nézve is jellemző eseménysor a Vázsonyi Vilmos elleni merénylethez, illetve a merénylökhöz kapcsolódik.

Mint ismeretes, Vázsonyi Vilmost, a frankhamisítási ügy vizsgálatára kiküldött parlamenti bizottság egyik legaktívabb tagját, a kisebbségi jelentés összeállítóját, 1926. február 16-án Vannay László és Gyulai Molnár Ferenc revolverrel és boxerrel felfegyverkezve megtámadták. Nyílt utcán, fényes nappal verni kezdték az idős politikust. Valószínűleg nem az életére törtek ugyan, de a tett megtorló és megfélemlítő szándéka nyilvánvaló volt. (Vázsonyit már a megelőző napokban is állandóan fenyegették a jobboldali sajtóban, névtelen levelekben. Állandó megfigyelés alatt tartották, telefonját lehallgatták és különféle gyanús alakok ólálkodtak körülötte.)¹⁹⁰

Nem érdektelen a merénylők előzetes ténykedése és további sorsa sem. Mindketten különítménys tisztek voltak. „Vitéz” Vannay László a Tanácsköztársaság leverése után Hertelendy néven egyik főszereplője a kiskunfélegyházi megtorlásoknak, amikor is több gyilkosság részese volt. Tetteiért amnesztiában részesült, ugyancsak rászorult az amnesztiára Gyulai Molnár Ferenc is. Meg is kapta, bár büntetetei között többrendbeli csalás is szerepelt.¹⁹¹

Vannay László a merényletet megelőzően Gödöllőn talált menedéket, ahol Endre László főszolgabíró alkalmazta leventeoktatóként és egyéb szolgálatokra. (1926. januárjában például valamilyen ügyben berendelt isaszegi parasztokat pofozott fel a főszolgabíró asszisztálása mellett.) Endre Lászlóval régi baráti kapcsolatok fűzték őket egymáshoz még Vannay félegyházi ténykedése idejéből. Főnöke elégséges szabadidőt engedélyezett Vannay számára, így történhetett meg, hogy a jobboldali tüntetés szervezésének idején feltűnt régi működésének színhelyén, Kiskunfélegyházán és környékén. Itt a kormányzói kabinetiroda állítólagos megbízólevelét lobogtatva „megbízható” egyéneket toborzott abból a célból, hogy legyenek készen Budapestre utazni és ott Horthy mellett *fegyveresen* tüntetni. Erről az akcióról a szegedi kerületi rendőrfőkapitány jelentést küldött a belügyminiszternek, amelyet Rakovszky természetesen az ellenzék minden sürgetésére sem volt hajlandó nyilvánosságra hozni, hanem minden igyekezetével azon volt, hogy kisebbsítse az esetet. A kabinet-

¹⁸⁹ L. a kérdés vitája a parlamentben 1926. február 17-én. Nemzetgyűlési Napló XXXIX. köt. 367—379. I. Rassay Károly, Pakots József, Peyer Károly és Bethlen István felszólalásai és A szocialisták tüntető felvonulásra szólítják Budapest munkásságát és polgárságát... Pesti Napló, 1926. február 16.

¹⁹⁰ Hegymegi Kiss Pál és Pakots József parlamenti felszólalásai Nemzetgyűlési Napló XXXIX. köt. 260—261., ill. 325—327. I.

¹⁹¹ Rassay Károly felszólalása. Uo. 343—345. I. és Fábián Béla interpellációja. Uo. XL. köt. 429—430. I. Vannay előéletét újságírók derítették ki, akik ellen magánnyomozásuk miatt bírósági eljárás indult. Uo. 129. I. Pesthy Pál igazságügyminiszter felszólalása.

irodától származó megbízólevél meglétét tagadta, a toborzás tényét azonban elismerte, Vannay egyéni akciójaként tüntetvén fel azt.¹⁹² Ilyenformán inkább az volt a meglepő, hogy a Vázsonyi elleni merénylet után az ügyész fogvatartási indítványt terjesztett elő a tettesek ellen, nem pedig az, hogy az indítványt a vizsgálóbíró és a vádtanács elutasította és Vannayt társával együtt szabadlábra helyezték. Szabadulásuk után Gyulai Molnár a Szózat munkatársa előtt tett méltatlankodó nyilatkozatot és intézett élelhangú kirohanást a zsidók ellen, Vannay pedig az ügy fáradalmait kipihenni levonult Gödöllőre, ahol barátai a hőstett elkövetőjének kijáró ünnepeléssel fogadták.¹⁹³ Végül is Vannayt 48 P pénzbüntetésre, Gyulai Molnárt pedig 16 pengőre és 3 napi elzárásra ítélte el a bíróság, akkor, amikor már Vázsonyi Vilmos nem élt.¹⁹⁴

Vannayék merénylete és a hatóságok ezzel kapcsolatos eljárása olaj volt a tűzre. Pedig a frankhamisítási ügy kapcsán tömörült ellenzék enélkül is igen éles és széles körű támadásokat intézett a kormány ellen. Igaz, a jobboldali felvonulás tervének kapcsán fényesen kiviláglott, hogy a kormány megbuktatására indított küzdelmet szigorúan a parlament falai között kívánták tartani. A parlamentnek az utcától, a tömegektől elszigetelt territóriumán azonban nemigen válogatott az eszközökben. Ismeretes, hogy törekvéseik megvalósulását jórészt a nemzetközi tényezők hatásától, a kormánynak a külföld előtti lehetetlenné válásától várták. Egyrészt tehát a kormány külföld szemében történő kompromittálását kívánták elősegíteni a kormány szennyesének kitergetésével, másrésztől kétségtelenül belpolitikai lejáratásához és elszigeteléséhez akartak eljutni a támadások során. A frankhamisításból adódó támadási lehetőségek között kezdettől fogva szerepelt a titkos társaságok, a szélsőséges elemek és szervezetek tevékenységének újra felelevenítése, a konszolidált állapotokkal dicsekvő kormány felelősségének feszegetése e téren.

Bethlen és emberei a frankhamisítási botrány egyik fontos etapjában, a parlamenti bizottság jelentései vitájának idején, az ügy ezen vonatkozásainak végére is megpróbálták pontot tenni. A kormánypárt nevében Szabó Sándor képviselő terjesztette elő a parlament állásfoglalására vonatkozó határozati javaslatot. A javaslat természetesen az ügy sima lezárását célozta, amikor a hamisítás tényének elősegíteni a kormány szennyesének kitergetésével, másrésztől kétségtelenül belpolitikai lejáratásához és elszigeteléséhez akartak eljutni a támadások során. A frankhamisításból adódó támadási lehetőségek között kezdettől fogva szerepelt a titkos társaságok, a szélsőséges elemek és szervezetek tevékenységének újra felelevenítése, a konszolidált állapotokkal dicsekvő kormány felelősségének feszegetése e téren.

Bethlen és emberei a frankhamisítási botrány egyik fontos etapjában, a parlamenti bizottság jelentései vitájának idején, az ügy ezen vonatkozásainak végére is megpróbálták pontot tenni. A kormánypárt nevében Szabó Sándor képviselő terjesztette elő a parlament állásfoglalására vonatkozó határozati javaslatot. A javaslat természetesen az ügy sima lezárását célozta, amikor a hamisítás tényének elősegíteni a kormány szennyesének kitergetésével, másrésztől kétségtelenül belpolitikai lejáratásához és elszigeteléséhez akartak eljutni a támadások során. A frankhamisításból adódó támadási lehetőségek között kezdettől fogva szerepelt a titkos társaságok, a szélsőséges elemek és szervezetek tevékenységének újra felelevenítése, a konszolidált állapotokkal dicsekvő kormány felelősségének feszegetése e téren.

¹⁹² Hegymegi Kiss Pál felszólalása és Rakovszky Iván válasza 1926. március 1-én. Uo. 156—158. I. és Fábrián Béla interpellációja 1926. március 20-án. Uo. 429—430. I.

¹⁹³ U. o. 128—129. I.

¹⁹⁴ Pakots József képviselőházi felszólalása 1927. június 23-án. Az 1927. január 25-re összehívott Országgyűlés Képviselőházi Naplója VI. köt. 59. I. Pakots összehasonlításként megemlíti, hogy egy újságíró, aki Eckhardt Tiborra becsületsértő kijelentést tett, 6 hónapra ítélték el. Vázsonyi Vilmos 1926. május 29-én halt meg Badenben. Utolsó politikai szereplése éppen a frankgyűhöz kapcsolódott.

¹⁹⁵ Nemzetgyűlési Napló XL. köt. 128. I.

mány ellenőrzésre, a kormány ténykedésének bírálatára alakultak.¹⁹⁶ Ugyanezen a napon hangzott el Bethlen már idézett felszólalása, amelyben a kisebbségi jelentéssel vitatkozva nem látta bizonyítottnak titkos társaság közreműködését, de amelyen az előbbiekkel összhangban kijelentette, hogy ő is ellene van mindenféle titkos társaság működésének, ebben a kérdésben a kormánynak elvi álláspontja van. Erre azonban joggal jegyezte meg közbeszólásában. Malasits Géza szociáldemokrata képviselő: az a baj, hogy ez csak elvi álláspont. Az emlegetett „elvi állásponttal” valóban szöges ellentétben álló gyakorlat bőséges adatait és részleteit láthattuk az eddigiekben. A jövő gyakorlata számára sem tulságosan biztató gondolatra jutott a miniszterelnök, amikor leszögezte: a kormánynak le kell vonnia a konzekvenciát, hogy „...az egyesületi jog szempontjából a legszigorúbb ellenőrzést gyakorolja.”¹⁹⁷ A kétélű kijelentés nem nyugtatta meg a baloldalt, amelynek elégséges tapasztalata volt az egyesületek eddigi ellenőrzésének módjáról is.

Jó két hét múlva, amikor Bethlen genfi útjáról hazatért, folytatódott a nemzeti-gyűlés ülése és a parlamenti bizottság jelentéseinek vitája. Ettől kezdve megfigyelhető hogy méginkább előtérbe került a titkos alakulatok kérdése. Ez részben talán azzal is magyarázható, hogy Bethlen imént idézett felszólalása mégis nyújtott bizonyos reményeket az ellenzéknek, hogy „lehet valamit keresni” e téren. A döntő azonban az volt, hogy a koránál, nemzetközi szereplésénél és a személye körül kissé mesterségesen is kialakított nimbusznál fogva osztatlan tekintélyű Apponyi Albert is hozzászólt a kérdéshez.

Március 18-i beszédében megengedte ugyan azt a beállítást, hogy a fejleményekhez jórészt a történelmi körülmények is hozzájárultak. Ugyanakkor kifejezte reményét: a frankl ügy tapasztalatai elegendőek ahhoz, hogy a kormány „...most már üstökénél fogja ezt a kérdést, most már komolyan lásson hozzá ahhoz, hogy ne lehessen állami alkalmazott, akinek olyan kötelezettségei vannak, amelyek az ő hivatali állásának kötelezettségeivel ellentétesek, hogy ne legyen az az állapot, hogy míg a legális és nyíltan működő egyesülés és gyűlekezés jogának szabadságát a kellenél jobban megszorítják, addig titkos alakulatok szabadon működhetnek.”¹⁹⁸ A továbbiakban kifejtette még, hogy a kormány helyén maradásának minimális feltétele, ha deklarációval és alkotmányos garanciával biztosítékot nyújt, hogy az eddigi apró ügyeskedések helyett „erőteljes belenyúlás”-sal megoldja a kérdést és kiirtja a hasonló törekvéseket.

Apponyi súlyos szavai nyomán a kormányt a frankügy kapcsán támadó ellenzék minden árnyalata visszatért a titkos társaságok kérdésére. Ismételten felelevenítették a régi eseteket, eseményeket, és a kormány azokkal kapcsolatos magatartását. Apponyi felszólalása tehát valóságos lavinát indított el, amelyet még csak tovább növelt Pallavicini György vehemes bekapcsolódása a vitába, valamint az a tény, hogy Bethlen pártközi értekezletet hívott össze a kérdésben, amelynek megint csak éles visszhangja támadt. Ilyenformán időben is mértéktelenül elhúzódott a csatározás, amelynek utolsó ütközetei még 1926 májusában is tartottak. A hosszantartó vita nem túl sok újat hozott a kérdésben (fontosabb momentumait az eddigiekben is felhasználtuk már), így részletes ismertetése nem szükséges. Néhány új fejleményre azonban utalnunk kell. Ezek egy része Nádosy személyéhez kapcsolódik. A frankügy fényében az ellenzék arra a megállapításra jutott, hogy Nádosy tulajdonképpen a titkos társaságok feje. Vázsonyi Vilmos állította fel ezt a tételt a következő gondo-

¹⁹⁶ Uo. 204. l.

¹⁹⁷ Uo. 199—200. l.

¹⁹⁸ Uo. 309. l.

latmenet alapján: a frankügyben kiküldött parlamenti bizottság többségi jelentésében közölt tényekből is kiderül, hogy az irredenta egyesületek megbízott irányítója és felelőse a kormány részéről Nádosy főkapitány volt. Márpedig a titkos társaságok létük igazolását és működésük lényegét az irredentizmusban látták. Nádosy a titkos társaságokkal működött együtt ebben a kérdésben, tehát lényegében ő volt a felső irányítójuk.¹⁹⁹ Ha a gondolatmenet kissé erőltetettnek látszik is, nem jár messze az igazságtól. Zdravec naplója nyomán is kiderül, hogy Nádosy valóban a kormány összekötője volt a titkos egyesületek irányában.²⁰⁰

Az irredentizmus és a titkos társaságok összekapcsolódásának láttán jegyezte meg Létay Ernő pártonkívüli ellenzéki képviselő — egyébként jócskán nacionalista hangú felszólalásában: a kormányzati rendszernek „...soha el nem múló bűne lesz, hogy az integritás gondolatát az ilyenfajta szövetségeknek hagyta felhasználni sötét céljaik érdekében.” Egyébként a kormány ígéreteivel szembeni szkepticizmusának hangot adva kifejtette az ellenzék körében vissza-visszatérő gondolatot, amelyet így fogalmazott meg: „...világosan látjuk, hogy ennek a kormánynak hatalmi politikája parancsolólag írja elő, hogy saját pilléreit, amelyekből ereje fakadt, amelyekre minden körülmények között támaszkodhatott, maga alól kidönteni nem lehet.”²⁰¹

A közalkalmazottak részvételére a titkos társaságokban — nyilván nem véletlenül — már Apponyi Albert is utalt, Aláhúzza ezt a gondolatot Andrássy Gyula, a legitimisták vezetője is, és nyomatékosan felhívta a figyelmet: „...ne tűrjük el azt, hogy titkos esküket letett tisztviselők nagy számban résztvegyenek az állami gépezetben, csináljunk, teremtsünk tiszta helyzetet.” Hozzátette azonban, hogy — Apponyival ellentétben — az eredményt nem a kormánytól várja, amely előidézte és öt éven át eltúrta ezt a helyzetet. A kormány ígéreteiben nem bízik, hiszen eddig sem teljesítette azokat.²⁰²

Fábián Béla — egyébként sem hagyhatván szó nélkül a kedvenc témáját — arról beszélt többek között, hogy az 1923 őszén kiadott kormányrendelet, amely megtiltotta a köztisztviselők részvételét a titkos egyesületekben, nem vezetett eredményre, már csak a végrehajtás módja miatt sem. Felhívták ugyan a hivatali főnököket, hogy kérdezzék meg beosztottaikat: tagjai-e valamely titkos társaságnak. Ám erre a felhívásra egyetlen tisztviselő sem jelentette be tagságát. „Természetes, hogy nem — mondotta Fábián —, hiszen Nádosy Imre országos főkapitány, aki a titkos társaságoknak feje volt, kérdezte meg őket, abban az irányban, vajon tagjai-e a titkos társaságoknak”.²⁰³

Bethlen azonban nem Fábián, még csak nem is Andrássy kedvéért tért vissza a titkos társaságok problémájára március 23-án a frank vita utolsó napján, amikor egyébként Szabó Sándor határozati javaslatát fogadta el a parlament jobboldali

¹⁹⁹ Uo. 372. l.

²⁰⁰ Rainprecht Antal pártonkívüli képviselő, (uo. 396. l.) és Pakots József (uo. 449. l.) hozott még fel további adatokat Nádosy tevékenységével kapcsolatban.

²⁰¹ Uo. 463. l.

²⁰² Uo. 446. l.

²⁰³ Uo. 411. l.

többsége, hanem elsősorban Apponyi beszédére kívánt válaszolni, gondolván ugyanakkor az ügy nemzetközi visszhangjára is.²⁰⁴

A miniszterelnök semmiképpen sem hagyhatta válasz nélkül Apponyi beszédének azt a részét, amely a titkos egyesületek elleni határozott cselekvésre, ilyen szándékot kinyilvánító deklaráció megtételére szólította fel a kormányt. Annál kevésbé mert végeredményben úgyis lehetett értelmezni Apponyi szavait, hogy az agg politikus tulajdonképpen mentőkötelet dob a kormánynak: amennyiben a jelzett kötelezettséget vállalja, megmenti a maga becsületét és az ország presztízsét, tehát alkalmas a további kormányzásra. Bethlen természetesen azonnal így fogta fel a kérdést. Kijelentette tehát, hogy a kormány „...kapható minden olyan akcióra, amely ilyen társaságok létesülésének vagy működésének megakadályozására alkalmas.”²⁰⁵ Bethlen azonban nem lett volna Bethlen, ha azonnal taktikázni is nem kezd. Hozzátette tehát, hogy az akció előfutáraként deklarációt is hajlandó tenni a kormány, de nem azonnal. Előbb „...annak valódi tartalmát és lényegét az összes pártokkal és azok vezetőivel meg akarja tárgyalni.”²⁰⁶ Gyorsan előadta tehát és a későbbiekben sem nagyon siettetette a kérdést. A megígért pártközi értekezlet csak jó egy hónap múltán ült össze.

Közben sem aludt azonban az ügy. Ebben főképp Pallavicini bíróság előtti tanúvallomása volt a ludas. Az ősrófi, mint a szélsőséges legitimisták képviselője, eredetileg azt szeretne volna elérni, hogy azon vádjának hangoztatása miatt, miszerint Bethlen kezdettől fogva tudott a frankhamisításról, a kormány perbe fogja és így vádlottként terjeszthette volna elő bizonyítékait. Bethlen azonban ebbe nem ment bele, és csak tanúként hallgatták ki Pallavicinét. Ily módon csupán a feltett kérdésekre válaszolhatott, ami eleve korlátozta lehetőségeit. Pallavicini úgy vett revánsot, hogy azokat a kérdéseket, amelyeket az április 9-i tanúvallomásában érintett, teljes mértékben kitergegette a nemzetgyűlés április 20-i ülésén. Mindkét alkalommal szólt a titkos társaságokról is. A parlamentben kijelentette, hogy nevetségesnek tartja a kormány „ankéztetését” a titkos társaságokról. Szerinte már csak azért is a humor birodalmába tartozik, hogy majd Rakovszky feloszlatja a titkos társaságokat, mert „...egy titkos társaságot, ha titkos, feloszlatni nem lehet.” Másrészt óriási képmutatás ez Bethlen részéről. „Mert csodálatos dolog, hogyha a frankügyben szereplőket nézzük, akkor úgy a vádlottak, mint a miniszterek, mint a legtöbb funkcionárius, aki benne szerepelt tagja ezeknek a titkos szervezeteknek. Tagja a titkos szervezeteknek Nádasy, Baross Gábor, Szórtsey, tagja Bethlen István miniszterelnök, Rakovszky Iván belügyminiszter, tagja a nyomozást vezető főügyész Sztrache és Töreky Géza is, aki az egész ügyet el fogja bírálni. — jelentette ki az ellenzéki képviselők derűtsége, csípős kommentárjai, állandó közbeszólásai közepette.²⁰⁷ Majd állításai hitelességét növelendő, meg egyes közbeszólásokra is válaszolva kifejtette még, hogy 1920-ban őt is beszervezték egy titkos társaságba (nem nevezte meg, melyikbe). Először voltak

²⁰⁴ A frankhamisítással kapcsolatos általános külföldi lapvélemények mellett (L.: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. k. 468—470. l.) a titkos társaságok kérdése is bekerült a külföldi sajtóba. A berlini Vorwärts és ennek nyomán a Le Petit Parisien terjedelmes cikket közölt a magyarországi titkos társaságokról. (Les moyens secrets de la conspiration hongroise contre le franc — A frank elleni magyar összeesküvés titkos módszerei — 1926. február 12.) A cikk meglehetősen jól értesült írója sok adatot és nevet közölt, lényeges és érdekes összefüggésekre mutatott rá. Többek között érzékelteti a legális jobboldali szervezetek és a titkos társaságok kapcsolatát, azt az eléggé általános gyakorlatot is, hogy a nyilvános egyesületek mögött, azokat fedőszervül használva titkos társaságok húzódnak meg. E vonatkozásban rámutat arra is, hogy az általunk nem tárgyalt Egyetemi Bajtársi Egyesületek mögött is álltak szűkebb titkos szervezetek.

²⁰⁵ Nemzetgyűlési Napló XL. köt. 513. l.

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Nemzetgyűlési Napló XL. köt. 198. l.

fenntartásai a kért esküvel szemben, mondván, hogy ő már tett egy esküt, méghozzá a tisztí esküt. A kormányzó, mint a király helyettese azonban kijelentette, hogy „az az eskü a tisztí esküvel nem ellenkezik.”²⁰⁸ Így volt tag tehát ő is, míg a második király-puccs után ki nem lépett.

Bethlen másnapi válaszában kénytelen volt kitérni a felhozott vádal ezen részére is. Először is prezentálta Töreký Gézának, a budapesti törvényszék másodelnökének és Sztrache Gusztávnak, a budapesti ügyészség elnökének nyilatkozatait.

Töreký kerek-percc kijelentette, hogy soha nem volt tagja titkos társaságnak. Belépett azonban több, jóváhagyott alapszabállyal működő egyesületbe. Így 1919-ben az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligába, 1924-ben pedig az azóta megszűnt Fiumei Ligába.²⁰⁹ Az utóbbi — mint átmenetileg működő irredenta egyesület — valójában elhanyagolható, az előbbiről azonban tudjuk, — erre többször rámutattunk —, hogy keretében igenis működött titkos társaság.

Sztrache főügyész viszont csak jelenidőben beszélt: semmiféle titkos társulatnak tagja nem vagyok. Hozzátette, hogy amióta a budapesti ügyészség elnöke, még a nyilvános egyesületeknek sem tagja a Jogászegylet és a Bírói Egyesület kivételével. A megelőző időről nem szólt, nem említette, hogy valóban belépett-e vagy sem. Végeredményben ügyes megfogalmazásaikkal találtak kapáskodót a tagadásra, anélkül, hogy őszintén beszéltek volna.²¹⁰

Bethlen a továbbiakban elmondotta: „Természetes, hogy a bolsevizmus bukása után, amikor itt még teljes mértékben labilis volt a közrend, amikor nem lehetett előre látni, hogy a forradalmi kilengések nem fognak-e megismétlődni, hogy elég erős lesz-e a közhatalom arra, hogy ezeket a kilengéseket lehetetlenné tegye, mondom természetes, hogy ebben az időben is alakultak ilyen egyletek, egyesületek és talán titkos társaságok is.”²¹¹ A miniszterelnök tehát még mindig feltételesen szólt a titkos társaságok alakulásáról. Eddig is ezt tette. Természetesen Bethlen tudott létezésükről, sőt alapos ismeretei voltak működésükről, de mindvégig kerülte azt, hogy nyíltan bevallja: a titkos társaságok az ő és a kormány hivatalos tudomása mellett léteznek Magyarországon. Önmagáról szólva Bethlen elismerte, hogy tagja volt az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligának. Ennek az egyesületnek alapszabályait még Beninczky hagyta jóvá belügyminisztersége idején — mondotta a legitimisták felé irányított szűrással — méghozzá az alapszabályokban foglalt fogadalomtétel kötelezettségével együtt. Majd tovább menve egy lépéssel a beismerés terén, közölte: „A Keresztény Nemzeti Liga vezetőségének bizalmas, vagy ha jobban tetszik, titkos megbeszélésein igenis részt vettem, de meddig? 1921 áprilisáig, addig az időig, amikor miniszterelnök lettem.”²¹² A lényeges momentumok bevállása igen figyelemreméltó. Nemcsak abban a vonatkozásban, hogy Bethlen nyílt színen elismerte a Keresztény Nemzeti Ligában való tagságát és vezető szerepét, hanem abban is, hogy maga Bethlen tanúsította: eme egyesület fogadalomtételt követelt tagjaitól és vezetősége titkos üléseket tartott. Az utóbbi mozzanat ilyen kertelő, felemás megemlékezésével egyrésztől elkerülte annak nyílt beismerését, hogy a liga igenis folytatott titkos

²⁰⁸ Uo.

²⁰⁹ Uo. 237. l.

²¹⁰ Uo. 238. l. Pakots József később felvetette a kérdést: (uo. XLII. köt. 209. l.) „... ha a Nemzeti Keresztény Ligának voltak tagjai, szíveskedjenek arra válaszolni, hogy annak ellenére, hogy az nyílt szervezet, tettek-e ők titkos esküt e szervezet keretén belül; vagy pedig felvetem azt a kérdést, hogy vajon nem azért nyilatkoztak-e így, mert hiszen a titkos eskü egyenesen kötelezi őket arra, hogy tagadják meg titkos társaságbeli mivoltukat. A kérdés — amelyet nemcsak Törekýre és Sztrachera, hanem másokra, és Bethlenre is lehetne alkalmazni, természetesen nyitva maradt.

²¹¹ Uo. 239. l.

²¹² Uo.

tevékenységet, másrészt azt kívánta elérni, hogy a további idevonatkozó esetleges konkrét vádakról az alapról vissza lehessen utasítani. A beismerés tényén azonban nem változtat sem ez, sem az, hogy mind a baloldali ellenzék, mind a legitimisták ellen intézett támadással igyekezett elterelni a figyelmet.

Ami a miniszterelnöknek a titkos társaságokról általánosan hangoztatott álláspontját illeti, nyílt színen a továbbiakban sem mondott többet az itt hallottaknál. Szűkebb körben azonban sokkal egyértelműbben és világosabban nyilatkozott. A megígért pártközi értekezleten lényegesen többet is mondott. Megtehetette ezt annál inkább, mert az értekezletre az ellenzéki pártok képviselői nem mentek el.

Az ellenzéki pártok ezen döntésüket két dologgal indokolták. Először is nem mentek el az értekezletre azért, mert Pallavicini leleplezései és vádjai után nem tartották ezt érdemesnek. Úgy vélték, hogy Bethlen nem őszinte. Nem tesz és nem is tehet határozott intézkedéseket ígéretei valóra váltása érdekében. Hiszen még a fajvédő párt vezetői, Gömbös és Eckhardt is „gyermekjátéknak” állították be Bethlen akcióját.²¹³

A másik, az előbbivel összefüggő ok, amiért az ellenzék távol maradt a pártközi értekezletről, az volt, hogy az egészben Bethlen taktikázását látták. Taktikát annak érdekében, hogy az ellenzéket leszerelje, Apponyit megnyugtassa, a kormány feje felül a viharfelhőket eloszlassa, a titkos társaságok ügyének megtárgyalását villámháritóként is alkalmazva. „Mi abban a pillanatban tisztában voltunk azzal, hogy ez voltaképpen egyike azoknak a taktikai fogásoknak, amelyekkel már annyiszor excellált a miniszterelnök úr. Ez eredményezte azt, hogy az elnök úr meghívására nem tudtunk elmenni a pártközi konferenciára”. — mondotta Pakots József.²¹⁴

Az 1926. április 27-e körül megtartott pártközi értekezlet tehát a tulajdonképpeni ellenzék távollétében zajlott le. Jelen voltak viszont mindazon pártok és pártönkívviek képviselői — rendszerint maguk a pártvezérek —, akik a frank ügyben támogatták a kormányt. Bethlen tartotta a bevezető előadást, ismertetvén abban a kormány és a saját álláspontját.²¹⁵

Miután hivatkozott Apponyinak adott válaszára — amelynek következtében az értekezlet összeült — közölte, hogy a pártközi konferencia nem a mulasztások beismerésére, hanem a rendszabályok megvitatására szolgál. A továbbiakban megpróbálta történetileg „helyére tenni” a kérdést. Elmondotta, hogy már a Károlyi-forradalom, majd a kommün idején alakultak titkos ellenforradalmi egyesületek a polgári társadalom megszervezésére. Majd a forradalmak után, amikor még *gyenge volt az államhatalom*, (kiemelés tőlem — S. L.) jöttek létre a nem törvényes karhatalmi alakulatok. A céljuk ugyancsak a polgári társadalom megszervezése volt a bolsevizmus, a nemzetköziség, a vallásellenesség, a szabadkőművesek ellen és antiszemita tartalommal is. Utalt arra is a miniszterelnök, hogy a mintát a szabadkőművesektől vették. Megállapította a továbbiakban, hogy működésükben elfajulás tapasztalható, mégpedig az alábbi vonatkozásokban:

²¹³ Uo. XLII. köt. 104. I. Nagy Vince felszólalása. Nagy Vince, a Berinkey kormány volt belügyminisztere, Debrecen ez idő szerinti Kossuth-párti képviselője, többek között ezeket mondotta: „... Gömbös és Eckhardt képviselő urak voltak azok, akik a parlamenten kívül rögtön megnyilatkoztak és a legkicsinylőbb mondatokban adtak kifejezést annak a felfogásuknak, hogy gróf Bethlen akciója gyermekjáték. Közülük az egyik képviselő úr, azt hiszem Eckhardt képviselőtársam, mondtotta, hogy valaki önmaga ellen írtóhadjáratot nem folytathat. Az SzDP állásfoglalására lásd még Peyer Károly felszólalását. Uo. 134. I.

²¹⁴ Uo. 209. I.

²¹⁵ Bethlen előadásának sajátkezűleg írt részletes vázlata előkerült az Országos Levéltár miniszterelnökségi anyagából. A jelenlevők hozzászólásának lényegét Bethlen ugyancsak lejegyezte OL.ME.1923. XXII. 7502.

— Tiltott, törvényellenes eszközökkel dolgoznak.
— Nem tiltott célra alakultak, de tagjaik követnek el bűntényeket.
— Alakultak egyesületek politikai bűntettekre (A Cselekvő Magyarok Egyesületét hozta fel példának a miniszterelnök).

— Végezetül nincs kizárva — állapította meg Bethlen —, hogy igyekeztek befolyást gyakorolni az államhatalomra, a kormányzati ügyekre.

Nagyon figyelemre méltó a miniszterelnök ezek után következő megállapítása: Ma minden csirkefogó titkos társaságra, a kormányra hivatkozik. Ezeket „le kell vakarni”, különben a társadalmi szervezkedés összeütközésbe kerülhet az államérdekkel.

Szintén a tisztázás, a „tisztánlátás” érdekében állapította meg Bethlen a következőket: Ma — szerinte nyilván indokolatlanul — sokmindent vonnak a titkos társaságok fogalma alá. Így a karhatalmi alakulatokat, a bünszövetségeket és a tulajdonképpeni titkos társaságokat. Szerinte a titkos társaságok olyan politikai alakulatok, amelyeknek nincsenek bejelentett alapszabályaik. A fennálló jogszabályok szerint nem lehet eljárni ellenük, mert az alapszabályok jóváhagyása is hiányzik és a bejelentési kötelezettség sincs meg. (Rendkívül jellemző, hogy itt az MSZMP-t — ahogy ő mondotta: a Vági-pártot —, említette meg példaként.)

A beszéd következő passzusa is fölöttébb fontos mondandót közölt. Leszögezte Bethlen, hogy a polgári társadalom szervezkedése nem kifogásolható. Sőt! Ez nem irányul a társadalom ellen, még ha egyesek — nyilván az ellenzék részéről — úgy is tüntetik fel. Ezek a jobboldali szervezetek nem bünszövetkezetek azért, mert a szabdkörművesek ellen, a radikális célok ellen irányulnak.

A következő részben a titkos szervezetek elleni fellépés nehézségeiről panaszkodott Bethlen, egyben — saját gondolatmenetét kissé felborítva — már a teendőkre is utalt. Itt említette meg — bizonyítván, hogy azért tud egyet-mást a titkos társaságokról —, hogy a fogadalmak és az eskük képezik a fő akadályt. A fogadalmak mindenre kötelezhetnek, arra is, hogy olyan büntetéseknek vetik alá magukat a tagok, amelyeket csak az államhatalom illetékes meghozni. A fogadalmak örök időkre szólnak, a kilépés tehát lehetetlen és az állami tisztviselők is tettek és tesznek olyan esküket, amely összeférhetetlen közalkalmazotti mivoltukkal. A hatóságok nem szerezhethetnek előzetes tudomást a titkos szervezetekről, csak már akkor, ha valamely konkrét eset miatt nyomozás indult meg. Mindezekért kíváncsúnak mondotta a bejelentési kényszer kimondását az egyesület létéről, alapszabályáról és az esküről. Ha politikai pártról van szó, köteles ezt tudomásul venni. (Erről az utóbbi mondatról Bethlen vázlatából nem derült ki több, a reagálásokból annál inkább. Bethlen itt azt fejthette ki előadása során, hogy a politikai pártoknak is a kormány által jóváhagyott alapszabályok szerint kell működniük — ilyesmiről eddig szó sem volt a jogrendszerben — mindazon bejelentési kötelezettség figyelembevételével, amelyekre Bethlen utalt. Nyilvánvaló, hogy itt is elsősorban az MSZMP járt a fejében, amelyik — mint ismeretes — a jogrendszerből adódó lehetőségek felhasználásával fejthette ki legális tevékenységét.)

Eddig tart Bethlen elemző beszámolója a titkos egyesületek múltjáról és jelenéről. Amit kifejtett, önmagáért beszél, mégsem fölösleges talán néhány momentumot aláhúzni.

Történeti beállítása nagyjából helyes volt, legfeljebb ott sántít egy kissé, hogy a tulajdonképpeni titkos ellenforradalmi társaságok jórészt az ellenforradalom hatalomra jutása után és nem a forradalmak idején alakultak meg. Kertelés nélkül, világosan és helytállóan jelölte meg azonban a szervezkedések célját. S legfeljebb

az irredentizmussal bővíthette volna ki a teljesség kedvéért, minthogy ezzel valóban kibővült a későbbiekben a titkos egyesületek célkitűzési köre. Abban azonban igaza volt Bethlennek, hogy az igazi, az alapcél az volt, amit ő megjelölt.

Nagyjából helyesen mutatott rá továbbá az egyesületek „elfajulásának” fő összetevőire, szimptomáira is. Persze — a tényeknek megfelelően — határozottabban leszögezhető volna, hogy az államhatalomra igenis igyekeztek befolyást gyakorolni. Ez nemhogy „nincs kizárva”, hanem egészen biztos. Az Ex egyik fő törekvése éppen az volt, és ezt Bethlen is nagyon jól tudta. Ezzel és a továbbiakkal kapcsolatban azonban már jól megfigyelhető Bethlen ködösítési szándéka. Distinkciói is jórészt ezt szolgálták. Nyilvánvaló, hogy nem tartotta „elfajulás”-nak a „nem törvényes” karhatalmi alakulatok tevékenységét, a forradalom utáni megtorló hadjáratokba való bekapcsolódásukat. Ezeket az alakulatokat ő nem is sorolta a titkos egyesületek közé. Formai szempontból igaza volt, hiszen azok a fővezérség vagy a belügyminisztérium engedélyével, rendeletére alakultak, illetve működtek (ÁBM, Kettőskereszt Vérszövetség). A lényegyet tekintve azonban nem így állt a dolog. Az érintett alakulatok rejtett működése, a belőlük kiburjánzó titkos szervezkedések és akciók miatt, amelyeket az események leírása során láthattunk, joggal vonhatjuk ezeket a szervezeteket is a „titkos egyesületek” összefoglaló neve alá, és joggal tette ezt a korabeli ellenzék is.

Ködösített továbbá Bethlen akkor is, ha a titkos társaságok köréből általa kivont „bűnszövetkezetek” emlegetésekor a frankhamisító társaságra is célzott — pedig minden jel szerint így volt —, hiszen tudjuk, hogy a frankhamisítás azoktól a „Névtelenek”-től indult ki, akik többek között magának Bethlennek is bejelentették megalakulásukat.

Kétszínű játék volt továbbá a miniszterelnök részéről az alapszabályokra való visszatérő hivatkozás is. Ezzel eleve felmentést adott pl. a Keresztény Nemzet Ligának, de minden olyan titlos működést kifejtő társaságnak is, amely jóváhagyott alapszabállyal működő egyesület háta mögött dolgozott, lényegében tehát az Ex-nek is.

De kik maradnak akkor a jobboldaliak közül, akik ellen kész fellépni a kormány? Nemcsak a beszéd elemzés alá vett tényeiből, hanem annak egész hangvételéből, szelleméből az derül ki, hogy a nyugodni nem tudó, a kormány biztosította széles kereteket is elégtelennek találó kalandor-bűnöző elemek és ezek esetleges szervezetei, a titkos társaságokra hivatkozó „csirkefogók” voltak azok, akiket Bethlen tényleg le akart „vakarni”. Hiszen — és ez nem kíván külön kommentárt — azt valóban őszintén hangsúlyozta Bethlen, hogy a polgári társadalom szervezkedése — keresztény nemzeti alapon — fontos.

Az előbbieket lényegében alátámasztja a tanácskozás további menete is. Beszéde hátralévő részében Bethlen felsorolta a kérdéskörben eddig tett kormányintézkedéseket. Megemlítette, hogy a karhatalmi alakulatokat feloszlatták és beolvasztották a Nemzeti Munkavédelmi Hivatalba. Közölte, hogy az ÉME-t igyekeztek megfelelő alapszabályok benyújtására szorítani. A köztisztviselőkre vonatkozóan pedig kiadtak egy tiltó rendelkezést. (Mindhárom intézkedés körülményeit és „eredményeit” láttuk már.) Hivatkozott még Bethlen a parlamentbe már évekkal előbb beterjesztett, de le nem tárgyalt büntető-novellára is, amelynek egyik szakasza tiltja a hatóság ellenőr-

zése alól kivont és a közrendet veszélyeztető titkos szervezet alakítását.²¹⁶ Ez persze nem jelentett semmit, hiszen a törvény még csak papíron lévő javaslat volt.

A teendők vonatkozásában Bethlen bejelentette, hogy hajlandó külön törvényjavaslatot beterjeszteni, amely tartalmazná a bejelentési kényszert, az alapszabályok megkövetelését és a kilépésről, valamint a köztisztviselőkről is szólna. Kormányzati intézkedések terén kész elrendelni a bejelentési kötelezettséget és az alapszabályok benyújtását, illetve kész felszólítani és figyelmeztetni a köztisztviselőket, hogy hagyják ott a jóváhagyott alapszabályokkal nem rendelkező egyesületeket, mert különben szankciókat alkalmaznak ellenük. (A beszédvázlatból nem derül ki világosan, de arra is lehet következtetni, hogy a törvényt, illetve a kormányrendeletet alternatív javaslatként ígérte meg a miniszterelnök.)

Végezetül ismételten hangoztatta Bethlen, hogy az intézkedések semmiképpen nem irányulnak a „polgári vagy keresztény szervezkedés” ellen, sőt javukra válnak, mert az „élősdiek” őket is kompromittálják a hazafias vagy keresztény köpenybe burkolt bűntényekkel és kihágásokkal.

A hozzászólók, amennyiben Bethlen jegyzeteiből nyomon követhető, részben kiegészítették a bevezető előadást, főképpen azonban a teendőkről vitatkoztak. A helyzetkép kiegészítéséhez a leghatározottabban Német Károly, az egyébként jelentéktelen Nemzeti Polgári Párt képviselője járult hozzá.²¹⁷ Hiteles tanúra hivatkozva tette szavá azt, hogy bírók igenis részt vesznek titkos társaságokban. Vak engedelmességet követelő esküszöveget is látott, tud arról, hogy miniszterközi bizottság is létezett, amelynek az volt a feladata, hogy a vezető állásokba csak tagokat juttasson. Konkrétan a Honfoglalás nevű titkos egyesületet említette meg, azonban Zadravecztől tudja, hogy ez a társaság beolvadt az Etelközi Szövetségbe,²¹⁸ Német tehát tulajdonképpen az Ex-ről beszélt. Ugyancsak ő tette szavá azt is, hogy a kormány pénzzel támogatja a titkos egyesületeket, valamint azt is, hogy a tisztviselők, még ha ki is lépnek, továbbra is engedelmeskednek a titkos társaságoknak.

Ugron Gábor, a konzervatív-liberális Ugron — Bárczy csoport tagja,²¹⁹ a súlyos bűntettekre utalt, amelyeket a titkos társaságokra hivatkozva követtek el és mégsem büntették meg a tetteseket.

Szilágyi Lajos, aki a kormánytámogató pártokkivüliek csoportja képviselőjében volt jelen,²²⁰ megpendítette azt a gondolatot, hogy a kormány külpolitikai érdekek vezetik, és ezért látszatrendelkezésekre készül. Pedig szerinte fontos az intézkedés mind jobbra, mind pedig balra. A szabadkőművesek tevékenysége ugyanis nagyon megélenkült az utóbbi időben, a jobboldali titkos szervezetek pedig, amelyek maga-

²¹⁶ Nagy Emil igazságügyminiszter 1923. december 14-i keltezéssel terjesztette be „A büntető-törvények kiegészítéséről és egyes rendelkezéseinek módosításáról, valamint a büntető igazságszolgáltatás további egyszerűsítéséről” szóló törvényjavaslatot. A beterjesztést később többször megújították, de ebben a ciklusban nem tárgyalták le. Ennek a törvényjavaslatnak 43. §-a szólt az érintett kérdésről. Uo. és Nemzetgyűlési Irományok VIII. köt. 353. sz. iromány.

²¹⁷ A Heinrich Ferenc vezetésével működő pártocska mindenekelőtt a nagytőke érdekeit képviselte. Vezetésében is a nagytőkéknek túlsúlya nyilvánult meg. Következtesen kormánytámogató párt volt. A Nemzetgyűlésben mindössze két mandátummal rendelkezett.

²¹⁸ L. Péter Zadravec titkos naplója, 133. l.

²¹⁹ A Tanácsköztársaság leverése után alapított Nemzeti Szabadelvű Pártjával együtt előbb csatlakozott Vázsonyiékhoz, de amikor 1922 őszén megalakult az Ellenzéki Pártszövetség, abba nem lépett be és ismét külön útra tért Bárczy Istvánnal, Budapest volt polgármesterével együtt.

²²⁰ Szilágyi a kor igen sokat szereplő, kissé feltűnési viselkedésben szenvedő pártokkivüli, legitimista politikusa. Szélkakas természetére jellemző, hogy az 1924 őszén újjászerveződő baloldali Ellenzéki Blokk egyik vezetőjeként rendkívül élesen támadta Bethlent, 1925 őszén azonban, látványos fordulattal, a kormány hívéül szegődött. A frankügyben buzgón támogatta a kormányt.

lakulásukkor véleménye szerint is hasznos feladatot töltöttek be, feleslegessé és károssá váltak. Az integritás szempontjából is többet ártanak mint használnak. Gömbös Gyula a fajvédők nevében óva intett attól, hogy „hangulatok alapján” történjenek intézkedések és rosszallotta, hogy titkos szervezetek alatt csak „keresztény szervezeteket” értenek. Egyébként ő is fölöslegesnek és károsnak tartotta a „parazita” titkos társaságokat. (Nyilván nem véletlenül alkalmazta a szerinte megkülönböztető jelzőt. A Bethlen-féle felfogást kívánta ezzel aláhúzni. azzal értett egyet.) Egyébként kifejtette azt a már máskor is hangoztatott nézetét, hogy titkosan nem is lehet megszervezni a társadalmat, csak nyíltan. Ezt tartotta elsőrendű fontosságúnak.

A teendők tekintetében általában egyetértettek a résztvevők azzal, hogy szükségesek intézkedések a titkos társaságok ellen. A jogi rendezés valamilyen formáját szinte valamennyien elfogadhatónak tartották, csak abban oszlottak meg a vélemények, hogy kormányrendelet vagy törvény formájában történjék ez meg. A végrehajtás lehetőségét azonban még a jelenlévők egy része is szkepszissel fogadta, különös tekintettel a letett eskük szerepére. Mindössze Ugronnak volt az a véleménye, hogy nem jogi eszközök kellene, hanem tényleges megtorlás, ez rettentí vissza a köztisztviselőket is. Az utóbbiakat azonban azonnal védelmükbe vették a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt jelen levő képviselői.²²¹ Haller István szerint csak figyelmeztetni kell a köztisztviselőket a kilépésre — és nyilván nem szabad ellenük megtorló szankciókat alkalmazni. Wolff Károly — aki a bírakat is igyekezett védeni Némettel szemben — abban látta a generális rendezés lehetőségét, hogy minden társaságnak jóváhagyott alapszabályok szerint kell működnie. Ezekben azután a tisztviselők is részt vehetnek, amennyiben a fogadalom nem ellenkezik az állami jelszöveggel. Nyilván a vezetése alatt álló Keresztény Nemzeti Liga működési receptét tartotta megfelelőnek.

Bethlennek azt a kakukktojás ötletét, hogy a politikai pártoktól is államilag jóváhagyott alapszabályt kell megkövetelni, a jelenlévők többsége ellenezte.²²²

Bethlen válaszat nem ismerjük, de amint a további fejleményekből kiderült, ez nem is túlságosan lényeges.

A nemzetgyűlés addig, míg a költségvetési vita tartott, folytatta vitáját a titkos társaságokról. A felszólalók most már a pártközi értekezleten elhangzottakhoz is kapcsolódtak. Ennek ellenére a vita már nem tudott érdemben megújulni. Szabó József, a Keresztény Gazdasági Párthoz tartozó keresztényszocialista képviselő a pártjára jellemző békítgető, „elkenő” álláspontból ugyanakkor érezhető gúnnyal meg is jegyezte: „Az ellenzék egy részének munkálkodása révén ma már lassanként ott fogunk tartani, hogy a titkos társaságok elleni küzdelem mint kormányprogram fog szerepelni. Nagyon szeretném, ha ezt a politikai, taktikai játékot nem vennék olyan nagyon komolyan... mert arra fogunk kilyukadni a titkos társaságok elleni harcban is, mint ahova kilyukadtunk a frankügyben.”²²³ Tudnilik a semmihez, tehette volna hozzá, hiszen a frank ügyben is a kifulladásig folyt a vita minden eredmény nélkül.

A mégis tovább zajló vitákban a szaporodó ismétlések mellett némi újszerűség mutatkozott abban, hogy a jobboldal határozottan ellentámadásba lendült a balol-

²²¹ Fzen a néven egyesült újra a kormánytámogató keresztény párt, az 1922-ben ellenzékbe vonult kereszténypártiak egy csoportjával, elsősorban a Haller István vezette keresztényszocialistákkal. A kormánytámogató párt mindhárom frakciójának vezetői (Ernszt Sándor, Wolff Károly és Haller István) részt vettek a tanácskozáson.

²²² OL.ME.1923. XXII. 7505.

²²³ Nemzetgyűlési Napló XLII. köt. 222. l.

dali ellenzékkel szemben, mégpedig az ellenfél leggyengébbnek vélt pontján, a szabadkőművesek kérdésében. Nyilván az ankéton elhangzottak is bátorították erre. Haller István²²⁴ és Szabó József²²⁵ is kitértek a kérdésre, főleg azonban Viczián István fajvédő képviselő indított nagyszabásúnak szánt rohamot a szabadkőművesek történelmi szereplésének és ekkori tevékenységének leleplezésére.²²⁶ A polgári liberálisok természetesen azonnal védelmükbe vették a szabadkőművességet. Elsősorban Pakots József, aki ugyan némi elfogultsággal, de végeredményben helytállóan bizonyította, hogy a szabadkőművesek tevékenységét mégsem lehet egy kalap alá venni az ellenforradalmi titkos szervezetek bünteteket elkövető és bűnpártoló működésével.²²⁷

Némiképp hasonló jellegű és tónusú volt Eckhardt Tibor és Rassay Károly vitája is, amely május 5-én zajlott le. Eckhardt, aki különben az egész tárgyalt időszakban élesebben és vehemesebben fogalmazott mint pártvezére, Gömbös, most is élére állította a kérdést: „Én tehát, ha az úgynevezett titkos társaságok kérdése felvetődik, ezt a kérdést nem tudom semmiféle más szemszögből megítélni, mint a közérdek szempontjából, s azt a kérdést vetem fel: mit csinálnak a titkos társaságok jót-e vagy rosszat... Azt hiszem, a kérdés lényege nem azon van, hogy valaki nyíltan vagy titkosan cselekszik-e, hanem azon van, mit cselekszik: jót-e vagy gonoszt?”²²⁸ Ha jót csinálnak, esztelenség a kormánytól, ha fellép ellenük — fejtegette —, ha viszont rosszat, akkor „minden társasággal, amely nyíltan vagy titkosan az ország ellen dolgozik, le kell számolni.”²²⁹ Persze világos, hogy a fajvédők és általában a jobboldal szempontjából mi számít „jó”-nak. „rossz”-nak. Nyilvánvaló az is, hogy nemcsak a Bethlen és a Gömbös által emlegetett „levakarni való paraziták” ellen ágált Eckhardt, hanem elsősorban a baloldali — akár nyílt, akár illegális — szervezetekkel szemben. Azokkal az erővel szemben egyáltalán, amelyek ellen maguk az ellenforradalmi titkos szervezetek is alakultak és amelyek ezzel eleve „jót” akarnak.

Eckhardt tehát követelte, hogy a „nemzet javát” nyílt vagy titkos szervezetekben — kinek hogy jobb — szolgálhassa bárki. A köztisztviselők is — hangsúlyozta. Hiszen a magyar társadalmat hivatott vezetőik nélkül nem szabad a „felforgató izgatásnak prédául hagyni.” A tisztviselők, a bírák vezetésével kell a társadalmat minél jobban megszervezni. „A föld alatt, a föld felett, a levegőben és mindenütt, minden ponton, mert a nemzet nem annyit ér, amennyit az államhatalom formailag biztosítani tud, hanem annyit ér, amennyi erőt abba az állami apparátusba a társadalom a maga önkéntes megszervezettségén keresztül be tud vinni” — fogalmazta meg bombasztikus szónokiassággal, de érthetően a totális fasizmus egyik követelményét.²³⁰

Eckhardt szónoklatára Rassay „kapásból” válaszolt ugyan, s így nem állt össze olyan szervesen felépített gondolatmenetbe fejtegetése, mint ellenfeléé, mégis kiderül, hogy ő is a szűkebb témán túlmutató általános politikai keretbe ágyazta mondanivalóját, bár a konkrét szóban forgó kérdésből indult ki. A régi esetek felsorolásával azt könnyű volt cáfolnia, hogy a titkos egyesületek nemcsak jót akartak. Felelősségre vonásuk nem történt meg, mert „...vannak titkos társaságok, amelyeknek tagjai egészen a társadalom legfelsőbb rétegeiből kerülnek ki, amelyek tagjaik sorában tisztelik a közigazgatásnak és igazgatszolgáltatásnak embereit” — mondotta

²²⁵ Uo. 222. l.

²²⁶ Uo. 117—128. l.

²²⁷ Uo. 204—206. l.

²²⁸ Uo. 338. l.

²²⁹ Uo.

²³⁰ Uo.

Rassay.²³¹ Ha nemcsak az elkövetett bűntettek, hanem a politikai célkitűzések oldaláról nézzük a társaságok működését, akkor sem juthatunk megnyugtató eredményre — folytatta —, mert egy országban, amelynek parlamentáris kormánya van, amelynek konszolidált berendezkedése van, bármily célból szerveznek is titkos társaságokat, azok sohasem lehetnek jók. Formális megoldás semmit sem ér — mutatott rá a mesterkedések egyik lényeges pontjára. Éppen ezért nem ez a döntő kérdés, hogy van-e az egyesületnek alapszabálya vagy nincs. Hiszen a célkitűzések, módszerek, a „politizálás” tekintetében azok az egyesületek sem „jók”, amelyek alapszabállyal működnek. Az Ébredő Magyarok Egyesületét és a Keresztény Nemzeti Ligát hozta fel erre példaként.²³² Rassay tehát — aki eddig is, különösen pedig Vázsonyi Vilmos halála után a liberális baloldal possibili vezető egyénisége volt — Eckhardt elgondolásaival szemben a liberális parlamentarizmus formájában történő konszolidáció igényét fogalmazta meg a kérdés kapcsán. Ő, aki a frankbotrány idején sem tartozott tulajdonképpen a „kormánybuktatók” közé, ezt Bethlennel együtt is el tudta képzelni, ha nem is bízott túlságosan a dologban. Mégis „kisebbségi rossz” elve alapján erre az álláspontra helyezkedett.

Amikor egyébként a frankhamisítás ügyének elcsitulásával világossá vált, hogy a Bethlen-kormány szilárdan áll és marad a helyén, a baloldali ellenzék egésze is visszatért a régebbi harci módszerekhez. Az SZDP-re vonatkozik ez elsősorban, amely a titkos társaságokról a frankhamisítás kapcsán kirobban vita második szakaszában, az ankét után teljes szépséggel figyelte a fejleményeket. Az ügyet természetesen felhasználta kormányellenes támadásaihoz, de kifejtette, hogy alkotmányjogi garanciák nélkül (a háború esetére szóló kivételes törvények visszavonása, az esküdtbíróóság visszaállítása, az 1921. évi III. tc. eltörlése stb.) mit sem érnek a kormány ígéretei a titkos társaságok vonatkozásában. Különben sem a titkos társaságok az érdekesek; hanem az a szellem, amit azok kitermeltek és amelyik nyíltan érvényesül — jutott el a végkövetkeztetéshez pl. Reisinger Ferenc szociáldemokrata képviselő.²³³

A titkos társaságokról folytatott vita különben a költségvetés elfogadásával abbamaradt. Rövidesen új politikai kérdések kezdték foglalkoztatni a parlamentet meg a közvéleményt, pl. a felsőházi törvény, meg a választások, és így a titkos társaságok ügyére a feledés fátyla borult.

Bethlen ezzel el is érte tulajdonképpen célját. Sikertörténet, hogy a titkos társaságok ügyének előtérbe helyezésével elősegítse a frankhamisítási botrány háttérbe szorítását és elcsitulását. A konkrét kérdésben pedig lázas tenniakarást mutatva a külföld megnyugtatóhoz, de a hazai közvélemény félrevezetéséhez is jelentős mértékben hozzájárult. Ugyanakkor az alkalmazott halogató taktika révén a titkos társaságokkal kapcsolatos eredeti kiindulópont úgyszólván feledésbe merült. Bethlennek esze ágában sem volt visszatérni az Apponyinak megígért deklaráció kérdésére. (Csaptak viszont országra szóló hivatalos ünneplést Apponyi 80-ik születésnapjának tiszteletére. Ez is hozzájárult bizonyára ahhoz, hogy maga Apponyi is „elfeledkezett” követeléseiről.) Sőt, a titkos társaságok ellen javasolt és megvitatott kormányintézkedések meghozatalának és érvényesítésének sincs semmi nyoma a továbbiakban.

²³¹ Uo. 341. l. Megemlítette Rassay, hogy például az igazságügyminisztériumban az elnöki osztály vezetője irányította a minisztérium beosztott tisztviselőit a titkos társaságokba. Röviddel később, a belügyminiszteri tárca költségvetésének vitájánál Fábian Béla azt tette szóvá, hogy Tomcsányi miniszteri tanácsos a belügyminisztérium közigazgatási osztályának vezetője alárendeltjeit eskette fel titkos egyesületi tagoknak. Uo. XLIII. köt. 203. l.

²³² Uo.

²³³ Uo. 194—195. l.

Az a mérkőzés; amelyet a szélsőjobboldal és a baloldali ellenzék a kérdés vitatása során folytatott, mint láttuk, egyszerűen abbamaradt. Azonban az eredményt tekintve korántsem döntetlen állásnál, hanem a baloldal minden győzelmi esélye nélkül. Bethlen semmiképpen sem az elfogulatlan bíró szerepét játszotta itt sem, és a négy év idevágó eseményeinek végigkísérése igazolja, hogy soha az eddigiekben sem. A szélsőjobboldali szervezetek és köztük a titkos társaságok egy része külön elképzeléseikkel és tevékenységük egyes megnyilvánulásaival valóban ellentétbe került a tárgyalt időszakban Bethlen politikájával, különösen annak egyes periódusaiban. Az ellentét azonban a tendenciát tekintve csökkenő és nem élesedő volt, még ha a frankügy valóban kirívó összeboronáló hatásától eltekintünk is. Ez persze minkét félén múlt. A bethleni konszolidáció — amely ekkorára alakult ki a Bethlen szerit elképzelt „végleges” formában — korántsem volt olyan kedvezőtlen, vagy pláne riasztó az egész jobboldal számára, mint amitől tartottak eleinte. Nyilván létük, súlyuk és szerepük is segítette Bethlent abban, hogy így alakultak és így alakulhattak a fejlemények. Ugyanakkor szélsőséges, kalandor megnyilvánulások, melyek valóban nem fértek bele a bethleni koncepcióba, lecsökkentek, életterüket veszítették. A történelmi fejlődés objektív körülményei és Bethlen tudatos politikája, körültekintően alkalmazott taktikai módszerei mellett nyilván az egyéni beletörődés is szerepet játszott a motiváló tényezők között. Az azonban mindenképpen, amit a revíziós gondolat érvényesülése szempontjából a Bethlen-kormány „aktív külpolitikája”, és a baloddallal szemben alkalmazott és megmerevült belpolitikája magával hozott. Nem jelenti ez természetesen, hogy a jobboldali „ellenzékiiség” inkább a rezsim hasznára mint kárára ne élt volna tovább, hogy a későbbiek során — a változó történelmi körülmények, mindenekelőtt az 1929—33-as világgazdasági válság és egyéb tényezők hatására — meg ne élénkült volna. Egyenlőre azonban az a tendencia érvényesült, amely pl. Gömböst visszavitte az Egységes Pártba.

Ami a szélsőjobboldali szervezeteket — köztük a tárgyalt és nem csak a Bethlen által leszűkített értelemben vett titkos egyesületeket: illeti — nemcsak belefértek, hanem jórészt tudatos kormánypolitikával bele is illeszkedtek — épültek ebbe a rendszerbe. Szellemük, ha az egyes és esetleges politikai megnyilvánulásoktól elvonatkoztatunk —, igaza volt Reisingernek — nyíltan érvényesülhetett. Létük fontos volt abból a szempontból, amit Bethlen a pártközi konferencián is hangoztatott, de amit a nyílt vitában is határozottan leszögezett: „A magyar polgári társadalom megszervezését igenis fontos és szükséges nagy érdeknek tartom. Akár fognak a t. tulajdonon ennek örülni vagy ezen búsulni, akár fogják ezt támadni vagy nem, de a mai időkben, amikor a forradalom visszfénye keletről még besugározza egész Európát, egy erős, megszervezett polgári társadalom, és itt Magyarországon a keresztény polgári társadalom abszolút szükséges, helyes kívánatos”²³⁴ Nem a kényelmetlen kérdés egyszerű elodázásának taktikája, hanem ez a meggyőződés vezette tehát Bethlent akkor is, amikor a titkos társaságokkal kapcsolatos ígéretét 1926 tavaszán elszabotálta.

²³⁴ Nemzetgyűlési Napló XLJ. köt. 239. l.

LES SOCIÉTÉS SECRÈTES ET LA CONSOLIDATION ENTRE 1923 ET 1926

L'évolution des rapports entre le gouvernement Bethlen et l'extrême-droite est un facteur important de la consolidation du régime contre-révolutionnaire. Le groupement dirigé par Gyula Gömbös (extrême-droite) aussi bien que la majeure partie des membres des organisations contre-révolutionnaires secrètes et légales soutiennent Bethlen dans la lutte contre le « légitimistes » surtout aux élections de 1923, mais le « bloc chrétien » et Bethlen sont solidaires aussi contre l'union législative des partis en opposition.

Ce n'est qu'à partir du début de 1923 que les rapports deviennent tendus entre Bethlen et l'extrême-droite. Celle-ci n'approuve pas les projets gouvernementaux visant à procurer des crédits étrangers à cause des implications de ces projets dans le domaine de la politique étrangère et désapprouve le premier ministre dans sa tactique de ménager l'opposition de gauche.

Le mécontentement de l'extrême-droite se manifeste dans des actions illégales et terroristes. Attentats (attentat au Théâtre de l'Opérette), attentats manqués (contre Károly Rassay, Andor Miklós, Vilmos Vázsonyi), projets de coup d'Etat, organisation des sociétés secrètes (Société des Hongrois Agissants, Société des Hongrois Proscrits, etc.) caractérisent cette période. Le point culminant des ces agissements sont le complot dirigé par Béla Szemere, Titusz Bobula et François Ulain pour monter un coup d'Etat pendant l'automne de 1923, puis l'attentat à la bombe, à Csongrád, où il y a trois morts et beaucoup de blessés graves.

L'auteur de l'étude analyse d'une manière approfondie, toute une série de faits inconnus ou partiellement connus et présente le jeu des événements et leur contexte politique.

La gauche – aussi dans l'espoir de séparer Bethlen de l'extrême – droite et reléquer ainsi cette dernière à l'arrière plan – ne cesse de dénoncer les agissements criminels des extrémistes et leurs rapports intimes avec les sociétés secrètes. Les auteurs des attentats et les monteurs des projets de coup d'Etat s'appuient sur des formations paramilitaires secrètes organisées en 1919 (comme la Double Croix Alliance Scellée par le Sang, la Brigade de la Grande Plaine, Agents de Sécurité d'Etat) et sur la Société (légale) des Hongrois Réveillés.

Cependant, les efforts de l'opposition n'apportent pas de succès. Bethlen – revenant sur ses propres engagements – ne liquide pas ces sociétés mais, après des marchandages et l'éloignement des aspects outranciers, il les intègre au Bureau National de Protection du Travail (organisation subventionnés par l'Etat) sans les priver de leur autonomie. Et ce qui est plus, il continue à autoriser la Société des Hongrois Réveillés aussi bien que les autres organisations politiques légales de l'extrême droite.

Le fait que les responsables des actes criminels n'aient pas été punis ou n'aient pas reçu des châtimens proportionnels à leur crimes s'explique à la fois la politique de Bethlen et par la composition du personnel de la police et des tribunaux. – Les « hommes de la justice » sont souvent, eux-mêmes, membres des organisations secrètes.

La situation n'est même pas modifiée par le scandale éclaté, en 1926, autour de la « contrefaçon de francs » qui fait rebondir aussi l'affaire des sociétés secrètes. À la réunion entre-partis tenue pour discuter de cette affaire, Bethlen, malgré toute une série de faits nouveaux compromettants pour ces sociétés ne prend ses distances qu'à l'égard des éléments extrémistes beaucoup trop gênants. Il juge important et souhaitable que le régime intègre les organisations de l'extrême-droite en général et les sociétés secrètes en particulier.

LIPTÁK DOROTTYA

A GÖMBÖS KORMÁNY KÜLPOLITIKÁJÁNAK EGYES KÉRDÉSEI A MAGYAR TÖRTÉNETI IRODALOM TÜKRÉBEN

1932. október 1.-én Gömbös Gyula került a miniszterelnöki székbe. A politikai vezetőréteg és az állami bürokrácia szélsőjobboldali csoportja eme a belpolitikában totális és nyílt fasiszta diktatúrára törő vezérének négy rövid esztendő is elegendő volt ahhoz, hogy Magyarországot a külpolitikában végleg elindítsa azon az úton, amely egyenesen ahhoz vezetett, hogy az ország a fasiszta hatalmak oldalán lépjen be a második világháborúba.

Ez a döntő jelentőségű tény készíthette — többek között — történészeinket arra, hogy a 60-as évek folyamán számos értékes műben a Gömbös kormány külpolitikáját közvetlenül, vagy közvetve behatóan elemezzék. Valamennyi szerző megegyezik abban, hogy a Gömbös kormány külpolitikáját agresszív külpolitikaként kell értékelnünk, melynek alapvető célja a status quo megszüntetése és a trianoni béke szét-törése volt. (Tegyük hozzá, hogy ez a külpolitika egyenértékű megfelelője volt a belpolitikának.)

Ez a revíziós politika azt jelentette, hogy Magyarország területi követelésekkel lépett fel Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia ellen, és ennek következtében mereven elutasított minden lehetőséget, mely a Kisantanthoz történő közeledést jelenthette volna.¹

A Gömbös kormány céljainak megvalósítását abban látta, ha Magyarország a Dunától délre Olaszországra s a Dunától északra Németországra támaszkodik, vagyis arra a két fasiszta hatalomra, mely szintén agresszív külpolitikát folytatott. Gömbös igyekezett Berlin és Róma közt a szorosabb együttműködést tőle telhetően segíteni és olyan látszatot kelteni, mintha a magyar külpolitika önálló volna. Ez a törekvés az ún. „konkurrens fasizmus” koncepció magyar változata volt.² Ez a közvetítő és egyensúlyozásra törekvő politika nem valósulhatott meg, ami azonban nem a Gömbös kormány tevékenységén múltott. A megoldás Németország és Olaszország viszonyának alakulásában rejlett.

A Gömbös kormány külpolitikájának másik jellemző tényezője volt, miként 1919. óta az előző kormányoké is, a legelvakultabb szovjetellenesség, melynek célja az volt, hogy Magyarország a szövetséges partnerek oldalán, alkalmas időpontban közreműködjen a szovjet rendszer megsemmisítésében.

A téma vizsgálatánál számos egyező pont mellett találkozunk olyan kérdésekkel is, melyeknek megítélésében a kutatók eltérő véleményen vannak. Épp ezért e dolgo-

¹ V.ö. erre legújabban KERÉKES LAJOS: Az első osztrák köztársaság alkonya. Mussolini, Gömbös és az osztrák Heimwehr. Értekezések a történeti tudományok köréből. 70. sz. Budapest, 1975. 149—151. l. 153—160. l. továbbá ugyanő: Az osztrák tragédia 1933—38. Budapest, 1973. 117—119. l. Mindkét helyen rámutat a magyar és az osztrák kormány érdekellentétére Csehszlovákiával összefüggésben.

² KERÉKES LAJOS: Az első osztrák köztársaság alkonya, Budapest, 1973. 144—146. l.

zatnak nem az a célja, hogy a Gömbös kormány külpolitikájának minden egyes elemét behatóan tanulmányozza, mint inkább az, hogy rávilágítson egyes kérdésekben a történészek által képviselt különböző álláspontokra.

Magyarország, mint ismeretes, a Gömbös kormány működése alatt került a német külpolitika uszályába. Ezt elősegítette 1933. január 30-án Hitler hatalomra jutása, akivel Gömbös már korábban is igen jó kapcsolatokat tartott fenn. Annak a kérdésnek megítélésében azonban, hogy a magyar külpolitikában mióta érvényesült egyértelműen a német orientáció, és ezzel összefüggésben mikor szorult a második helyre a kormány olasz-barát külpolitikája, történészeink eltérő nézetet vallanak.

Karsai Elek, Gömbös 1933. június 17—18-án Hitlernél tett látogatását jelöli meg határköként. Ennek a találkozóknak a szerepét úgy ítéli meg, hogy „döntő jelentőségű volt a magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikai vonalvezetésében, a magyar külpolitika — e találkozó után, — végleg csatlakozott az agresszív német külpolitikai koncepcióhoz”.³

Ormos Mária, Ránki György, Pritz Pál, Ádám Magda és Kerekes Lajos ellenben azt a nézetet képviselik, hogy Gömbös az 1933. júniusi találkozó során még nem fogadta el teljesen Hitler külpolitikai elképzeléseit, különösen ami a revízió kérdését illeti. Az olasz orientáció így továbbra is elsődleges maradt a magyar külpolitika vonalvezetésében. Ormos Mária megállapítja, hogy Gömbös berlini útja kétségtelenül a német orientáció megalapozását jelentette de külpolitikánk további fejleményei megmutatták, hogy Magyarország ekkor még nem kötelezte el magát végleg Németországnak.⁴

Berend T. Iván és Ránki György, Gömbös 1935. szeptemberi látogatását fordulópontnak tekinti. Ekkor ugyanis — megállapításuk szerint — Gömbös hajlott arra, hogy Hitlernek Magyarország irányában már korábban is hangoztatott revíziós elképzeléseit elfogadja és ennek fejében a magyar kormány Jugoszlávia felé közeledést mutasson.⁵ Berend T. Iván és Ránki György a magyar kormány részéről a német álláspont elfogadását olyan folyamatnak tekinti, mely 1935. őszén indult meg és 1936. folyamán tovább erősödött.⁶

Pritz Pál a kérdésről viszont Göring 1935. májusi budapesti látogatására, valamint Sztójay Döme berlini magyar követ 1936. nyarán a külügyminisztériumnak küldött jelentésére, továbbá Neurath német külügyminiszter 1937. júniusában tett budapesti látogatására hivatkozva úgy véli, hogy a Gömbös kormány, valamint a Darányi kormány is, egy ideig még nem fogadta el Németország koncepcióját a revízió kérdésében. Döntő változásnak ebben a kérdésben Pritz Pál csak Darányi 1937. novemberi németországi látogatását tekinti.⁷

Ádám Magda, a kormánynak a német külpolitikához történő végleges csatlakozását 1936. őszére teszi. Gömbösnek 1935. szeptemberében Hitlernél tett látogatását, — melynek során a magyar kormány Jugoszláviával szemben támasztott eddigi revíziós igényeit mérsékelte, — úgy ítéli meg, hogy Gömbös az engedményt „csupán kényszerhelyzetben tette és esze ágában sem volt Hitlernek tett ígéretét megvalósítani.”⁸ Ezt az érvelést alátámasztja Szabó László római katonai attasé

³ KARSAI ELEK: Iratok a Gömbös—Hitler találkozó (1933. június 17—18.) történetéhez. Levéltári Közlemények. 1961. 152. l.

⁴ ORMOS MÁRIA: Franciaország és a keleti biztonság, 1931—36. Budapest, 1969. 239. l.

⁵ BEREND T. IVÁN—RÁNKI GYÖRGY: Magyarország a fasiszta Németország életterében. Budapest, 1961. 130—131. l.

⁶ BEREND T. IVÁN—RÁNKI GYÖRGY i. m. 133. l.

⁷ PRITZ PÁL: A Kiel-i találkozó, Századok, 1974. 3—4. sz.

⁸ ÁDÁM MAGDA: Magyarország és a kisantant a harmincas években. Budapest, 1968. 78. l.

1936-ban kelt titkos feljegyzésével, mely szerint Olaszország győztesen kikerülve az abesszin háborúból, Jugoszlávia ellen támadást tervez, melybe a Gömbös kormányt is bele kívánja vonni.⁹ A terv szerint Magyarországnak kellett volna az olaszokat fedeznie, és feltartóztatnia Csehszlovákiának és Romániának esetleges közbeavatkozását.

Ádám Magdának a fentiekre vonatkozó érvei helytállóak, Olaszország katonai erejét, ugyanis az abesszin háború jelentősen megrendítette. Ezenkívül a magyar hadsereg sem lett volna képes ellenállni a feltételezhető csehszlovák és román rohamoknak, amelyet egyébként a magyar kormány is így ítél meg. A legdöntőbb érv azonban az, hogy Németország ellenére, ebben az időpontban már sem Olaszország, sem Magyarország nem kezdhett volna háborút. Jugoszlávia megtámadása viszont éles ellentétben állt Hitler balkáni politikájának elképzeléseivel.

Ügylehet éppen Ádám Magda helyes érvei mondanak ellent következtetéseinek, vagyis annak, hogy a magyar külpolitikában az olasz orientáció döntő súlya csak 1936. őszen szűnt meg. Olaszország ugyanis az abesszin háborúban annyira meggyengült, hogy már nem volt képes diktálni a Duna-medence politikáját. A Gömbös kormány sem kockáztathatott ilyen, a német érdekekkel szembenálló kétésen kimenetelű kalandot. 1936. őszen már nem beszélhetünk a magyar kormány részéről Németország és Olaszország közötti egyensúlyozó politikáról. Ekkorra Magyarországon a német befolyás már egyértelműen előretört.

Ennek az állításnak az igazolására vizsgáljuk meg részletesebben az 1935. ősze és 1936. ősze között lejátszódó nemzetközi eseményeket, mivel ezek a magyar külpolitika irányvonalára is döntő hatással voltak.

1935. október 3-án Olaszország hadat üzent Abessziniának. Mussolini úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a nyugati hatalmak, vagyis Anglia és Franciaország, nem fognak kifogást emelni Olaszország eme lépése ellen. Ezt az elképzelését döntően a Laval—Mussolini közt létrejött megegyezésre alapozta. Az 1935. január 6-án született paktum egyik lényeges eleme a gyarmati kérdés rendezése volt. Ebben a szerződésben olyan megállapodásra jutottak, hogy Franciaország Szomáliában egy kisebb sávot átad Olaszországnak. Határkiigazítást fognak végrehajtani Líbia és Egyenlítői Francia Afrika között. Egyezményt kötöttek a tuniszi olaszok jogi helyzetének rendezésére. Franciaország részéről azonban a legjelentősebb engedményt az jelentette, hogy a Dzsibuti—Addisz Abbeba-i vasútvonal francia tulajdonban levő részvényeinek egy részét átengedte az olasz félnek. Ez azt jelentette, hogy Olaszország megkaparintotta azt a vasútvonalat, mely az olasz felvonulást és utánpótlást biztosíthatta Abesszínia ellen.¹⁰

Máig sem eldöntött tény, hogy a Mussolini és Laval között folyó magánbeszélgetés során Laval valóban szabadkezet adott-e Mussolininak Abessziniát illetően. Laval ezt határozottan tagadta, csak a gazdasági engedményeket ismerte el. Viszont Mussolini többször kifejtette, hogy Laval ebben a kérdésben teljesen az olaszok belátására bízta a dolgokat.¹¹

Laval valószínűleg tehetett olyan kijelentést, amellyel Mussoliniban azt a meggyőződést kelthette, hogy Franciaország az Abesszíniaiába történő behatolást nem ellenzi.

⁹ Szabó László római katonai attasé titkos feljegyzései. Magyar Országos Levéltár Külügyminisztérium, rezervált politikai iratok (a továbbiakban OL Küm. res. pol.) 1936—49—204. sz.

¹⁰ ORMOS MÁRIA i. m. 350. l. és Ambró ideiglenes párizsi ügyvivő jelentése, OL Küm. res. pol. 1935. január 3. 63. pol. oszt. 1935—11/27—3/45/.

¹¹ Barcza vatikáni magyar követ jelentése, OL Küm. res. pol. 1935. 11/27—1128. Szabó László római magyar katonai attasé jelentése. OL Küm. res. pol. 1935—23—677. K. 64.

Anglia, Franciaországhoz hasonlóan, mérséklő magatartást tanúsított az olasz—abesszin kérdésben. Londoni politikai körökben úgy vélték, hogy az európai status quo fenntartása Olaszország nélkül nem lehetséges. Ezért hajlottak a kompromisszumra, nehogy esetleges határozott fellépésükkel Olaszországot a hitleri Németország felé tolják.¹² Ennek jelei már 1934. végén megmutatkoztak, amikor Olaszország részéről az Abesszinia elleni első határincidensek megtörténtek. Abesszinia panaszt tett ugyan a Népszövetségnél, de a két nagyhatalom gondoskodott arról, hogy a panasz ne találjon orvoslásra.

Mussolini tehát annak a tudatában kezdhette meg Abessziniába való behatolását, hogy maga mögött tudhatta Franciaország és Anglia hallgatólagos beleegyezését, vagy legalábbis pozitív semlegességét. Anglia 1935. nyarán még olyan hangokat hallatott ugyan, hogy nem fogja tétlenül nézni Olaszország agresszióját, de a gyakorlat megmutatta, hogy nem sokat tett ennek érdekében. Nem avatkozott be Abesszinia oldalán sem szárazföldi csapatokkal, sem hajóhadával, hogy elvágja a Földközi-tengeren az olasz utánpótlást. Sőt, 1935. december 9-én Hoare és Laval titkos egyezményt kötött, mely szerint Olaszország megkapja Etiópia kétharmad részét. A maradék, formálisan független Etiópia pedig Olaszország gyámsága alá kerül. A titkos egyezmény szövege viszont a sajtóban lelepleződött és ez a két politikus bukásához vezetett.¹³

A Népszövetség 1935. október 7-i ülésén szankciókat léptetett ugyan életbe Olaszország ellen, de ezek nem terjedtek ki katonai területre, csak gazdaságilag érintették Olaszországot. A hadiipar számára döntő fontosságú nyersanyagok behozatalát pedig továbbra is biztosították.

Mégis, Mussolini az angol és a francia kormány lépéseit nem a tolerancia jeleként értékelte, hanem kifejezetten úgy érezte, hogy Anglia és Franciaország az abesszin kérdésben becsapta őt. Villani római magyar követnek a Duce kijelentette, hogy „ma már tisztán látja, mit ér a francia barátság”.¹⁴ December végén pedig Mussolini avval fenyegetőzött, hogy ha a francia kormány nem lép fel a kőolaj-szankciók bevezetése ellen, mely Olaszországot nagymértékben sújtaná, felrúgja az olasz-francia egyezményeket és kilép a Népszövetségből.¹⁵ Olaszország gondjait fokozta, hogy csapataik igen nehezen és súlyos áldozatok árán haladtak előre. Ezenkívül a líra árfolyama erősen esett, és így Olaszország gazdasági nehézségei szaporodtak. Ezek után Mussolini 1936. januárjában döntő lépésre szánta el magát.

Hitler az abesszin konfliktus első hónapjaiban visszahúzó magatartást tanúsított. Von Hassel római német követ ezt így foglalta össze: „Németország ugyan nem vett részt a Népszövetség által meghirdetett bojkottban, mert nem kívánja, hogy Olaszország és Mussolini fasiszta rendszere, mely a szovjettel szemben értékes hajtóerő, jelentékenyen meggyengüljön, de nem bánja, ha az orrára ütnek egyet. Ezt a leckét Róma megérdemli, azért az elbizakodottságért, amellyel a többi hatalmat és különösen Németországot kezelte.”¹⁶

Hitler a helyzetet úgy ítélte meg, hogy az Olaszország melletti nyílt kiállítás nem érné meg Németországnak azt, hogy Nyugat felé esetleg be kelljen csuknia

¹² Deutsche Geschichte seit dem ersten Weltkrieg. (Veröffentlichung des Instituts für Zeitgeschichte. I. 440—447. I. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart, 1971. TOKODY GYULA—NIEDERHAUSER EMIL: Németország története, Budapest, 1972. 311—312, 316—318. I. GILBERT BADIA: Németország tegnap és ma. Budapest, 1965. 252—258. I.

¹³ DIÓSZEGI ISTVÁN: Két világháború árnyékában. Budapest, 1974. 239. I.

¹⁴ Villani római magyar követ jelentése. OL Küm. res. pol. K. 64. 1935—23—771.

¹⁵ ORMOS MÁRIA i. m. 393. I.

¹⁶ von Hassel római német követ jelentése. OL Küm. politikai osztály 161. 21/7. 3002/1935.

kapuit. Különösen vonatkozott ez Angliára, hiszen az 1935. júniusában kötött német-angol—flottaegyezmény révén a két ország között kialakult szívélyes viszonyt, Németország pozitív állásfoglalása Olaszország mellett, bizonyára nehezítette volna. Hitler óvatosságának oka az volt tehát, hogy nem volt meggyőződve arról, hogy Mussolini sikeresen hajtja végre az abesszin kalandot és eleinte még nem tudta kiszámítani erre vonatkozólag Franciaország és Anglia reakcióját. Kezdetben Hitler Olaszország felé az exportot nem növelte, később pedig nem emelte lényegesen. Erre az intézkedésre hatott Németország erőteljes felfegyverkezése is, ami jelentősen lekötötte gazdasági erejét. Hitler Genfben is tudtul adta, hogy Németország bizonyos mértékben a szankciós politika részese.

Hitler az események alakulásából fokozatosan megértette, hogy Olaszországnál jelentős eredményeket érhet el. Ezt a nézetét egyrészt Párizs és London magatartására alapozta, ahol a gyengeség jelei erősen mutatkoztak. Anglia ugyanis a fegyverkezés terén jelentősen elmaradt Németországtól, Franciaország határozott cselekvését pedig a belső erők széttagoltsága nagymértékben akadályozta. Hitler tehát meggyőződhetett arról, hogy a két nagyhatalom nem úgy lépett fel Olaszország ellen, ahogy azt ő eredetileg várta.

A másik döntő lépést viszont Olaszország tette meg.

Olaszország—korábban említett gyengesége miatt,—kezdte Ausztriával szemben vállalt kötelezettségét terhesnek érezni és megpróbált Németország felé közeledni. Ennek egyik jele az volt, hogy taktikai okokból megindította a Brenneren állomásozó csapatainak visszavonulását.

Mussolini ennek a politikai változásnak leghatározottabb formában 1936. január 6-án adott hangot. Ulrich von Hassell római német nagykövettel folytatott beszélgetésében „az osztrák kérdésben 1933 óta képviselt álláspontját teljesen revideálta. Bizonyos érdeklődést még mutat Ausztria állami létének fenntartására, ha azonban Ausztria, mint formálisan feltétlenül önálló állam, gyakorlatilag Németország csatlósává válnék; neki semmi ellenvetése nem volna ez ellen”.¹⁷

Kerekes Lajos megvilágítja azokat a pragmatikus megfontolásokat, amelyek Hitlert 1933-ban arra kényszerítették, hogy eltérje, sőt külszínre támogassa Ausztria függetlenségét, holott, mint ausztriai születésű, fanatikusan ragaszkodott az Anschlusshoz.

A Duce nyilatkozata meggyőzte Hitlert, hogy Mussolini számára „Stresa egyszer és mindenkorra halott”, vagyis az abesszin válság lehetővé teszi, hogy esély nyíljon Németország terveinek realizálására, ami a Rajna remilitarizálását és a locarnói szerződés szétbontását jelenti.¹⁸

Február 22-én Mussolini ismét biztosította Hassellt arról, hogy Németországnak semmiképpen sincs félivalója Olaszországtól. Abban az esetben, ha Németország a francia—szovjet ratifikációs szerződésre hivatkozva felbontja a locarnói szerződést, Olaszország, Franciaországgal és Angliával nem fog együttműködni.¹⁹

Hitler—Mussolini nyilatkozatából levonta a következtetéseket és 1936. július 11-én megkötötte a német—osztrák szerződést. Ausztria ezentúl külpolitikai lépésre csakis Németország jóváhagyásával számhatta el magát és az osztrák náciakat is kénytelen volt bevenni az új kormányba. Egyidejűleg titkos megállapodás született

¹⁷ E. ROBERTSON: Zur Wiederbesetzung des Rheinlandes, 1936. Viertelsjahrshefte für Zeitgeschichte, 1962. 2. sz. 189. I. KERESKES LAJOS: i. m. 133. l. 146. l., továbbá uő.: Az osztrák tragédia, 129—130. l. A nyílt politikai fordulat felé azonban, mint a szövegben erről szó van, Hitler csak 1936 elején, Mussolini nyilatkozata után tette meg az első lépéseket.

¹⁸ Deutsche Geschichte seit dem ersten Weltkrieg. I. 450—452. l.

¹⁹ E. ROBERTSON i. m. 198. l.

Németország és Olaszország között, mely a Duna-térségben való együttműködést biztosította.

Az 1936. január 6-a és július 11-e közt eltelt időszak eseményei egyértelműen kifejezik, hogy Olaszország annyira meggyengült az abesszíniai háborúban, hogy kénytelen alárendelni magát Németország elképzeléseinek. Ez egyben azt jelentette, hogy a magyar kormány számára is megszűnt az egyensúlyozási politika lehetősége. Az egyik pillér, Olaszország, kidőlt. Így Magyarország külpolitikájában a német orientáció vált elsődlegessé.

Külpolitikánk megítélésének másik jelentős sarkköve Magyarország állásfoglalása az Anschluss-kérdésben, amely szervesen összefügg az előbb tárgyaltakkal. Ismeretes, hogy szubjektív hajlamaik szerint az akkori magyar politikai vezetők, Horthy, Gömbös és csoportja, sőt Bethlen is egyetértettek az Anschlusszal. A politikai érdekek azonban egyelőre más állásfoglalásra készítették őket. A történeti szakirodalomban abban a területben térnek el a nézetek, mikortól számítható Gömbös nyílt színvallása az Anschluss mellett.²⁰

Karsai Elek, Gömbös és Hitler 1933. június 17—18-a között lezajlott találkozójából arra a következtetésre jut, hogy Gömbös már ekkor „áldását adja az Anschlussra”.²¹

Bethlen, akinek külpolitikai elveit Gömbös ekkor még híven követi, már 1927-ben, Mussolininél tett látogatásakor erről a kérdéstről úgy nyilatkozik, hogy: „az Anschluss, akár akarjuk, akár nem, meglesz és ezért Magyarország nem tesz és nem is tehet ellene semmit”.²² Ezt az álláspontot fejezi ki Bethlen 1934. március 14-én a Pesti Naplóban megjelent cikke is, mely jól tükrözi a Gömbös-kormány véleményét is ebben a kérdésben. „Magyarországnak az osztrák kérdésben semlegességi álláspontot kell elfoglalnia mindaddig, ameddig nem teljesítik követeléseit a nagyhatalmak.”²³

Karsai Elek tehát az Anschluss-kérdést a magyar kormány részéről adás-vételi ügynek tekinti. Vagyis: a Gömbös-kormány hajlandó az Anschlusst támogatni, ha cserébe megfelelő ellenszolgáltatást kap.

Ormos Mária, a Gömbös—Hitler találkozó beszélgetés-tervezetét elemezve a helyzetet szintén úgy ítéli meg, hogy a magyar kormány az Anschlusst eladható kérdésnek tekinti, kedvező kereskedelmi egyezményért. A téma egészét tekintve viszont úgy vélekedik, hogy „változás a magyar kormány osztrák politikájában a berlini út után annyiban következett be, hogy míg korábban egyértelműen Dollfuss mellett állt, addig most Hitler ígérete alapján — ami tudniillik a Gömbös-féle általános koncepció megvalósíthatóságát illeti — elképzelhetőnek tartotta, hogy Ausztriában valamivel később választásokat tartsanak, s azok eredményeként keresztényszocialista-nemzetiszocialista koalíciós kormány alakuljon.”²⁴

Berend T. Iván és Ránki György az 1933. júniusi Gömbös—Hitler találkozóval kapcsolatban azt a következtetést vonja le, „— Gömbös az azonnali Anschluss ellen foglalt állást, viszont hangoztatta, hogy teljesen egyetért és támogatja az Ausztriával kapcsolatos jelenlegi német álláspontot,”²⁵ vagyis választások útján egy náci-

²⁰ Horthy véleménye az Anschluss-kérdésben, v.ö. erre KERESKES LAJOS: Az osztrák tragédia, 100. l. Schuschnigg visszaemlékezése Horthyval az 1934. augusztusában Budapesten folytatott beszélgetésére.

²¹ KARSAI ELEK: A budai Sándor palotában történt, Budapest, 1964. 247. l.

²² Bethlen—Mussolini tárgyalás. OL Küm. res. pol. 1927—23—171.

²³ KARSAI ELEK i. m. 251. l.

²⁴ ORMOS MÁRIA i. m. 240. l.

²⁵ BEREND T. IVÁN—RÁNKI GYÖRGY i. m. 91. l.

barát kormány hatalomra kerülését. Berend és Ránki, Gömbös 1935. szeptemberi berlini látogatását értékeli úgy, hogy „az Anschluss kérdésében is megváltozik a korábban Olaszország és a római hármas egyezmény politikai céljait erősen tekintetbe vevő magyar álláspont. Gömbös nemcsak, hogy nem foglal állást az Anschluss ellen, hanem a megbeszélések során Németország támogatása is felmerül...²⁶

A kérdés magvát jól ragadja meg Juhász Gyula, mikor rámutat hogy Magyarország az állásfoglalása a lényeges külpolitikai kérdésekben döntően a német—olasz viszonytól függ.²⁷ Ahhoz tehát, hogy a Gömbös-kormány szerepét az Anschluss-kérdésben világosan meg tudjuk ítélni, ezen időszak német—olasz kapcsolatait kell tüzetes vizsgálat alá venni.

Berlin és Róma elképzelése 1933 nyarán még igen távol állott egymástól. A Duce ekkor még erősen ragaszkodott Ausztria függetlenségéhez, ami természetesen jelentősen befolyásolta a magyar kormány álláspontját is. Alátámasztja ezt Gömbös feljegyzése, Hitlerrel folytatott 1933. júniusi találkozásáról, melyben úgy véli, hogy „Hitler a többséget — tudnillik az ausztriai választásokon — úgysem kapja meg, — így módunkban lesz az önálló Ausztria gondolatát, amely Olaszországnak és Magyarországnak is célja és megkönnyíti az európai helyzet kifejlődését is, továbbra is képviselni”.²⁸

Ha figyelembe vesszük, hogy Gömbös eme feljegyzése abból a célból készült, hogy Kánya külügyminiszter számára támpontokat biztosítson Hory római magyar követnek adandó utasításokhoz, akkor Gömbös kijelentését úgy kell megítélni, hogy — mintegy közvetve — bizonygatni kívánja az olasz kormánynak: ha az ausztriai választások Hitler számára nem lesznek sikeresek, akkor a magyar kormány hallgatólagos hozzájárulását az Anschlusshoz semmisnek lehet tekinteni és Olaszország és Magyarország is visszatérhet ebben a kérdésben korábban képviselt álláspontjához.

Az Anschluss-szal kapcsolatos valóságos magyar álláspontról Gömbösnek 1933. június 19-én Hitlernél tett, a német pártkörök kezdeményezésére történt látogatása alkalmával kifejtett nézetei tájékoztatnak. Ekkor ugyanis Gömbös a következőket mondotta Hitlernek: „A magyar közvélemény néhány évvel ezelőtt nem volt kedvezőtlen az Anschluss-kérdéssel szemben. A hangulatot nagymértékben megváltoztatta az elzárkózó német külkereskedelmi politika. A magyar mezőgazdasági körök rémülettel gondolnak arra az eshetőségre, hogy az Anschluss következtében az osztrák piacot is elveszíthetik, aminek a magyar mezőgazdaságra katasztrofális kihatása lenne. A helyzetet lényegesen módosítaná, ha sikerülne a magyar—német viszonyt olyan bázisra fektetni, amely a magyar gazdasági érdekeket kielégítené. Egyébként Magyarország, sajnos oly csekély hatalmi tényező, hogy az Anschluss-kérdésben egyik irányban sem gyakorolhat nagyobb befolyást. Az osztrák—német viszony elmérgesedése magyar szempontból igen sajnálatos. Mindkét országgal jó viszonyban vagyunk és rendkívül fontos ránk nézve, hogy mindkettőjünkkel számos kérdésben, hol paralel érdekeink vannak, együttműködjünk. Kérdés Hitlerhez: hajlandó volna-e politikáját enyhíteni az osztrák kormánnyal szemben? Kézenfekvő, hogy rendkívüli érdekeink fűződnek a barátságos német—olasz kapcsolatok kifejlődéséhez. Hogyan ítéli meg Hitler a jelenlegi német—olasz kapcsolatokat és fejlődésüknek kilátásait?”

Hitler erre azt válaszolta, nem gondol az Anschluszra, de kitart az ausztriai új választások mellett és azok után a nemzetiszocialisták és a keresztényszocialisták

²⁶ BEREND T. IVÁN—RÁNKI GYÖRGY i. m. 130. l.

²⁷ JUHÁSZ GYULA: Magyarország külpolitikája, 1919—1945. Budapest, 1969. 145. l.

²⁸ Gömbös Gyula feljegyzése Hitlerrel folytatott tanácskozásáról. KARSAI ELEK i. m. Levéltári Közlemények, 185. l.

képviselőiből alakítandó koalíciós kormány követelése mellett, Ausztriával kapcsolatban közös a német—olasz—magyar érdek. Csak amiatt ragaszkodik a nemzetiszocialisták részvételéhez az osztrák kormányban, hogy kellő biztosítéka legyen arra, hogy Ausztria nem orientálódik Franciaország vagy a Kisantant felé. Kijelentette, azonban azt is, hogy Dollfussban nem bízik. Gömbös azzal a meggyőződéssel távozott Berlinből, hogy Hitler és Dollfuss között megegyezés nem lehetséges. Új választások esetén pedig Dollfuss nem maradhat többé az osztrák kormány élén.²⁹

Jelentős részben, bár az előzőkből kitetszően, nem teljesen helyesnek bizonyult Ormos Mária, továbbá Berend T. Iván és Ránki György véleménye.

Karsai Elek feltételezését, már tudniillik azt, hogy a Gömbös kormány elvileg nem ellenzi az Anschlusst, csak az időpontot nem látja még erre alkalmasnak, — Gömbösnek az 1934-es római osztrák—olasz—magyar szerződés létrehozásakor tett az a kijelentése látszik igazolni, amely szerint Magyarország ugyan egyetért Ausztria függetlenségével, de nem tehet lépéseket Németország ellen, mert revíziós igényeinek támogatásában feltétlenül szüksége van rá.³⁰ A római hármas egyezmény megkötése azonban kétségtelenül Ausztria függetlenségének a megerősítését jelentette. Míg azonban Mussolini és Dollfuss, Ausztria önállóságának jelentőségét emelték ki, addig Gömbös, mindenáron a németeknek a szerződéshez való csatlakozását szorgalmazta.³¹ A londoni olasz nagykövet jelentése is beszámol arról, hogy Mussolininak igen nagy erőfeszítésébe került, míg Gömbös hozzájárult a politikai szövetség megkötéséhez, mivel a magyar miniszterelnök a revízió miatt erősen ragaszkodott a németek bevonásához. Az a tény azonban, hogy Magyarország kormánya, — ellenvetései ellenére — aláírta a római szerződést, vagyis engedett Mussolini politikai nyomásának, mutatta, hogy Gömbös hajlott ugyan arra, hogy engedjen Hitlernek az Anschluss kérdésében, de ezt ekkor még nyíltan Mussolini miatt nem tehette meg.

1934. június 14-én Velencében találkozott először a két fasiszta hatalom vezetője. Ekkor még az erőviszonyok a Ducénak kedveztek és elutasította Hitler ajánlatát az ausztriai népszavazásra vonatkozólag. Figyelmeztette Hitlert, ha továbbra is nyomást gyakorol Ausztriára és folytatja izgatásait, ez negatív hatással lesz a két ország viszonyára.³²

A Mussolini és Hitler között kialakult feszült viszonyt tovább élezte június 25-én Dollfuss osztrák kancellár meggyilkolása. Mussolini a puccs hírére két hadtestet vont össze a határon. Táviratban erősítette meg Ausztria függetlenségét és teljes katonai támogatást ajánlott fel. Ezzel szemben Gömbös a „8 órai Újság-ban” olyan cikket jelentetett meg, mely Németország nyilvánvaló felelősségét az akcióban egyetlenegy szóval sem említette. Gömbös július 26-án Colonna olasz követnek kifejtette, hogy helyteleníti az olasz csapatösszevonásokat és a Németországgal való együttműködés szükségességéről beszélt.³³ Érthető volt a Gömbös-kormány aggodalma, mivel Olaszország esetleges lépései miatt úgy érezte, hogy külpolitikánk-nak a tengelye inoghat meg. Számára Ausztria függetlensége nem sokat jelentett. A lényeg az volt, hogy az általa hön ohajtott Berlin—Róma tengelynek semmi se álljon útjába.

1934. augusztusában Schuschnigg, az új osztrák kancellár Firenzébe látogatott.

²⁹ KERÉKES LAJOS: Az első osztrák köztársaság alkonya. 145—146. l. KERÉKES LAJOS: Az osztrák tragédia, 128—130. l.

³⁰ KERÉKES LAJOS: Anschluss, 1938. 117. l.

³¹ RÁNKI GYÖRGY: A római hármas egyezmény és a német külpolitika. Századok, Különlenyomat, 1961. 662—663. l.

³² Budapesti olasz katonai attasé jelentése. OL Küm. res. pol. 1934—23—320.

³³ Colonna budapesti olasz követ jeletése. OL Küm. 1934—23/7—2760.

Mussolini itt ismét felajánlott az osztrákoknak nagy mennyiségű hadifelszerelés-szállítást és gazdasági támogatást, valamint újból demonstrálta Ausztria függetlenségét.

Novemberben pedig már Gömbös tárgyalta a Ducéval. Előzőleg azonban a marseillei merénylet válságos helyzetbe sodorta a magyar kormányt. Mussolini tehát jelentős helyzeti előnyben volt Gömbössel szemben. Ezt a tényt megfelelően ki is használta; hiszen Magyarország a marseillei ügyben csak Olaszországtól várhatott segítséget, Mussolini és Gömbös ismét megerősítette a római egyezmény szellemét és Ausztria függetlenségét. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy Magyarország kormánya egy percig is lemondott volna a német vonalról és aközvetítés lehetőségéről.

1934. vége felé új szelek kezdtek fújdogni az olasz külpolitikában. Megindult a közeledés Olaszország és Franciaország között. A tervezett szerződés fő pontja a gyarmati kérdés rendezése volt, bizonyos francia engedmények nyújtása, Mussolini afrikai behatolásának elősegítésére. Másodrangú kérdés volt a Duna-medence rendezésének ügye. A francia—olasz dunai paktum-tervezet a Népszövetség keretében kívánta a kelet-európai államok ügyét rendezni, olyan egyezmények megkötésével, melyek garantálják az érdekelt országok területi integritását, a belügyekbe be nem avatkozást, és megakadályozzák a politikai rendszerek erőszakos megváltoztatását. A dunai-paktum tervét azonban az osztrák kormány igen kevésnek találta Ausztria függetlenségének biztosítására, míg Gömbös váltig azt hangoztatta, hogy Ausztria függetlenségét csakis a nagyhatalmak hivatottak szavatolni, köztük természetesen Németország is.³⁴

Mussolinit mindez nem befolyásolta abban, hogy Gömböstől függetlenül, 1935. január 7-én megkösse a szerződést Lavallal, vagyis elfogadja a francia dunai-paktum tervét. Mussolini mindenáron szabadkezet akart kapni Abesszinia ellen, s úgy gondolta, az európai kérdést „pihenteti” addig, ameddig az abesszíniai háborúból győztesen nem kerül ki. Mielőtt azonban még elindította volna a hadjáratot Abesszinia ellen, szeretete volna Olaszország helyzetét Németországgal szemben biztosítani. Roatta, az olasz hadsereg kémelhárítási főnöke 1935. júliusában Budapesten közölte, hogy rövidesen Berlinbe fog utazni, mivel a Duce enyhíteni kíván az olasz—német viszonyon. Ennek feltétele azonban Ausztria német részről való függetlenségének elismerése volt.³⁵

Az abesszin események mutatták, hogy Mussolini már nem nagyon szabhat feltételeket. A Ducének szüksége volt Németország támogatására, és ennek elnyeréséért neki is nyújtania kellett valamit. Ez pedig a Duna-medencéből való politikai visszavonulás volt, ami egyben Ausztria függetlenségének feláldozását is jelentette. Világosan kifejezi ezt Mussolini és von Hassel, már korábban említett, 1936. január 6-i beszélgetése, melyben a Duce gyakorlatilag lemondott az önálló Ausztria szavatolásáról,³⁶ valamint a Mussolini egyetértésével június 11-én megkötött német—osztrák szerződés.

Schuschnigg a helyzetet úgy fogta fel, hogy mindez csak átmenet. Ha Olaszország győztesen fejezi be az abesszíniai háborút, ismét nagyobb teret tud szentelni az osztrák kérdésnek, ami Ausztria megerősödését is jelentheti. Olaszország azonban ekkorra már gyakorlatilag levette a kezét Ausztriáról, ami azt jelentette, hogy a magyar kormány elől is elhárult az akadálya annak, hogy az Anschlusst nyíltan is támogassa.

³⁴ Gömbös Gyula személyes üzenete Mussolininak, 1935. január 4-én. OL Küm. res. pol. 1935—23—9.

³⁵ Roatta tábornok beszélgetése Somkuthy vezérkari főnökkel, 1935. július 8-án. OL Küm. res. pol. 1935—23—494.

³⁶ E. ROBERTSON i. m. 189. l.

Lipták Dorottya

DIE EINZELNEN FRAGEN DER AUSSENPOLITIK DER GÖMBÖS-REGIERUNG IM SPIEGEL DER UNGARISCHEN HISTORISCHEN LITERATUR

In den sechziger Jahren sind zahlreiche wertvolle Werke erschienen, in denen, unsere Geschichtsschreiber die Aussenpolitik der Regierung von Gömbös unmittelbar oder mittelbar eingehend analysieren. Bei der Untersuchung des Themas findet man neben vielen identischen Punkten auch Fragen bei deren Beurteilung die Forscher verschiedener Meinung sind. Mit Rücksicht auf die Fülle der Fachliteratur hat die Facharbeit nicht den Zweck, ein jedes Element der Aussenpolitik der Gömbös-Regierung vertieft zu studieren, die Standpunkte der Geschichtsschreiber in den einzelnen Fragen mit den Tatsachen zu konfrontieren und zu versuchen in den untersuchten Fragen zu den Feststellungen zu gelangen, die durch die Geschichte bestätigt worden sind.

Ein viel diskutiertes Problem ist die Analyse der Aussenpolitik der Gömbös-Regierung, seit wann, die deutsche Orientation in der ungarischen Aussenpolitik primär zur Geltung kam und damit im Zusammenhang, wann sich die Freundschaftspolitik zu Italien auf den zweiten Platz zurückgedrängt wurde. Ein anderes ebenfalls viel umstrittenes Problem der Regierung von Gömbös, das mit dem vorher aufgeworfenen Problem organisch zusammenhängt, ist die Stellungnahme von Ungarn in der Frage des Anschlusses. In der ungarischen historischen Fachliteratur gehen Meinungen in der Hinsicht auseinander, seit wann Gömbös die Anschluss-Bestrebungen der Deutschen offen unterstützt habe. Mann kann auf beide Fragen eine Antwort nur im Zusammenhang mit der Grossmachtpolitik geben.

Die Resultate der Untersuchung in den beiden erwähnten Fragen sind:

1. die deutsche Orientation in der Aussenpolitik der Regierung von Gömbös wurde zwischen 6. Januar 1936 und 11 Juli 1936 primär;
2. in der gleichen Periode folgte die Regierung von Gömbös in der Anschluss-Frage eindeutig der deutschen Richtlinie.

TARTALOM

<i>Serfőző Lajos</i> : A titkos társaságok és a konszolidáció 1922—1926-ban	3
<i>Lipták Dorottya</i> : A Gömbös-kormány külpolitikájának egyes kérdései a magyar történeti irodalom tükrében	61

A kiadásért felelős a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja.—A kézirat nyomdába érkezett 1975.—Megjelenés 1976.—Példányszám 425.—Terjedelem kb 7 /A/5/ iv—Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601 és az MSZ 5603-55 szabványok szerint, 75-4814—Szegedi Nyomda